Jean-Jacques Bouquet

Istoria Elveției

26

Historia

Corint

Redactor:
Mirella Acsente

Tehnoredactare computerizată:
Andreea Apostol

Coperta:
Walter Riess

ISBN: 973-653-221-6

JEAN-JACQUES BOUQUET

ISTORIA ELVEŢIEI

Traducere de Ioana Cîrstocea

Prefaţă şi note de Radu G. Păun

CORINT
Bucureşti, 2001

PREFAŢĂ

Istoria Elveţiei este povestea unui experiment îndrăzneţ, al cărui proiect s-a construit în timp, prin efortul şi încrederea multor generaţii. Nimic nu a fost premeditat — poate doar dorinţa de libertate —, nimic nu a fost primit fără trudă; fie şi numai din acest punct de vedere, tenacitatea muntenilor făuritori de ceasornice de înaltă precizie este de admirat. Dar Elveţia nu este numai atât; ea reprezintă exemplul viu al unui permanent şi remarcabil exerciţiu de convieţuire între oameni care vorbesc patru limbi oficiale (franceza, germana, italiana şi retoromana) şi care practică două mari confesiuni (catolică şi protestantă), pentru a nu mai vorbi de o sumă întreagă de particularităţi regionale şi locale, de care locuitorii „Ţării cantoanelor" se simt încă şi azi deosebit de ataşaţi.

De la legendarul Wilhelm Tell, cel nemurit de Schiller, şi până în era informaticii, Elveţia se confundă cu paradoxul însuşi şi înregistrează, pe rând, record după record. Obţine cea dintâi, în istoria europeană, statutul de neutralitate, şi aceasta nu prin complicate negocieri diplomatice, ci graţie forţei armate pe care o pune la dispoziţia puterilor europene. Altfel spus, îşi ajută vecinii să se lupte între ei — contra cost, desigur — pentru propria sa pace. Corolar al acestei reuşite, marile oraşe elveţiene devin puncte de referinţă pe harta lumii: sediul Comitetului Internaţional al Crucii Roşii se află la Geneva, unde, cândva, delibera şi adunarea Societăţii Naţiunilor. Organizaţii economice, politice, sportive aleg Zürich-ul, Basel-ul sau Geneva drept reşedinţă. Marile bănci ale lumii îşi au aici reprezentanţe de marcă; pentru capitalul internaţional, Elveţia este

ţara cea mai sigură şi mai stabilă din Europa şi, poate, din întreaga lume.

Până şi marile evenimente paneuropene, cum e cazul Revoluţiei paşoptiste, capătă în Elveţia nuanţe particulare: fără zguduiri şi violenţe, elveţienii inaugurează — în plină eră a democraţiilor reprezentative — prima „democraţie" directă din Europa, făcând din referendum un instrument central de participare la viaţa publică.

Nu este vorba de defazare, de refuz al responsabilităţii în toate acestea. Neutră, şi deci departe de pasiunile politice care au divizat şi divid încă Europa, cât şi lumea întreagă, Elveţia nu este deloc o ţară izolată. Oamenii ei şi-au asumat, în timp, alte responsabilităţi, nu mai puţin importante, nu mai puţin nobile, şi le-au dus, din câte se vede şi în această carte, la bun sfârşit. Au cultivat — cu greu, dar cu răbdare deopotrivă — respectul pentru celălalt, ca parte a respectului pentru sine însuşi; au învăţat arta dialogului şi consensului, în care orgoliul lasă loc înţelepciunii şi încrederii în parteneri; au ştiut să înveţe de la alţii fără să pretindă vreodată că alţii ar trebui să ia aminte la exemplul lor. Acest „să facem împreună", atât de dificil pentru mulţi dintre noi, este poate deviza Elveţiei. Multe dintre spiritele înalte ale Europei au trecut pe aici, mulţi au înţeles şi au admirat „spiritul elveţian" la el acasă; în felul acesta, ţara a fost în contact permanent cu lumea, s-a racordat la curentele de idei europene, a ştiut să le cultive şi să le adapteze propriilor trebuinţe.

Cartea pe care o dăruim astăzi cititorului român este povestea acestor fapte, o introducere în ceea ce înseamnă civilizaţia elveţiană, o încercare de portret al uneia dintre cele mai interesante ţări europene. Unele tuşe sunt poate prea vagi, orice sinteză asumându-şi acest risc. Am încercat în notele ce însoţesc textul să le dăm mai multă consistenţă şi să racordăm istoria elveţiană la contextul general european. Pentru a face dis-

tincţia dintre notele noastre şi acelea ale autorului, le-am marcat pe acestea din urmă cu sigla *n.a.* — nota autorului. Notele traducătorului sunt însemnate prescurtat *n.tr.*

Din considerente lesne de înţeles, localităţile pomenite în lucrare poartă cel puţin două, dacă nu chiar patru nume. Pentru acelea deja încetăţenite în limba română (Lucerna, spre exemplu, în grafia germană Luzern) am adoptat versiunea consacrată, pentru altele am optat pentru denumirea autohtonă oficială (pentru Ticino, bunăoară, canton locuit în majoritate de vorbitori de italiană, denumit în textul francez original Tessin, am ales denumirea italiană). În situaţii mai complexe, în care sunt curente două sau mai multe denumiri, am dat şi celelalte variante — spre exemplu, Biel (Bienne). Am păstrat în forma lor originală numele unor instituţii specifice, precum *Landsgemeinde, landammann*, considerând că traducerea lor în limba română nu le-ar putea reda exact conţinutul. Acolo unde am crezut necesar, am explicat în note specificul uneia sau alteia.

Cum am pomenit mai sus, Elveţia a fost vizitată de un număr impresionant de oameni de cultură, începând din veacul al XVI-lea şi până în zilele noastre. Ni s-a părut inutil să reamintim cine au fost un Brahms, Wagner sau Romain Rolland, aflaţi în trecere prin Elveţia; în plus, aceasta ar fi dus la supraîncărcarea aparatului critic. Am preferat în schimb să dăm detalii despre unele personalităţi de origine elveţiană (Borromini, spre pildă) sau străină (Georges Pitoeff) mai puţin familiare cititorului.

Sperăm ca această muncă a noastră să-şi găsească ecou în orizontul de lectură al publicului românesc şi să adauge încă o fereastră spre lume deja consacratei colecţii pe care o publică Editura CORINT. Vă dorim aşadar o călătorie plăcută prin munţii şi istoria Elveţiei !

Radu G. Păun

Elveţia va avea ultimul cuvânt în istorie.
Victor HUGO, *Legenda secolelor*

Singurul lucru pe care l-au inventat elveţienii este o mică pendulă care spune „cucu".
Orson WELLS, *Al treilea om*

Elveţia valorează mai mult decât şapte milioane de telespectatori laolaltă.
Jean-Pascal DELAMURAZ,
consilier federal,
alocuţiunea din 29 aprilie 1995,
privind Sărbătoarea Podgorenilor din 1999.

Capitolul I

ELVEŢIA DINAINTE DE ELVEŢIA

Cancelarul austriac Metternich spunea despre Italia că nu e decât o „expresie geografică" Parafrazându-l, putem afirma că Elveţia ilustrează situaţia inversă: creaţie politică a sfârşitului Evului Mediu, rădăcinile libertăţilor sale coboară spre secolul al XIII-lea; în secolul al XV-lea, ţara a căpătat conştiinţa existenţei proprii, iar în 1648 a devenit independentă din punct de vedere juridic, pentru a se transforma într-un stat adevărat abia în 1848.

În anul 58 î.Hr., ţara ce avea să devină Elveţia a intrat în istorie printr-o menţiune făcută de Cezar[1] la începutul operei sale *De Bello Gallico*: „Prin natura locurilor, helveţii sunt «închişi» din toate părţile: dintr-o parte prin cursul Rinului, dintr-alta prin lanţul înalt al Munţilor Jura, dintr-o a treia parte prin lacul Léman şi cursul Ronului." (Cezar lasă de-o parte cea de-a patra graniţă a Elveţiei, Alpii, care îi părea, fără îndoială, evidentă.) Simţindu-se încolţit şi împins fiind de ambiţia unei căpetenii pe nume Orgetorix, poporul celtic al helveţilor a vrut să emigreze în Gallia; ei au pornit la drum după ce şi-au incendiat oraşele (aproximativ o duzină) şi satele (în jur de 400); au fost însă opriţi chiar de Cezar la Bibracte, în apropiere de Autun[2], şi trimişi înapoi

---

[1] După cum se ştie, ilustrul general şi om politic roman Caius Iulius Caesar (101–44 î.Hr.) a fost şi un remarcabil scriitor; *De Bello Gallico* constituie relatarea campaniilor sale împotriva galilor pe care i-a învins decisiv în anul 51 î.Hr.

[2] Oraş în Franţa de azi, anticul Augustodunum.

în ţinuturile lor, pentru a nu lăsa aceste regiuni nepopulate şi pentru a nu risca ocuparea lor de către germani.

Despre helveţi nu se cunosc prea multe — cele douăsprezece „oraşe” (mai degrabă nişte târguri fortificate[3]) nu au fost în totalitate identificate şi nu suntem pe deplin edificaţi nici în ce priveşte specificul popoarelor care i-au precedat. După „lacuştrii” trăitori în neolitic şi în epoca bronzului[4], dezvoltarea remarcabilă caracteristică celei de-a doua vârste a fierului coincide aici cu sosirea primilor celţi[5], începând cu secolul al V-lea[6]. La vremea respectivă, helveţii trebuie să se fi aflat undeva în regiunea cuprinsă între Main şi Rin. La sfârşitul secolului al II-lea, cimbrii, venind din Jutlanda, îi antrenaseră în migraţiile lor spre Sud pe *tigurini* şi pe *tugeni*, care erau în mod cert două triburi helvetice; în anul 107, sub comanda lui Divico, primii au învins o armată romană în regiunea Agen[7], trecându-i pe prizonieri pe sub furcile caudine[8]; cel de-al doilea

---

[3] Nu trebuie să ne lăsăm înşelaţi de terminologia antică; cu certitudine, termenul folosit de Cezar, *oppidum*, nu trimite la o realitate urbană similară celei de azi sau lumii romane de atunci, ci la aşezări întărite asemănătoare *davelor* geto-dacice, cu care aşezările celtice au fost adesea comparate.

[4] Aceste populaţii par să fi locuit mai degrabă pe litoralul lacurilor decât pe apă, aşa cum se credea începând cu mijlocul secolului al XIX-lea, când lucrările de desecare au dezgropat piloni şi construcţii lacustre din neoliticul târziu. (n. a.)

[5] Pentru o mai limpede precizare cronologică, vom aminti că epoca fierului a fost împărţită de specialişti în două mari perioade: Halstatt, prima vârstă a fierului (care acoperă secolele V–I î.Hr.), şi La Têne (secolele I î.Hr.–I d.Hr.), pentru care vezi şi nota 6.

[6] Perioada numită La Têne îşi datorează numele unei staţiuni de pe malul lacului Neuchâtel. (n.a.)

[7] Oraş în sudul Franţei de astăzi.

[8] Practica umilirii învinşilor era larg răspândită în Antichitate. Furcile caudine (de la numele unei localităţi unde romanii au suferit o înfrân-

trib ar putea fi „teutonii" învinşi de Marius aproape de Aix-en-Provence în anul 102. În urma acestor rătăciri, şi unii şi ceilalţi s-au stabilit între Jura şi Alpi, de unde aveau să pornească patruzeci de ani mai târziu în tentativa lor de emigrare[9].

Ce statut au avut helveţii după evenimentul de la Bibracte? Probabil că şi-au păstrat autonomia, fiind obligaţi în schimb să apere frontiera pe Rin împotriva germanilor[10]; participarea lor la revolta lui Vercingetorix[11], în anul 52, a însemnat, fără îndoială, ruperea tratatului încheiat cu Cezar; apoi, ei au fost înglobaţi progresiv în lumea romană, fără ca vreun alt război să aibă loc. Crearea coloniilor Nyon şi Augst, în apropiere de Basel (45–44 î.Hr.), cucerirea regiunii Valais şi supunerea rhaeţilor[12] (la sfârşitul ultimului secol înainte de Hristos), întemeierea taberei militare de la Vindonissa, în apropierea Rinului, sunt tot atâtea etape ale acestei absorbiri încununate cu înălţarea oraşului

---

gere zdrobitoare) erau formate din două suliţe înfipte în pământ, peste care se aşeza transversal o a treia. Învinşii erau trecuţi prin acest cadru, ca şi cum ar fi fost puşi să se închine în faţa învingătorilor.

[9] Cimbrii şi teutonii, două triburi germanice, au constituit un pericol real pentru statul roman. Ei au fost definitiv învinşi de generalul şi omul politic roman Caius Marius, în 102 şi 101 î.Hr.

[10] Autorul face aici referire la o procedură tipică politicii externe romane faţă de cei numiţi „barbari", cum era şi cazul helveţilor. Învinşi în luptă, ei capătă statutul de aliaţi ai Romei (*foederati*), cu rol de asigurare a graniţelor.

[11] Şeful uniunii tribale a galilor revoltaţi împotriva stăpânirii romane. A capitulat în faţa lui Cezar la Alesia (localizată ipotetic lângă Alise-Sainte-Reine, regiunea Côte d'Or), după un îndelungat asediu, şi a fost dus la Roma, unde a murit în închisoare. Vercingetorix a devenit ulterior un simbol al istoriei Franţei.

[12] Populaţii de origine celtică, localizate în zona Alpilor Centrali, azi estul Elveţiei, în Tirolul austriac şi nordul Lombardiei. Au fost supuşi Romei de către împăratul Tiberiu, după anul 15 d.Hr.

Avenches, centrul administrativ al helveţilor, la rangul de *colonia*[13] (în anul 73 d.Hr.).

Care ar putea fi semnificaţia unei astfel de măsuri? Era o promovare, un act de bunăvoinţă al împăratului Vespasian acordat unui oraş în care îşi petrecuse o parte din copilărie sau, din contră, o măsură destinată să pedepsească sau cel puţin să controleze o populaţie puţin sigură, care în vremea crizei de succesiune imperială din anii 68-69[14] optase pentru tabăra adversă[15]? Chestiunea nu este încă lămurită; e sigur însă că Avenches a devenit astfel centrul urban al coloniei şi centru al *Ţării helveţilor*, un fel de oraş-stat în interiorul *civitas*-ului. Organizarea tribală a fost abandonată, introducându-se unităţi administrative tipic romane, *vici* (târguri).

În urma acestui prim pas, Helvetia pare să fi fost asimilată fără mari dificultăţi. Acest fapt este atestat de urbanizarea aşezărilor Avenches, Nyon, Augst, Martigny, prevăzute cu amfiteatre şi terme, de construirea sutelor de *villae*[16] semănate pe solul Podişului Elveţiei — dar practic

---

[13] Se ştie că oraşele romane erau de mai multe categorii. *Colonia* era un rang urban superior, desemnând un oraş întemeiat de statul roman prin colonizare cu cetăţeni romani, ceea ce înlesnea procesul de romanizare.

[14] Criza la care face trimitere autorul este cunoscută sub numele de „anul celor patru împăraţi" Pe rând sau simultan, Galba, Othon, Vitellius şi Vespasian au fost proclamaţi împăraţi de legiunile pe care le comandau, ducând între ei un dur război civil din care câştig de cauză va avea cel din urmă, fondatorul dinastiei Flaviilor (69–79).

[15] Helveţii îl sprijiniseră pe efemerul împărat Othon, ca reacţie împotriva legiunii cantonate la Vindonissa, supranumită *rapax*, care se alăturase trupelor lui Vitellius. (n. a.)

[16] Ansamblu gospodăresc de tipul unei ferme, care cuprindea reşedinţa proprietarului şi dependinţele necesare exploatării agricole. Tipică lumii romane, *villa rustica* este o realitate comună şi provinciei Dacia.

inexistente în Alpi —, de dezvoltarea reţelei rutiere care străbate Alpii la vest prin trecătoarea Marele Saint–Bernard şi la est prin defileele din Graubünden, Splügen, Septimer şi Julier. Alte semne ale aceluiaşi fenomen sunt asocierea elitelor indigene la exercitarea puterii locale, sincretismul dintre zeităţile galice şi cele romane, dispariţia aproape completă a limbii celte, răspândirea cultului imperial[17] — în 1939, la Avenches a fost descoperit un bust de aur al lui Marc Aureliu[18].

Alipită succesiv la *Gallia Belgica*, la *Germania Superior* şi, în fine, la *Maxima Sequanorum*, ţara helveţilor era desigur mai puţin întinsă decât Elveţia actuală: coloniile Nyon şi Augst îşi aveau propriul teritoriu, Geneva de azi aparţinea provinciei *Gallia Narbonensis*, Ticino Italiei însăşi, în vreme ce zona de est era inclusă în provincia Rhaetia, iar Valais depindea de mica provincie a Alpilor Graici şi Pennini.

Pacea romană[19] (care a fost, de altfel, mai puţin absolută decât o credeau istoricii clasici) a fost zdruncinată în anul 260, când alamanii sau alemanii[20] şi-au făcut apariţia

---

[17] Forma supremă a religiei de stat la Roma, inaugurată de fiul adoptiv al lui Cezar, Octavian (27 î.Hr.–14 d.Hr.), care asocia personalitatea împăratului cu statul însuşi, căutând să asigure coeziunea poporului în jurul acestor două simboluri.

[18] Marcus Aelius Aurelius Verus, împărat roman, 161–180. S-a ilustrat în campanii împotriva triburilor germanice care ameninţau Imperiul. A fost şi un important gânditor, de la care au rămas o serie de maxime şi cugetări, exemplu de stil şi profunzime.

[19] În general, istoricii au considerat că stăpânirea romană a adus regiunilor cucerite o epocă de linişte şi prosperitate, denumită de obicei *Pax romana* („pacea romană").

[20] Grup de triburi germanice, stabilite iniţial pe cursul mijlociu şi inferior al Elbei. După lupte îndelungate cu Roma, vor fi învinse de huni şi îşi vor întemeia mici grupări statele în zona franco-germană. Numele francez al Germaniei (*Allemagne*), dar şi cel italian (*Alemagna*) evocă prezenţa lor în aceste ţinuturi.

pe Podiş, jefuind şi distrugând aşezările romane, care nu-şi vor mai regăsi strălucirea de altădată: Nyon a fost abandonată, iar Augst părăsită, populaţia sa instalându-se la Basel, în vreme ce târgul (*vicus*) Lausanne s-a mutat de pe malurile lacului Léman pe înălţimile învecinate. Prin pierderea sud-estului Germaniei şi reinstalarea frontierei pe Rin, Helvetia a redevenit o provincie de graniţă: tabăra de la Vindonissa — intrată în amorţeală încă de pe vremea lui Traian — şi-a regăsit importanţa; s-au construit fortăreţe (*castra*), dintre care cea mai importantă se situează în apropiere de Augst. În secolul al IV-lea au avut loc şi alte incursiuni ale alamanilor.

În anul 401, trupele de pe frontieră au fost strămutate; li se deschidea astfel calea barbarilor, burgunzi şi alamani.

Originari din Danemarca şi instalaţi pe cursul mijlociu al Rinului, burgunzii au fost învinşi de huni; în anul 443, romanii i-au instalat pe supravieţuitori în Helvetia occidentală. Populaţie minoritară, ei au împărţit teritoriul cu helveţii şi au adoptat limba lor, iar Geneva le-a devenit una dintre capitale. Celui mai important dintre regii lor, Gundobad, i se datorează aşa numita *Lex Gundobada*[21], interesantă mărturie a dreptului germanic. Fiul său, Sigismond, a abandonat erezia ariană[22] şi a întemeiat mănăstirea Saint-Maurice, ceea ce i-a adus canonizarea, în ciuda faptului că îşi omorâse unul dintre fii. Conform cronicii episcopului

---

[21] Cod de legi destinat popoarelor germanice, influenţat de dreptul roman.

[22] Erezie creştină ce poartă numele iniţiatorului, Arius; a fost condamnată la Sinodul ecumenic de la Niceea, în 325. Arianismul nega consubstanţialitatea Fiului cu Tatăl. În pofida măsurilor luate de diferiţi împăraţi, atât în Orient, cât şi în Occident, precum şi a activităţii teologice şi dogmatice a Sfinţilor Vasile cel Mare, Grigore de Nazianz şi Grigore de Nyssa, erezia s-a răspândit printre popoarele germanice (vandali, goţi).

Marius de Avenches[23], Sigismond a fost învins de franci în anul 523, luat prizonier şi „aruncat într-un puţ împreună cu soţia şi copiii săi"; fratele său i-a urmat la tron, dar un nou atac al francilor a pus capăt regatului burgund în anul 534.

În urma unei victorii împotriva francilor, la finele secolului al V-lea, alemanii au pătruns la sud de Rin; n-a mai fost, ca în anul 260, un raid devastator, ci o infiltrare discretă, continuă, aproape „pe furiş", a unui popor de crescători de animale, pe cale de sedentarizare şi aflaţi deci în căutarea unor noi terenuri pentru turmele lor. Toate aceste triburi erau, probabil, destul de puţin organizate (ducii de Alemania, menţionaţi de la începutul secolului al VI-lea, par să fi fost funcţionari franci şi nu indigeni); cu toate acestea, relativ numeroşi prin raportare la resursele locului, ei au asimilat lent populaţiile romanizate, răspândite mai cu seamă în regiunile împădurite, unde aşezările ocupau doar luminişurile. Puţinătatea surselor — morminte, toponime — nu permite evaluarea precisă a situaţiei; germanizarea pare să se fi oprit spre vest, unde a întâlnit o populaţie romano-burgundă suficient de densă; în secolele al VIII-lea şi al IX-lea, frontiera lingvistică s-a fixat pe cursului râului Sarine (Saane). În Alpii Orientali, germanizarea a fost mai târzie: dialectele retoromane[24] au

---

[23] Acelaşi Marius, precum şi episcopul şi cronicarul Grigore de Tours, menţionează şi o misterioasă catastrofă naturală care s-ar fi petrecut în anul 563: un munte din dioceza Valais, *Tauredunum* (care n-a putut fi localizat cu exactitate), s-a prăbuşit brusc şi a provocat un val uriaş pe lacul Léman, „luând pe sus cu forţa sa podul de la Geneva" şi „omorând o mulţime de oameni". Mai multe nu se pot spune despre acest eveniment. (n. a.)

[24] Limbă romanică vorbită în Elveţia orientală, în Tirol şi în Friuli. Retoromana prezintă mari deosebiri dialectale; dintre dialecte, romanşa a stat la baza retoromanei literare, a patra limbă oficială în Elveţia, alături de germană, franceză şi italiană.

intrat într-un declin care continuă până în ziua de astăzi. Regiuni ca Rheintal din Sankt Gallen, Glarus, nordul Alpilor din Graubünden erau deja germanizate la finele primului mileniu; începând cu secolul al XII-lea, colonii din Valais-ul Superior (walserii, după pronunţia germană) se stabilesc în alte văi şi chiar în câteva sate de la sud de Alpi.

Primele mărturii legate de apariţia creştinismului datează din secolul al IV-lea. În anul 381 este menţionat un episcop de Valais, Théodore sau Théodule. El se află la originea legendei martiriului legiunii tebane: conform acesteia, în jurul anului 300, soldaţi din zona orientală a Imperiului ar fi fost masacraţi de împăratul Maximian la Agaune, localitate care a căpătat apoi numele de Saint-Maurice, după numele comandanţului legiunii. Autenticitatea faptului a fost viu contestată[25], dar, indiferent cum s-au petrecut lucrurile, dezvoltarea unui important cult local este certă, mărturie stând abaţia fondată în anul 515 pe locul presupus al martiriului. În mai toate oraşele romane — sau în ceea ce a mai rămas din ele — există episcopii: la Geneva, la Avenches (transferată la Lausanne la finele secolului al VI-lea), la Martigny[26] (apoi Sion), la Augst (mai târziu Basel), la Chur (Coire); un nou centru episcopal se instalează pe teritoriul alemanic, la Konstanz (cel de la Vindonissa dispăruse). Apariţia alamanilor determinase un recul al creştinismului — Valea Uri, de exemplu, nu va fi evanghelizată decât la începutul se-

---

[25] Pare destul de improbabil ca nişte soldaţi originari din Egipt să fi fost masacraţi tocmai în Valais; este posibil să se fi produs o transpunere, în scop moralizator, a unui eveniment care s-a petrecut altundeva; îmbibat de miracol, Evul Mediu nu avea un simţ „ştiinţific" al localizărilor şi al identificărilor: se întâmplă, bunăoară, foarte adesea, ca sfinţi omonimi să fie confundaţi. (n.a.)

[26] A fost distrusă în anul 574 de o incursiune a lombarzilor veniţi din Italia. (n.a.)

colului al VIII-lea —, însă el avea să se revigoreze graţie stăpânirii france şi misionarilor veniţi din Gallia[27] sau din Irlanda: cel mai cunoscut dintre aceştia este Gall.

O sută de ani mai târziu, pe locul schitului său avea să fie construită o abaţie. Sankt Gallen se va bucura de o intensă viaţă spirituală şi artistică: în secolul al IX-lea, călugărul Notker cel Bâlbâit este cunoscut ca poet şi muzician; în jurul anului 1000, un alt Notker construieşte un ceas astronomic. Mănăstirea de la Disentis / Munster (secolul al VII-lea), în Alpii Graubünden, este cea mai veche ctitorie benedictină[28] din Helvetia; în secolul al VIII-lea, Reichenau, situat pe o insulă din lacul Bodensee, se afirmă ca un remarcabil centru cultural al epocii carolingiene; Einsiedeln (secolul al X-lea) va deveni loc de pelerinaj; Schaffhausen (secolul al XI-lea) este înconjurat de domenii întinse, la fel ca şi Sankt Gallen.

În vremea merovingienilor şi a primilor carolingieni, Helvetia are parte de un destin asemănător cu acela al regatului vecin al francilor. Prin tratatul de la 843, care consfinţea divizarea imperiului lui Carol cel Mare, ea a fost împărţită mai întâi între Lotharingia şi Germania, apoi cedată în întregime, cu excepţia Genevei şi a regiunii Valais, regatului lui Ludovic Germanicul (în anul 870)[29].

---

[27] Văile Munţilor Jura sunt deosebit de bogate în sfinţi, ermiţi care au defrişat locurile şi au întemeiat comunităţi, precum Imier sau Ursanne. Germain şi Randoald au fost martirizaţi în anul 675; în regiune s-au dezvoltat mai multe mănăstiri: Saint-Ursanne, Moutier-Grandval sau, mai la sud, Romainmôtier. (n.a.)

[28] Ordin religios întemeiat de Sfântul Benedict, în secolul al IX-lea. Centrul său principal de iradiere — mănăstirea de la Cluny, în Franţa — a jucat un rol cultural deosebit de important în Evul Mediu occidental.

[29] Este vorba de împărţirea imperiului lui Carol cel Mare între nepoţii săi (fiii fiului său, Ludovic cel Pios, împărat între 814–840) prin tratatul de la Verdun (843). Lothar I stăpânea aşa-numita Francia Media,

Încă o dată se vor constitui doi poli: la est, ducatul Suabilor, numărând printre centrele sale importante oraşul Zürich, iar la vest regatul Burgundiei sau regatul de Arles. Proclamat în anul 888 la Saint-Maurice şi limitându-se la început la Burgundia Superioară, acesta din urmă avea să se întindă mai târziu până la Mediterana, înglobând, în mare, întregul bazin al Ronului.

În contextul dificil creat de ameninţările ungare şi de incursiunile sarazinilor (arabilor)[30], figura reţinută de memoria populară drept cea mai importantă din dinastia Welf sau rudolfiană este aceea a „bunei regine Bertha[31]", văduva lui Rudolf al II-lea, mort în anul 937.

Însăşi noţiunea de stat se spulberă însă în anarhia feudală. Cel din urmă rege donează teritorii imense sau îşi cedează drepturile regaliene[32] episcopilor de Lausanne, Sion şi Basel; atunci când el se stinge din viaţă fără a fi lăsat un moştenitor direct, nepotul său, Conrad al II-lea, îi moşteneşte numai titlul — de altfel, singura avere pe care

---

incluzând Provence şi Burgundia, Ludovic, zis „Germanicul", primea teritoriile de la est de Rin sub numele de Francia Orientalis, iar lui Carol cel Pleşuv îi reveneau ţinuturile de la vest de Ron şi Meuse, Francia Occidentalis, nucleul viitorului stat francez.

[30] Veniţi din sud, prin defileul Marele Saint Bernard, sarazinii jefuiesc abaţia Saint Maurice în anul 940; la început, ungurii ajung mai ales în estul Helveţiei, ocupând Sankt Gallen în anul 926. Apariţiile acestor „bande de războinici puşi pe jaf" se dovedesc însă a nu avea caracteristicile unei invazii masive şi în nici un caz ale unei imigraţii. (n.a.)

[31] Legenda a luat naştere plecând de la un document fals, fabricat în secolul al XII-lea de călugării de la abaţia clunisiană Payeme, pentru a reapărea apoi într-o sumă de povestiri emoţionante din secolul al XIX-lea. (n.a.)

[32] Drepturile regaliene reprezintă prerogativele considerate definitorii pentru suveranitatea unui monarh, între care dreptul de a percepe impozitele cuvenite episcopilor în caz de vacanţă episcopală. Cedarea lor episcopilor înşişi le conferea acestora o dublă calitate: aceea de stăpân (într-o dioceză sau alta) şi de senior feudal independent.

fostul suveran o mai avea de transmis[33]. Începând cu acest moment, Helvetia avea să facă parte din Sfântul Imperiu Roman.

Vechiul regat de Arles este complet fărâmiţat în mici seniorii aparţinând unor nobili locali mărunţi, ce deţineau drept unic privilegiu portul unei spade, iar drept unică avere un turn şi câţiva şerbi; din rândurile acestei modeste pături militare, singurii care evoluează sunt episcopii. În Germania, ducatul Suabiei îşi continuă existenţa; familia Zähringen — care şi-l disputa cu casa de Hohenstaufen[34] — renunţă la el, în favoarea celei din urmă, în anul 1098, moment în care centrul de greutate al ducatului se deplasează către nord-est, de la Zürich la Ulm. Aceasta a permis familiei Zähringen să se instaleze în bazinul râului Aar, consolidându-şi şi mai mult poziţia o dată cu stingerea, în 1173, a unei alte familii nobile, Lenzburg. Zähringenii au încercat să se implanteze şi în Helvetia occidentală, uzând de titlurile, mai degrabă formale, de „rector de Burgundia" şi de avocat imperial în episcopatele de Geneva, Lausanne şi Sion[35], care le confereau la vest de Saane o autoritate pe cât de fragilă pe atât de efemeră[36]. Dacă familia Zähringen nu s-ar fi stins în 1218,

---

[33] Aceasta în ciuda faptului că, în Solothum, unde a organizat o adunare a seniorilor din noul său regat, Conrad a ţinut să le spună că „au de-acum un rege în carne şi oase, şi nu o fantomă de rege" (n.a.)

[34] Importantă dinastie de origine suabă, care a dat mai mulţi împăraţi Imperiului Romano-German, începând cu Conrad al III-lea (1138). Se stinge în 1268.

[35] Istoricului îi este adesea destul de greu să distingă conţinutul efectiv pe care îl acoperă termenii utilizaţi în documentele medievale; de altfel, acesta nu era întotdeauna limpede nici pentru contemporanii înşişi. (n.a.)

[36] Berthold al V-lea, ultimul duce, era susţinătorul împăratului, fapt care i-a atras ura episcopilor de la Lausanne şi a autorilor ecleziastici, dintre care unul n-a pregetat să-l plaseze în Infern încă din ziua în care şi-a dat obştescul sfârşit. (n.a.)

ne-am fi putut imagina formarea unei monarhii de dimensiuni medii în Alemania, asemănătoare acelora ce s-au constituit în aceeaşi perioadă pe întreg teritoriul Imperiului.

Alte familii o vor înlocui. Încă de la sfârşitul secolului al XI-lea, în regiunile vestice, între Léman şi Valais Inferior, se implantase casa de Savoia; primul personaj cu adevărat important din familie, Pierre, supranumit „micul Charlemagne", va intra însă în scenă abia la jumătatea secolului al XIII-lea. Din orăşelul său, Moudon, şi din micul său castel, Chillon, acest mezin — care nu va deveni conte de Savoia decât către sfârşitul vieţii — reuşeşte să stăpânească întreaga regiune Vaud, fie prin cumpărare (alianţa cu Anglia îi permite să mobilizeze resurse însemnate, geniul politic cu care era înzestrat săvârşind restul), fie prin prestarea omagiului vasalic[37]. Deci nu familia de Savoia a cucerit regiunea Vaud, ci invers, un principe originar din Vaud a ajuns să deţină puterea şi a căpătat titlul de conte. Începând din acest moment, *Patria Vuaudi* va avea nota sa de originalitate: deţinută în apanaj[38] între anii 1285 şi 1359, ea va reveni mai târziu ramurii majore a familiei[39], păstrându-şi în acelaşi timp

---

[37] Omagiul vasalic reprezintă chintesenţa raporturilor sociale şi de putere în societatea feudală apuseană, consacrând ierarhia dintre seniori — care acordau celui ce-l presta un domeniu (feudă), precum şi sprijin militar şi economic necondiţionat — şi vasali, care se puneau la dispoziţia seniorilor cu persoana şi averea lor. Omagiul nefiind exclusiv (se putea presta mai multor seniori), s-a dovedit adesea — cum este şi cazul de faţă — un instrument eficace la îndemâna unor vasali abili, care au ştiut astfel să-şi rotunjească posesiunile şi să-şi lărgească influenţa.

[38] Termen care derivă din latinul *apanare*, în franceza veche *apaner*, însemnând a asigura cuiva un mijloc de întreţinere. Desemnează practica seniorială de a acorda un domeniu cu titlu viager mezinilor unei familii, în compensaţie pentru excluderea lor de la succesiunea politică, în regiunile unde dreptul de succesiune al primului născut era exclusiv.

[39] În termeni genealogici, ramura majoră este aceea derivată din primul născut al unei familii, succesiunea respectând mereu criteriul primogeniturii, în regiunile unde dreptul scris sau cutuma îl prevăd ca atare.

autonomia; în secolele al XIV-lea şi al XV-lea, *Stările din Vaud*[40] acordă şi adesea discută „subsidiile" ce trebuiau vărsate către principe, precum şi oportunitatea incursiunilor militare ce trebuiau efectuate. Familia de Savoia s-a bucurat de o strălucire deosebită între anii 1350 şi 1450, prin reprezentanţii săi Amedeu al VI-lea (Contele Verde), Amedeu al VII-lea (Contele Roşu) şi Amedeu al VIII-lea, care a obţinut titlul de duce, iar către sfârşitul vieţii a fost ridicat în scaunul pontifical[41]. Familia Grandson s-a numărat printre cei mai importanţi dintre vasalii lor: Othon I a făcut carieră pe lângă regele Angliei Eduard I[42], Wilhelm I-a însoţit pe Contele Verde în cruciada asupra Constantinopolului din anii 1366-1367[43]; Othon al III-lea, poet însemnat, acuzat de a-l fi asasinat pe Contele Roşu[44], a fost ucis într-un duel judiciar[45] în anul 1397.

---

[40] Este vorba de instituţia medievală a Adunărilor zise „reprezentative" sau ale Stărilor, adică ale tuturor categoriilor libere din societate. Adunările de Stări — în studiul cărora s-a ilustrat printre primii istoricul român Gh. I. Brătianu — aveau rol consultativ şi deliberau asupra problemelor legate de cuantumul şi repartiţia impozitelor pe care autoritatea centrală le percepea de la populaţie.

[41] Sub numele de Felix al V-lea. A renunţat la tiara pontificală în 1449, după 9 ani.

[42] Rege al Angliei între 1272–1307.

[43] Este vorba de o iniţiativă antiotomană a papalităţii, care s-a transformat ulterior într-o expediţie de eliberare a împăratului bizantin Ioan al V-lea Paleolog, întemniţat la Vidin de ţarul bulgar Straţimir. În această expediţie, Contele Verde a avut relaţii diplomatice cu dinastul dobrogean Dobrotici.

[44] Duelul judiciar era o practică obişnuită în lumea cavalerească a Evului Mediu occidental. În situaţii în care o parte era acuzată, iar probele erau irelevante, partea lezată îşi desemna un reprezentant ce urma să se măsoare în luptă deschisă cu acuzatul sau cu un reprezentant al acestuia, victoria fiind considerată relevantă pentru tranşarea litigiului.

[45] Astăzi se ştie că Amedeu al VII-lea a murit din cauza unei infecţii cu tetanos, şi nu prin otrăvire. (n.a.)

Celelalte familii, din actuala Elveţie romanică, sunt ceva mai modeste: comitatul de Geneva se retrage în faţa familiei de Savoia şi sfârşeşte prin a fi anexat de aceasta la începutul secolului al XV-lea; conţii de Neuchâtel şi de Gruyère se menţin ceva mai mult; în Valais au loc conflicte între autoritatea episcopului, influenţa familiei de Savoia, pretenţiile aristocratice şi mişcarea democratică a „dizanilor”

În partea alemanică, casele de Kyburg (care se stinge în anul 1264) şi de Habsburg continuă ambiţiile familiei Zähringen. Originari din Alsacia, Habsburgii au dobândit cea mai mare parte a Helvetiei septentrionale, pornind de la castelul din Argovia (Aargau), de la care li se trage şi numele, şi instalându-se apoi în regiunea Alpilor. Evenimentul care îi aduce cu adevărat în prim-planul vieţii politice este desemnarea unuia dintre reprezentanţii lor drept împărat, sub numele de Rudolf I (1273), după cei douăzeci şi trei de ani ai Marelui Interregn[46].

Mişcarea generală de renaştere economică şi demografică ce a cuprins Europa încă de la finele secolului al X-lea, o dată cu încetarea ameninţărilor din partea ungurilor, normanzilor şi sarazinilor, este marcată în Elveţia prin defrişări, o adevărată colonizare interioară a înălţimilor Munţilor Jura şi a văilor şi teraselor Alpilor. Topoarele doboară copacii, săpăligile desţelenesc pământul, dezgroapă rădăcinile şi înlătură blocurile de piatră. Traficul alpin se reia încetul cu încetul; pe culmile defileelor, mănăstirile înfiinţează adăposturi unde oamenii şi animalele pot primi găzduire şi hrană; ceva mai târziu, grupuri de

[46] Perioadă zbuciumată din existenţa Sfântului Imperiu, ce urmează morţii lui Frederic al II-lea de Babenberg (1250), fiind marcată de o dură luptă pentru succesiune, la care, alături de Rudolf de Habsburg, au luat parte Ottokar al II-lea al Boemiei, regele Alfons al X-lea al Castiliei, precum şi alţi monarhi.

catârgii vor asigura transportul, în schimbul unor taxe, şi vor construi refugii sau *soustes* pentru călători.

Oraşele, care aproape dispăruseră, se trezesc din nou la viaţă. Unele dintre ele datează din epoca romană, precum Zürich, Solothurn sau Geneva; altele, ca Basel şi Lausanne, sunt reşedinţe episcopale; Sankt Gallen se dezvoltă în jurul abaţiei; altele sunt ctitorii complet noi, legate de politica economică sau fiscală a unei anumite dinastii: ducii de Zähringen înfiinţează oraşul Fribourg, în anul 1157, şi Berna, în 1191; în fine, către 1180, Lucerna îşi datorează întemeierea dezvoltării traficului terestru şi lacustru. În secolul al XII-lea, apar cartele de libertăţi[47], care se generalizează în secolul al XIII-lea; în Helvetia occidentală, familia de Savoia încurajează această tendinţă[48]. Renaşterea comerţului şi a meşteşugurilor duce la apariţia unei noi clase, situate în afara celor trei ordine ale lumii feudale[49], şi

---

47 Este vorba de documente acordate de puterea centrală sau negociate împreună cu aceasta, care reglementează drepturile şi privilegiile unei comunităţi anume, în cazul de faţă ale oraşelor. Ele stau la baza tradiţiilor de autonomie care au concurat la libera şi prospera dezvoltare a multor regiuni europene, cu rezultate care se văd încă şi azi.

48 În actualele cantoane Vaud şi Fribourg, „oraşele” erau foarte numeroase; aproape toate au rămas la dimensiuni foarte mici, multe dintre ele dispărând ca urmare a unui război ori a unei epidemii, sau au fost absorbite de o aşezare învecinată; altele au rezistat, decăzând însă din punct de vedere economic la situaţia de sate, dar păstrând cu toate acestea arhitectura oraşelor medievale (de exemplu, Rue, cu 579 de locuitori). (n.a.)

49 Se acceptă — urmare a cercetărilor întreprinse de savanţii francezi Georges Dumézil şi Georges Duby — că societatea medievală occidentală era compusă din trei categorii sociale şi politice care se regăseau ca atare în Adunările de Stări: clerul, sau „cei care se roagă”, în latină *rogatores*, alcătuia starea întâi, cavalerii, sau *bellatores* („luptătorii”), formau starea a doua, iar cei care lucrau, *laboratores*, con-

anume burghezia[50]. În cele mai puternice dintre cetăţi, această nouă categorie socială caută să preia puterea chiar din interiorul zidurilor oraşului (astfel, Zürich se eliberează de sub autoritatea abaţiei mănăstirii Fraumünster), dorind să scape de sub dominaţia seniorillor teritoriale şi să se plaseze într-o relaţie de subordonare directă faţă de conducerea imperială, prin obţinerea statutului de oraş liber pentru cetăţile lor[51]. Slăbirea treptată a autorităţii împăratului[52] le va transforma în adevărate republici urbane, al căror privilegiu definitoriu se exprima cu deosebire prin liberul drept de a exercita justiţia. Prins în

---

stituiau starea a treia, după cum se vede, mult mai vag definită decât primele două. În practica socială, această împărţire nu a fost însă niciodată nici tranşantă, nici atotcuprinzătoare, constituind mai degrabă un model teoretic de analiză. Diferenţa faţă de stările „clasice" decurge şi din ocupaţiile acestor orăşeni (vezi nota următoare), preocupaţi de comerţ şi de producţia manufacturieră.

50 Prin burghezie nu trebuie să înţelegem o categorie socio-economică definită de capital, aşa cum se face de la Marx încoace. În limba şi istoria franceză, *burgeoisie* se referă mai degrabă la un statut juridic care decurge din privilegiul de a fi cetăţean cu drepturi depline al unui oraş. Acesta este sensul termenului în paginile care urmează.

51 Oraşele Europei medievale au cunoscut mai multe tipuri de statut juridic. Unele oraşe erau plasate sub autoritatea unor seniori locali — laici sau clerici (episcopii locului) —, ceea ce şi-a pus amprenta asupra dezvoltării lor economice şi a rolului lor politic. Dimpotrivă, oraşele libere se bucurau de o independenţă completă în raport cu seniorii din vecinătate şi de o largă autonomie faţă de puterea centrală, în cazul de faţă aceea a împăraţilor germani, singura instanţă faţă de care erau răspunzătoare. Acest statut era confirmat de cartele de libertăţi despre care a fost vorba mai sus.

52 În vreme ce în Franţa puterea Capeţienilor, fragilă în momentul urcării lor pe tron, nu încetează să se consolideze, Germania trece printr-un proces invers: autoritatea împăraţilor, puternici la origine, se erodează treptat din cauza ambiţiilor lor de universalitate şi a luptei împotriva papalităţii. (n.a.)

conflictul său cu papa şi unii dintre vasali, Frederic al II-lea va acorda cu uşurinţă acest privilegiu: aşa s-a întâmplat cu Berna, imediat după stingerea familiei Zähringen, cu Zürich şi cu Solothurn.

În fine, în Europa sfârşitului de secol XII şi de secol XIII, are loc o mişcare democratică, sau mai exact comunitară, rurală şi specific alpestră, prezentă mai ales în nordul Italiei, Tirol şi Dauphiné. Pe versantul nordic al masivului Saint-Gothard, această mişcare a fost mai târzie decât în alte regiuni; originalitatea sa constă în faptul că a triumfat într-un moment în care celelalte erau deja în regres şi că, pe termen lung, a condus la formarea unui stat care există şi astăzi.

Capitolul II

ORIGINILE CONFEDERAŢIEI

Creşterea animalelor presupune alte condiţii decât cultivarea cerealelor: economia pastorală de munte implică o organizare comunitară. Este nevoie ca muntenii să se reunească — primăvara, cum se întâmplă şi astăzi în cantoanele care au păstrat acest obicei — pentru a pune la punct chestiunile legate de repararea cabanelor, de întreţinerea drumurilor, de numirea păstorilor, de fixarea datei pentru urcarea turmelor, de împărţirea produselor din anul precedent[53]. Această adunare comunitară sau corporativă, numită *Landsgemeinde*, constituia pentru locuitorii Alpilor una dintre rarele ocazii de a se întâlni şi de a discuta despre preocupările lor de moment. Ea se putea lesne transforma dintr-o adunare cu scop economic într-una cu scop politic şi aducea laolaltă atât păstori, cât şi mici nobili. Diferenţa dintre şerbi şi ţăranii liberi era aici mai puţin însemnată decât în alte părţi; populaţiile de la munte se bucurau, în orice caz, de o libertate de mişcare necunoscută locuitorilor regiunilor de câmpie; pe lângă toate acestea, ei îşi păstraseră dreptul de a folosi arme pentru vânătoare şi pentru război.

Locuitorii văilor situate între Gothard şi Lucerna — *Waldstätten* (Ţinuturile Păduroase) —, formau patru corporaţii: Uri, Schwyz şi cele două Unterwald, de Sus şi de Jos (Ob- şi Nidwald), prin raportare la pădurea care le separă.

---

[53] În Valais există, de asemenea, forme de organizare comunitară legate de exploatarea canalelor de irigare de pe versanţi *(bisses)*, folosite la transportul pe câmpuri a apei provenite din gheţari. (n.a.)

Multă vreme, Valea Uri, pe cursul râului Reuss, între Schöllenen şi lac, fusese o fundătură; defileul Gothard este singurul care traversează Alpii Centrali de-a dreptul, dar această cale, deşi directă, este una dificilă; timp de mai multe secole ea avusese două puncte de netrecut: bariera stâncoasă Axenberg, pe malul lacului, care nu putea fi evitată decât pe apă, şi strâmtoarea Schöllenen, care separă valea transversală Uri de cea longitudinală Urseren; aceasta din urmă comunică cu văile montane italiene, iar prin defileele Furka şi Oberalp, cu Valais şi Graubünden. La începutul secolului al XIII-lea, peste Reuss a fost amenajat un pod atât de îndrăzneţ, încât mulţi au văzut acolo nici mai mult nici mai puţin decât mâna diavolului.

Nu demult a izbucnit o polemică provocată de afirmaţia unui istoric care susţinea că Gothard nu ar fi devenit o adevărată cale de trecere decât în secolul al XIV-lea. Cu siguranţă, „drumul" nu putea fi mai mult decât o potecă pentru catâri; în defileu existau probabil pasarele de bârne „pavate" cu scânduri; aceste pasarele erau ancorate cu inele de fier fixate sus pe pereţii de stâncă. O cale de trecere trebuie că exista totuşi, fapt susţinut de indicii precum prezenţa punctelor de vamă instalate între Basel şi Lucerna, construirea la Basel a unui pod peste Rin în anul 1225, interesul pe care împăratul îl manifesta faţă de Valea Uri şi faţă de văile sudice. Se presupune că iniţiativa construirii acestui pod le-ar fi aparţinut chiar locuitorilor Văii Uri.

Brusc, ţinutul Uri devenea important. Din punct de vedere politic, el fusese donat de către Ludovic Germanicul mănăstirii Fraumünster din Zürich, în anul 853. E limpede însă că pentru abaţie această posesiune nu însemna mai mult decât o sursă de venituri şi că ea nu putea să exercite singură cele două atribute esenţiale ale

puterii medievale, în speţă conducerea militară şi practica justiţiei, care erau încredinţate unui funcţionar cu competenţe juridice. Dreptul de reprezentare în justiţie[54] îi aparţinea împăratului, care îl delega unui senior local: până în anul 1218, acesta a fost un Zähringen, mai târziu un Habsburg.

Or, în 1231, regele Henric[55], care guverna imperiul în numele tatălui său, Frederic al II-lea, a acordat corporaţiei Uri o cartă care îi conferea dreptul de a avea relaţii de dependenţă directă faţă de împărat: contele de Habsburg se vedea astfel deposedat de dreptul său de reprezentare[56]. Ce se întâmplase? Se dovedise că, iniţial modestă şi fidelă împăratului, familia Habsburgilor devenea tot mai puternică, prea puternică chiar, şi deci periculoasă pentru Frederic al II-lea, mereu în conflict cu papalitatea, căreia

---

[54] Traducerea termenilor folosiţi de autor — *avoué; le droit d'avouerie* — nu este deloc simplă. În franceza mai veche, desemnează un magistrat însărcinat să reprezinte părţile implicate într-un litigiu, de la latinescul *advocare*, „a chema la sine" şi care azi a dat mai comunul „avocat". Pentru situaţia din epocă avem de-a face cu un drept de reprezentare în justiţie, care, fireşte, este în practică totuna cu dreptul de apărare.

[55] Henric al VII-lea de Babenberg, rege al Romanilor, nu a ajuns împărat niciodată, din cauza revoltei împotriva propriului său tată, şi s-a sinucis în închisoare, în 1235.

[56] Este vorba de instituţia prezentată la nota 52. Habsburgii, seniori ai locului, constituiau veriga de legătură între comunităţile din regiune — pe care le reprezentau în justiţie în litigiile cu alte comunităţi sau seniori — şi puterea imperială, cu împuternicirea căreia acţionau. Facem această precizare suplimentară tocmai pentru a pune în lumină diferenţele dintre organizarea societăţii medievale — în care reprezentarea nu era decisă de comunitatea beneficiară — şi societăţile democratice actuale, în care reprezentanţii sunt aleşi de către comunităţile respective, ceea ce va fi curând, cum vom vedea, şi cazul cantoanelor elveţiene.

oraşul Como, stăpân peste versantul sudic al masivului Gothard, îi era aliat. Este posibil ca membrii corporaţiei Uri, îmbogăţiţi de pe urma traficului ce înflorea în defileu, să-i fi plătit pe Habsburgi; în orice caz, aceştia din urmă n-au contestat niciodată carta care a constituit fundamentul *juridic* al libertăţilor de care se bucurau Ţinuturile Păduroase. Ceea ce trebuie remarcat este faptul că drepturile respective nu au fost acordate unui principe sau unui oraş, ci unei comunităţi rurale.

Fundamentul *politic* al acestor libertăţi trebuie căutat la Schwyz. Regiunea — mai restrânsă decât cantonul actual, căci nu cuprindea decât Valea Muota — aparţinea unei ramuri a familiei Habsburgilor. Aceşti principi adoptaseră o practică de guvernare pe care statele „moderne” aveau deja tendinţa să o generalizeze: în loc să confere administrarea domeniilor lor unor vasali, cu titlu de feudă — ceea ce le-ar fi acordat acestora o independenţă care putea deveni riscantă — ei o încredinţau unor funcţionari desemnaţi şi deci revocabili, denumiţi *ministeriales*[57]. Adesea făcând parte din suita domestică a principelui, fiind deci de origine servilă, aceştia primeau unele atribute de nobleţe, precum dreptul de a purta arme şi dreptul de a exercita justiţia, fapt considerat o violare a dreptului cutumiar, conform căruia fiecare persoană trebuia să fie judecată de către egalii săi[58].

---

[57] Denumirea curentă în Evul Mediu latin pentru cei ce formau aparatul administrativ aflat în subordinea unui senior, curtea sa.

[58] Violarea consta în promovarea artificială a unor personaje cu un statut inferior la origine într-o categorie superioară, care depindea de unica voinţă a seniorului, în cazul de faţă împăratul. Strategia aceasta a avut două consecinţe importante pe plan social şi politic: a creat întâi o elită nouă, strâns dependentă de monarh, şi a asigurat o administrare eficientă a domeniilor acestuia, nucleu al centralizării viitoare.

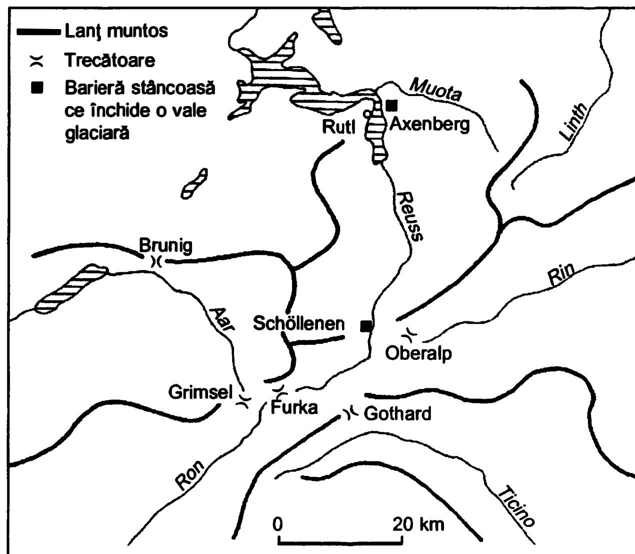
În anul 1240 s-a produs o ruptură între Habsburgi şi împărat. Or, interesul economic al locuitorilor din Schwyz era să se afle în aceeaşi tabără cu cei din Uri; ei au obţinut de la Frederic al II-lea, la Faenza, în Italia, o cartă prin care erau aşezaţi „sub protecţia Imperiului şi a împăratului însuşi". Formula, destul de vagă — poate în mod intenţionat —, nu conferea automat statutul de oraş liber; pe de altă parte, Habsburgii, care nu erau menţionaţi în document, aveau să conteste acest act mai bine de un secol, deşi nu erau formal deposedaţi de drepturile lor.

În fine, Unterwald, situat pe malul sudic al lacului, departe de drumul prin Gothard, prezenta mai puţin interes; el era împărţit între diverşi proprietari aparţinând cel mai adesea unor comunităţi religioase şi care erau reprezentaţi în justiţie de către Habsburgi; către 1240, cele două văi au încercat zadarnic să obţină avantajele de care se bucura Schwyz.

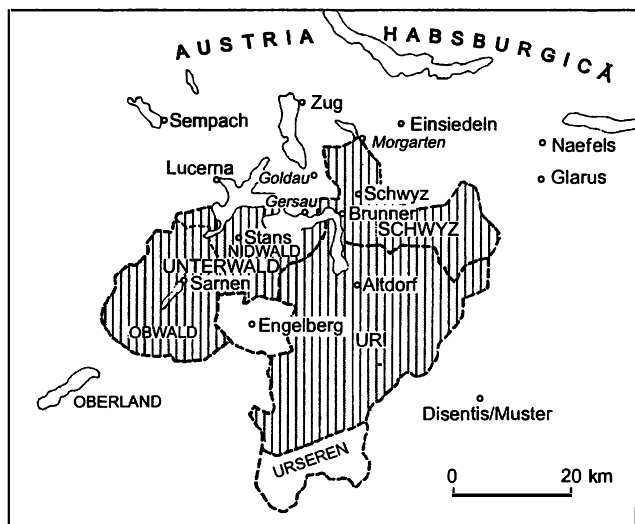
În timpul interregnului se instalează anarhia; Uri se bucură de autonomie totală, dar nu mai are protector. În ceea ce-l priveşte, Rudolf de Habsburg îşi consolidează influenţa: în 1258, el arbitrează un conflict — mai degrabă o vendetta — între două familii din Uri, iar în 1273 cumpără de la verii săi din ramura Laufenburg drepturile asupra ţinuturilor Schwyz şi Unterwald; în acelaşi an este ales împărat.

S-ar putea crede că această evoluţie asigura — indirect — instituirea unor raporturi nemediate între Schwyz şi autoritatea imperială; nici vorbă însă, din contră, acest privilegiu a fost pierdut şi de cantonul Uri, deoarece Rudolf I s-a comportat nu ca un împărat roman, ci ca şef al propriei sale case[59]. El a ignorat Italia; cucerind ducatul de Austria în

59 Împăraţii Sfântului Imperiu Romano-German, cum erau şi Habsburgii, erau aleşi de principii teritoriali de pe cuprinsul Imperiului. Pe lângă calitatea lor imperială, electivă deci, şi, în teorie cel puţin,

Harta 1 – Schema masivului Saint Gothard

Harta 2 – Cele trei cantoane originare

calitate de împărat, l-a păstrat pentru fiul său mai mare, celui mai mic rezervându-i proprietăţile din Germania Superioară[60]. A recunoscut carta din 1231, dar nu şi pe aceea de la Faenza; totuşi, în anul 1282, a avut grijă să le garanteze locuitorilor din Schwyz că nu vor compărea în justiţie decât în faţa lui însuşi, a fiilor săi ori a unui judecător pe care să şi-l aleagă singuri. În 1291, cu câteva săptămâni înainte de a muri, le-a promis acestora şi că nu vor fi nevoiţi să răspundă pentru faptele lor în faţa unui judecător care să nu fie liber, adică un ministerial. Pe de altă parte însă, în anul 1283, împăratul dobândise Valea Urseren; în 1291, abatele de Murbach, în Alsacia, îi vindea Lucerna. Astfel, cleştele se închidea.

Întâmplată la Speyer, pe 15 iulie 1291, moartea lui Rudolf a survenit pe un fond de tensiune: nu se ştia cine avea să îi urmeze la tronul imperial şi nici ce atitudine aveau să adopte fiii săi. Astfel, la începutul lui august — documentul trebuie să fi circulat câteva zile de la o comunitate la alta —, a fost încheiat un pact între reprezentanţii celor trei văi; redactat în latină, el nu putea proveni decât dintr-un mediu de notabilităţi. Acest text este considerat drept actul fondator al Confederaţiei, iar ziua de 1 august a fost adoptată, la sfârşitul secolului al XIX-lea, ca sărbătoare naţională.

---

netransmisibilă în familie în mod automat, ei deţineau numeroase titluri date de rangul proprietăţilor de familie de care dispuneau (duci ai Austriei, spre exemplu), titluri care erau inalienabile. Tocmai aceste domenii constituiau baza puterii lor; de aceea, Rudolf n-a pregetat să le consolideze, abandonând politica de stat în favoarea celei de familie. El şi-a extins deci autoritatea asupra cantoanelor în calitatea sa de senior feudal şi nu ca împărat.

[60] Altfel spus, a trecut o sumă de domenii, obţinute în virtutea demnităţii „publice” pe care o deţinea, în proprietate personală, transformându-le în bunuri transmisibile în familie, tocmai pentru a consolida resursele dinastiei.

Trebuie însă să cădem de acord asupra unui aspect: nu avem în nici un caz de-a face cu o „declaraţie de independenţă", cu expresia unui deziderat de emancipare de sub o formă de dominaţie politică; din contră, una dintre clauze precizează că „fiecare rămâne supus seniorului său, după cum se cuvine". Cunoscutul vers al lui Schiller — „Vrem să fim liberi cum au fost părinţii noştri" — exprimă aspiraţiile oamenilor din secolul al XVIII-lea şi nu pe ale celor din secolul al XIII-lea. Tratatul este o alianţă militară, un pact de asistenţă reciprocă, utilă pentru perioada de incertitudine care avea să urmeze; el conţine şi un fel de cod penal rudimentar: şi aici este vorba tot despre dorinţa de a face ordine. Există însă şi o clauză revendicativă, şi anume aceea prin care nu este recunoscut „un judecător care şi-a plătit funcţia sau care nu e de prin locurile noastre" — o dispoziţie conservatoare, vizând supărătoarea inovaţie a puterii delegate către ministeriali. Se prevede, în fine, că, în cazul vreunui litigiu între comunităţi, „cei mai înţelepţi dintre confederaţi trebuie să acţioneze ca mediatori pentru aplanarea conflictului"; această procedură de arbitraj avea să devină una dintre trăsăturile caracteristice ale „spiritului elveţian", ea fiind prezentă chiar şi în convenţia pentru „Pace şi muncă" din 1937.

Încheiat „pentru totdeauna, cu voia lui Dumnezeu", documentul afirmă că reînnoieşte „textul pactului celui vechi, pe care îl întăreşte cu un jurământ"; aşadar, el nu este decât cel mai vechi document care s-a păstrat sau, mai exact, care a fost găsit, ţinând cont de faptul că a fost pierdut vreme de câteva secole şi regăsit în 1758, la Schwyz. Iată de ce, vreme îndelungată, tradiţia a considerat drept act fondator jurământul de la Rütli, iar ca dată anul 1291, ales, de altfel, în mod absolut arbitrar.

Tradiţia completează neîncetat istoria: începând cu secolul al XV-lea circulă mai multe povestiri exemplare; redactate în secolul al XVI-lea de cronicarul Gilg von Tschudi, ele au fost difuzate în Europa la finele veacului al XVIII-lea, graţie istoricului elveţian Johann von Müller şi poetului german Friedrich Schiller. În perioada Revoluţiei şi a romantismului, Wilhelm Tell şi „Cei Trei Elveţieni" devin astfel eroi ai umanităţii.

Conform tradiţiei, Waldstätten au suferit un tratament dur din partea seneşalilor habsburgici. Unul dintre aceştia i-ar fi reproşat unui notabil casa de piatră pe care şi-o construise, lux nepotrivit cu condiţia sa de ţăran. Un altul fusese crud: fiul unui ţăran ameninţat să i se rechiziţioneze boii îl bătuse pe seneşal, iar apoi fugise; drept răzbunare, seneşalul ar fi pus să i se scoată ochii tatălui nevinovat al tânărului.

Alt seneşal, pe numele său Gessler, înfipsese o halebardă sub teiul de la Altdorf, punându-şi în vârful ei pălăria şi obligându-i pe ţărani să o salute. Unul dintre aceştia, Wilhelm Tell, a refuzat. Ca să-l pedepsească, Gessler l-a obligat pe acest arcaş îndemânatic să-şi demonstreze măiestria străpungând un măr aşezat pe capul fiului său. Tell a reuşit lovitura, dar pregătise şi o a doua, pentru cazul în care copilul ar fi fost rănit. Gessler şi-a dat seama şi a pus ca Tell — căruia iniţial îi promisese libertatea — să fie arestat şi întemniţat într-unul dintre castelele sale.

În timp ce se îndreptau spre castel, pe lac s-a stârnit o furtună. Tell era la fel de bun vâslaş pe cât era de bun arcaş şi a fost dezlegat ca să-i ajute pe marinari; el a profitat de situaţie pentru a îndrepta barca spre mal, a sărit pe uscat într-un loc unde ştia că se află o stâncă ce ieşea de sub ape şi astfel a scăpat. După aceea a mers pe drumul pe unde avea să treacă Gessler, pe care l-a aşteptat şi l-a omorât.

Excesele funcţionarilor habsburgici au dus în cele din urmă la organizarea unei conjuraţii, la a cărei origine s-au aflat trei bărbaţi: Werner Stauffacher, din Schwyz — cel pe care seneşalul îl admonestase pentru casa de piatră —, Walter Fürst, din Uri, şi Arnold an der Halden, din Melchtal (Unterwald) — fiul bătrânului orbit. Fiecare dintre ei a venit însoţit de zece tovarăşi pe o pajişte ferită aflată pe malul lacului, numită Rütli; printre ei se număra şi Tell. Aici, cei 33 de bărbaţi au jurat să elibereze ţara de servitute. În timp ce nobilii şi autorităţile habsburgice participau la o sărbătoare, conjuraţii au pătruns în castele, pe care le-au ars, le-au şters de pe faţa pământului şi i-au alungat definitiv pe seneşali. Apoi, locuitorii celor trei văi şi-au jurat alianţă pentru totdeauna.

În anul 1760, un autor din Berna a pus sub semnul întrebării existenţa istorică a lui Wilhelm Tell, într-o lucrare publicată sub titlul *Guillaume Tell, fable danois* („Wilhelm Tell, poveste daneză"). Fapt semnificativ, cartea a fost pusă pe foc de către călăul din Altdorf. Pe lângă similitudinile cu legendele scandinave, critica istoriografică din secolul al XIX-lea a mai arătat şi că nici un personaj cu numele de Tell sau Gessler nu este menţionat în documente; în plus, primele povestiri apar la o sută douăzeci de ani în urma evenimentelor, ceea ce înseamnă o distanţă de cel puţin patru generaţii. Alţi istorici însă au apărat tradiţia cu pasiune, printre argumentele invocate în sprijinul acesteia figurând absenţa oricărui element supranatural, a oricărei referinţe la diavol sau la sfinţi.

După toate aparenţele, unele elemente reproduc situaţia politică şi socială a epocii: casa de piatră constituia un semn de îmbogăţire a notabilităţilor locale, într-o vreme în care construcţiile de piatră — castelul, în special — erau rezervate nobilimii; rechiziţionarea boilor marchează creşterea

fiscalităţii, vizibilă în timpul domniei lui Rudolf I; refuzul de a saluta pălăria reprezintă respingerea justiţiei ministerialilor; pajiştea Rütli, situată la punctul de convergenţă dintre cele trei cantoane, într-un loc izolat şi accesibil doar pe calea apelor, este posibil să fi fost folosită pentru reuniuni secrete.

Alte elemente se datorează în mod evident dorinţei de a justifica şi de a glorifica „revolta oamenilor de jos", într-un moment în care Elveţia devenea conştientă de forţa sa; cruzimea nobilimii, isprava arcaşului îndemânatic şi curajos, „saltul spre libertate" sunt elemente constante în legende. Ceea ce cu siguranţă trebuie respins este distrugerea castelelor: au existat, desigur, fortăreţe, unele dintre ele au fost abandonate, altele au suferit violenţe, dar acestea s-au întâmplat în perioade diverse, pe parcursul a două secole. În ceea ce-l priveşte pe Wilhelm Tell[61], episodul cel mai suspect este acela al mărului...

În lipsa documentelor, nimic nu poate fi dovedit: „Trebuie să ne resemnăm: problema existenţei istorice a lui Wilhelm Tell nu este o problemă pentru istorici." Dar ce mină de aur pentru istoria mentalităţilor![62]

---

[61] Eroul a fost recuperat atât în scopuri politice (ar fi votat, desigur, împotriva adeziunii la Societatea Naţiunilor ...), cât şi comerciale: pentru a ne limita la cel mai inocent exemplu, arbaleta a devenit emblema producţiei industriale elveţiene. (n.a.)

[62] Faptul că asemenea tradiţii au căpătat formă literar-istoriografică în epoca romantică nu trebuie să mire. Este perioada în care autori precum scoţianul Walter Scott s-au bucurat de o mare trecere, iar Schiller a scris dramele sale *Hoţii* şi *Wilhelm Tell*, militând pentru libertatea naţiunilor şi spiritul de dreptate al oamenilor simpli.

Capitolul III

PRIMELE ALIANȚE

Ar fi o eroare să ne imaginăm Confederația ca pe un cerc ai cărui trei fondatori ar fi primit succesiv noi membri; în realitate, Waldstätten au încheiat alianțe[63], unele temporare, altele perpetue, care s-au țesut încetul cu încetul, formând o rețea complexă în jurul nucleului originar.

Pe termen scurt, se punea problema valorificării libertăților enunțate în pact. Atitudinea șefilor comunităților consta în a urmări schimbările produse de succesiunea imperială: ei rămâneau în expectativă atunci când împăratul era un Habsburg, dar profitau de situație când titlul imperial revenea vreunei dinastii rivale, pentru a primi confirmarea libertăților de care se bucurau deja și pentru a obține unele noi.

Noul împărat, Adolf de Nassau, pe care principii electori îl preferaseră lui Albert de Austria, a recunoscut cartele de la Uri și Schwyz în 1297, în momentul rupturii definitive cu vechiul său rival. Anul următor, disputa a fost câștigată de fiul lui Rudolf; sursele nu spun prea multe despre relațiile sale cu Waldstätten, nici despre dorința sa de a proteja mănăstirea Einsiedeln, al cărei apărător era, împotriva neajunsurilor provocate de locuitorii din Schwyz. În 1308, după ce împăratul a fost asasinat de către un nepot[64], succesorul său, Henric al

---

[63] În 1999, primul articol din Constituție mai stipula încă: „Popoarele din cele douăzeci și trei de cantoane suverane ale Elveției, unite prin această alianță...” (n.a.)

[64] Pe locul crimei, la Königsfelden, în Aargau, văduva sa a ridicat două mănăstiri, una franciscană și cealaltă a Clariselor, pe care le-a înzestrat din plin. (n.a.)

VII-lea de Luxemburg, a confirmat privilegiile şi le-a extins la Unterwald, desemnând un singur seneşal pentru toate cele trei văi; în 1313, era pe cale să se împace şi cu Austria, când, din fericire pentru Cantoane, a murit înainte de a o fi făcut.

Se deschidea astfel o nouă competiţie pentru tronul imperial: între un Habsburg, Frederic cel Frumos, şi adversarul său, Ludovic de Bavaria. Conflictul a izbucnit întâi între Ludovic şi fratele lui Frederic, ducele Leopold: incursiunile repetate asupra oraşului Einsiedeln l-au determinat pe duce să interzică accesul locuitorilor din Waldstätten la piaţa de la Lucerna, iar în 1315 să încerce să-i pedepsească. Un detaşament mixt de cavalerie şi pedestrime care înainta prin trecătoarea îngustă dintre un lac şi culmile Morgarten, aflate sub stăpânirea locuitorilor din Schwyz, a fost asaltat de munteni cu lovituri de pietre şi de halebarde[65]; încercând să fugă, soldaţii habsburgici care au scăpat teferi din masacru s-au înecat în lac. Nu există probe privitoare la participarea locuitorilor din Uri — cu toate că ulterior aveau să celebreze şi ei aniversarea evenimentului —; cât despre locuitorii din Unterwald, ei aşteptau în defileul Brünig, pe unde credeau că va surveni atacul.

Bătălia nu a afectat semnificativ puterea Austriei, dar a avut un răsunet simbolic: era o victorie repurtată de „hoardele de ţărani grosolani şi fără frica lui Dumnezeu” asupra unei armate regulate, obţinută prin nesocotirea legilor luptei cavalereşti; ea a avut, de asemenea, darul de a inspira încredere celor din Waldstätten. Câteva săptămâni mai târziu, locuitorii din cele trei văi semnau un nou acord, la Brunnen; redactat de această dată în limba germană, el era deci mai „public” decât cel din 1291. Clauzelor deja existente li se adăuga o noutate: nici una dintre comunităţi nu avea dreptul de a încheia un acord

[65] Mai târziu, tradiţia a adăugat stânci şi trunchiuri de copaci. (n.a.)

sau de a se supune autorităţii unui senior fără asentimentul celorlalte; astfel, ele constituiau un bloc unitar. Deşi textul consemnează obligativitatea respectării îndatoririlor către stăpânul legitim, el prevede, în schimb, excluderea „celui care, cu armata lui, ar ataca vreun canton sau ar dori să-i impună ceva nedrept"; într-o atare situaţie, orice îndatorire ar fi fost suspendată atâta timp cât între cele două părţi nu se restabileau relaţii normale.

Un an mai târziu, Ludovic de Bavaria, devenit împărat, confirmă dependenţa directă a Ţinuturile Păduroase faţă de tron.

Prima alianţă perpetuă pe care acestea au încheiat-o este aceea cu Lucerna. Oraş-pod situat pe marginea lacului, în punctul prin care se efectua transbordarea mărfurilor, Lucerna reprezenta, de asemenea, şi cea mai importantă dintre pieţele de desfacere pentru locuitorii din Waldstätten; de aceea, interesele sale se îndreptau către cei ce deţineau controlul masivului Gothard. Or, din anul 1291, Lucerna depindea de Habsburgi, care o foloseau ca instrument pentru punerea în practică a propriei lor politici, iar acest lucru dăuna prosperităţii oraşului. Când a reuşit să ajungă la putere, facţiunea care se opunea Austriei, dornică de o mai mare autonomie, a jurat solemn că o va obţine. În faţa atitudinii tot mai rigide a reprezentanţilor suzeranului — seneşalul a interzis asocierea juraţilor în corporaţii —, locuitorii Lucernei s-au aliat cu Confederaţia în 1332; la fel ca şi în 1291, ajutorul reciproc nu excludea supunerea faţă de seniorul legitim: pentru una dintre părţi, acesta era însuşi împăratul, pentru cealaltă ducele de Austria[66].

---

[66] Habsburgii deţineau titlul ducal prin moştenire, cum am precizat mai sus, dar nu puteau fi niciodată siguri de demnitatea imperială. Altminteri, un împărat din Casa de Habsburg era în acelaşi timp şi duce de Austria; în acest caz, cele două comunităţi menţionate aveau acelaşi senior.

Cât despre Zürich — oraş imperial —, acesta desfăşura activităţi comerciale şi industriale: el era un centru de schimb mai important decât Lucerna şi deţinea prospere ateliere de prelucrare a mătăsii; materia primă venea din Italia, prin trecătoarea Gothard. În interior, îşi disputau întâietatea două grupări politice: una aristocratică şi una populară. În anul 1336, nobilul Rudolf Brun a preluat conducerea meşteşugarilor, reuşind astfel să ajungă la putere; adevărat dictator îmbrăcat în haine democratice, el s-a străduit să-şi păstreze cu orice preţ poziţia, sprijinindu-se succesiv pe oraşele din Suabia, pe Austria şi pe Confederaţie. Însă o alianţă cu Austria nu putea fi durabilă, deoarece, alungaţi din oraş, nobilii din Zürich îşi continuau lupta pe domeniile pe care le deţineau de la Habsburgi; mai devreme sau mai târziu, această familie trebuia să-şi apere vasalii. Propunerea de alianţă făcută de Brun în anul 1351 i-a flatat pe reprezentanţii celor patru cantoane: în enumerarea părţilor contractante, oraşul Zürich apărea primul; pe lângă aceasta, el avea dreptul — clauză care mai apoi avea să se dovedească periculoasă — să încheie şi alte alianţe. Tratatul prezintă şi un aspect deosebit de ofensiv, precizând că obligaţia de ajutor reciproc se va extinde la un perimetru ce depăşea frontierele celor cinci cantoane (cuprinzând, în mare, Elveţia germană de astăzi); se mai prevedea, în fine, ca, în cazul în care ar fi intervenit vreun conflict, să se organizeze o conferinţă pe teritoriu neutru, la jumătatea distanţei dintre Altdorf şi Zürich, adică la Einsiedeln; acest tip de măsură va continua să se regăsească şi în alianţele ulterioare.

În perioada imediat următoare, oraşul Zürich şi-a antrenat partenerii într-un nou război împotriva Austriei, ceea ce a dus la semnarea altor două pacte.

Valea Glarus, care se învecinează cu Uri şi cu Schwyz

la est, dar care, spre deosebire de Uri, nu are ieşire prin nici un defileu important, încerca să se elibereze şi ea de sub dominaţia Habsburgilor. În anul 1352, Zürich şi Waldstätten au încheiat cu Glarus o alianţă, dar, pentru că zona nu prezenta nici un interes major, înţelegerea respectivă s-a făcut în termeni inegali: Glarus trebuia să îşi sprijine partenerii necondiţionat şi fără rezerve; în cazul invers, când locuitorii din Glarus ar fi solicitat ajutor, cei patru aliaţi — Lucerna, supusă în continuare Habsburgilor, nu a îndrăznit să se alăture „rebelilor" — aveau dreptul să delibereze dacă să intervină sau nu[67].

În acelaşi an a fost asediat oraşul habsburgic Zug, situat între Lucerna şi Zürich; neprimind ajutorul pe care îl solicitaseră stăpânilor lor, locuitorii s-au predat confederaţilor după cincisprezece zile; pactul încheiat cu această ocazie prevedea statut egal pentru parteneri.

Aceste două alianţe n-au durat decât câteva săptămâni; datorită medierii făcute de margraful[68] de Brandenburg — care continua eforturile desfăşurate anterior de regina Agnes a Ungariei, fiica lui Albert I — a fost încheiată o pace de compromis: Glarus şi Zug erau retrocedate, Lucerna rămânea sub dominaţia Austriei, continuând totuşi să fie aliată cu Waldstätten; Schwyz şi Unterwald erau obligate să recunoască proprietăţile funciare ale Habsburgilor; în schimb, aceştia din urmă renunţau definitiv la drepturile comitale[69] pe care pretindeau încă a le deţine.

---

[67] Glarus a dobândit statutul de egal abia un secol mai târziu; şi, cum condiţiile anterioare erau destul de ruşinoase, noul pact a fost antedatat cu o sută de ani; istoricii nu s-au lăsat însă înşelaţi. (n.a.)

[68] Margraful este conducătorul unei mărci, unitate administrativ-militară caracteristică iniţial statului carolingian. Ulterior, titlul a fost purtat de o sumă de principi suverani de pe cuprinsul Sfântului Imperiu Romano-German.

[69] Adică drepturile senioriale asupra celor două cantoane, drepturi care le-ar fi plasat în relaţie de vasalitate faţă de Casa de Habsburg.

Dacă aceste alianţe aveau fundamente economice şi geografice dictate de interesele traficului alpin, înţelegerea încheiată la Berna are un caracter strict politic. Această aşezare a avut întotdeauna o vocaţie administrativă şi militară mai pronunţată decât aceea industrială; spre deosebire de nobilimea din împrejurimi, ea avea legături strânse cu alte oraşe, cum ar fi Solothurn şi Fribourg. Prosperitatea sa a constituit însă şi o sursă de conflicte: în 1339, cetatea a trebuit să înfrunte o coaliţie a nobilimii din Podişul occidental, la care aderase chiar şi Fribourg-ul, pe care însă a reuşit să o învingă cu ajutorul Waldstätten. Ca şi Zürich, Berna a încercat şi ea o alianţă cu Austria, căreia i-a furnizat trupe la începutul asediului oraşului Zürich, în anul 1352; după pacea de la Brandenburg, Berna s-a decis de ce parte urma să se plaseze şi a încheiat, în anul 1353, o alianţă perpetuă cu cele Trei Cantoane — alianţa nu le privea decât pe cele trei, dar se stipula obligaţia de a ajuta şi oraşele Lucerna şi Zürich, lucru valabil şi reciproc. Waldstätten dobândeau astfel sprijinul unui oraş puternic; cât despre Berna, ea neutraliza avantajul pe care Zürich, rivalul său, tocmai îl obţinuse, asigurându-se astfel pentru eventualitatea unei revolte a primilor săi supuşi, căci Uri şi Unterwald ar fi putut încerca într-o bună zi să-i ajute pe muntenii din valea superioară a Aar-ului, vecinii lor[70]. Pe termen lung, alianţa cu Berna avea să antreneze Confederaţia pe drumuri noi: prin intermediul Bernei, mai multe regiuni de limbă franceză aveau să devină elveţiene în secolele următoare.

Acest secol de afirmare politică a fost, din multe

---

[70] Faptul că Waldstätten erau capabile să se alieze cu un oraş „opresiv”, dacă acesta le era interesul, demonstrează limitele „prozelitismului democratic” al acestora. (n.a.)

puncte de vedere, unul întunecat, ca şi în restul Europei. Clima se înăsprea: perioada caldă care domnea de la începutul mileniului s-a încheiat spre sfârşitul anilor 1250[71], fapt ce avea să determine, nu peste multă vreme, încetarea defrişărilor şi a întemeierii de noi oraşe. Anii 1315-1316 şi 1345-1347 au fost marcaţi de inundaţii catastrofale; în anul 1338, o invazie de lăcuste a precedat marea ciumă din 1349[72] şi masacrele evreilor provocate de aceasta[73]; vreme de câteva secole, ciuma a revenit, în medie o dată la zece ani. Încă din secolul al XIII-lea, leproşii erau izolaţi în bolniţe, unde erau supuşi unui regim de excludere destul de strict şi trăiau din mila publică[74]. Populaţia a scăzut: în graniţele sale actuale, Elveţia pare să fi trecut de la 800 000 – 850 000 de locuitori, în 1300, la 600 000 – 650 000, în 1400. În 1334, la Geneva, un incendiu a distrus o treime dintre case şi a provocat moartea a 480 de persoane dintr-o populaţie de aproximativ 4000 de locuitori; ocolită de acest dezastru, catedrala avea să ardă totuşi cincisprezece ani mai târziu. În 1356, un cutremur urmat de un incendiu a devastat oraşul Basel. În anul 1375, un senior pus pe jaf,

---

[71] O răcire încă şi mai accentuată s-a produs la mijlocul secolului al XVI-lea şi către finele secolului al XVII-lea, fapt atestat de înaintarea gheţarilor, care au acoperit păşunile şi au măturat la vale cabanele, în fapt…, dar mai ales în legende. (n.a.)

[72] În târgul Saint-Maurice, de exemplu, 40% din populaţie a pierit în urma catastrofelor; în satele vecine, între 25 şi 30%. (n.a.)

[73] Legătura dintre aceste fenomene ne-o desluşeşte istoricul francez Jean Delumeau; evreul, perceput mereu ca un străin din cauza religiei şi a modului său de viaţă, era considerat în epocă un „agent al Răului", jucând adesea rolul de ţap ispăşitor pentru catastrofele naturale.

[74] Se pare că aceasta putea furniza o cale de trai îndestulat, fapt argumentat de cazul unui pretins lepros din Lausanne: să fi fost mizeria sau lenea cea care a biruit frica de contaminare? (n.a.)

Enguerrand de Coucy, a devastat Podişul în fruntea bandelor sale armate pe care un moment de acalmie în Războiul de 100 de ani le lăsase fără ocupaţie; în final, Berna a reuşit să le nimicească.

Lupta împotriva Austriei a continuat. Profitând de o slăbire a puterii Habsburgilor, elveţienii recuceresc oraşul Zug în anul 1365. Un document din 1370, *Carta preoţilor*, pretindea vasalilor Austriei care locuiau pe teritoriul „Confederaţiei noastre" — cuvântul ca atare apare pentru prima dată — un jurământ de supunere care să primeze asupra omagiului prestat suzeranului lor[75]. Dorind să se elibereze complet, Lucerna devine agresivă şi cucereşte sau se aliază cu micile aşezări din Podiş, între care şi Sempach. Ducele Leopold reacţionează, împreună cu întreaga nobilime din Alsacia până în Tirol; ciocnirea cu elveţienii are loc la Sempach, în 1386; Leopold este învins şi ucis, nobilimea decimată[76], iar victoria ţăranilor şi a orăşenilor capătă un răsunet european. Doi ani mai tîrziu, o altă bătălie, la Naefels, la intrarea în Valea Glarus, elibera definitiv şi acest canton.

---

75 Cum am precizat mai sus (nota 37), un vasal putea să aibă mai mulţi seniori, dintre care unul principal, căruia îi presta aşa numitul omagiu ligiu, şi alţii secundari. În caz de conflict, vasalul trebuia să susţină seniorul principal, lucru de care cantoanele erau perfect conştiente. Aceasta explică dorinţa lor de a modifica ierarhia jurământului vasalic, astfel încât cel depus faţă de Confederaţie să primeze asupra celui prestat seniorului duce de Austria.

76 Figura eroului Winkelried din Nidwald, despre care se spune că ar fi spart zidul de lănci ale austriecilor cu propriul său trup, strigând înainte de a muri: „Aveţi grijă de soţia şi de copiii mei !" — figură apărută o sută de ani mai târziu —, face desigur parte din universul legendei; dar această legendă s-a imprimat, de-a lungul secolelor, în sufletele multor elveţieni. (n.a.)

În fine, *Convenţia de la Sempach*, încheiată în 1393, aduce o oarecare ordine în aceste lupte impetuoase şi dezordonate[77]. Documentul stipulează că nici un soldat nu are dreptul să plece de pe câmpul de bătălie pentru a se deda jafurilor... înainte de a fi primit ordin expres de la comandanţi![78]

Prin aceste alianţe şi victorii, Confederaţia îşi consolidează situaţia tocmai în momentul în care oraşele din sudul Germaniei încep să slăbească din cauza ofensivei puterii princiare; un nou stat este pe cale de a se naşte.

---

[77] Între secolele al XIV-lea şi al XVI-lea, celebritatea soldaţilor elveţieni nu se datorează atât unei organizări sau unei dotări armate deosebite, cât curajului lor ieşit din comun şi dispreţului faţă de moarte. Adeseori, luptătorii erau foarte tineri; în Haut Valais, un gheţar a scos la suprafaţă scheletul şi echipamentul unui mercenar căzut la întoarcerea din luptă, în jurul anul 1595; vârsta lui nu depăşea 16–18 ani. (n.a.)

[78] Precizarea nu e atât de amuzantă pe cât a fost de eficientă, într-o epocă în care ordinea pe câmpul de luptă era un fapt foarte rar, războiul fiind de multe ori ceva personal înainte de a deveni un fenomen de coeziune a grupurilor. Această disciplină a dat în bună măsură valoarea trupelor de mercenari elveţieni, despre care va fi vorba mai departe.

Capitolul IV

APOGEUL MILITAR AL LIGILOR

În secolul al XV-lea şi în primii ani ai secolului al XVI-lea, „Înaltele Ligi" elveţiene reprezintă o însemnată putere militară, graţie îndeosebi infanteriei lor, care devine acum la fel de redutabilă precum arcaşii englezi sau ienicerii otomani[79]. Forţa lor de expansiune le va duce către noi cuceriri şi alianţe.

Dacă fructele pe care le culeg sunt destul de modeste, aceasta se datorează faptului că, atunci când forţele de care dispune un canton sau un grup de cantoane se îndreaptă într-o direcţie anume, celelalte le urmează până la un anumit punct, dar încetează să o facă atunci când interesul nu le-o mai dictează[80]. Cu toate acestea, se pot distinge trei direcţii de dezvoltare: sud, nord şi vest.

Expansiunea către sud este susţinută de Waldstätten, cel mai activ dintre aceste cantoane — Uri — fiind totodată şi cel mai „vârstnic". La jumătatea secolului al XIV-lea, Como şi comunităţile montane şi-au pierdut autonomia

---

[79] Epoca marchează triumful definitiv al trupelor de infanterie asupra escadroanelor de cavaleri echipaţi greoi şi luptând de multe ori pe cont propriu. Cele două exemple sunt relevante, cu precizarea că armata engleză, deosebit de eficace în vremea Războiului de 100 de ani împotriva Franţei, utiliza arcaşi galezi, ale căror săgeţi puteau străpunge armurile cavalerilor. Trupele de ieniceri îşi datorau prestigiul îndeosebi extraordinarei lor discipline.

[80] În legătură cu acest subiect, Machiavelli notează: „Ceea ce împiedică astfel de federaţii să crească este faptul că ele formează un stat ai cărui membri nu sunt uniţi." (n.a.)

faţă de statul milanez[81]; dar acest stat, iniţial puternic, va intra la rândul său în declin în secolul următor; cantoanele din Confederaţie vor şti cum să profite de pe urma acestei situaţii.

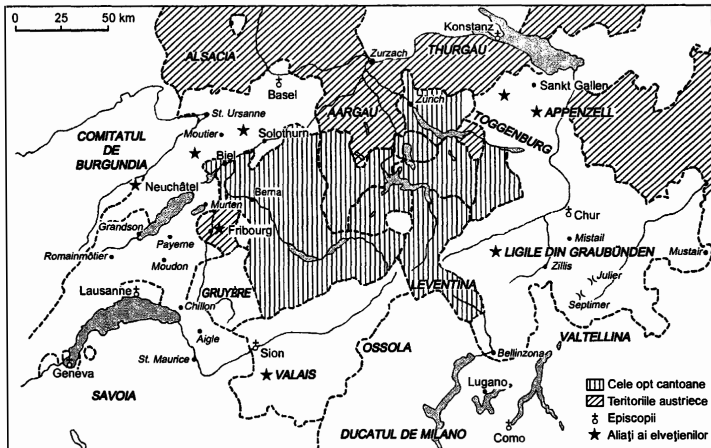
Pentru a asigura controlul căilor de acces spre Gothard erau posibile două strategii politice: înţelegerea cu ducii de Milano sau cucerirea. Cele două vor fi aplicate pe rând; pe tot parcursul secolului al XIV-lea predomină privilegiile vamale şi facilităţile de acces la pieţele de desfacere; în 1402, când moare Gian Galeazzo Visconti, lăsând un fiu minor, Leventina, situată imediat în sudul defileului, se răscoală: Uri şi Obwald semnează cu locuitorii ei un tratat de coburghezie[82] (procedeul va mai fi utilizat în repetate rânduri), care impune un adevărat protectorat; Leventina devine astfel primul teritoriu „elveţian" ai cărui locuitori nu vorbeau limba germană. În 1403, Lucerna, Uri şi Unterwald întăresc extremitatea vestică a Gothard-ului printr-o alianţă cu Valais; începând din 1410, cantoanele orientale lansează mai multe expediţii împotriva văii Ossola; în ceea ce priveşte flancul estic, cantoanele — mai întâi Glarus, în 1400 — întreţin legături cu Graubünden. În 1422 însă, înfrângerea suferită de Waldstätten le face să piardă, pentru o vreme, toate noile achiziţii de la sud de Alpi.

La nord, Casa de Austria, care fusese alungată din Alpii Centrali, deţinea încă teritorii întinse pe Podiş, între

---

[81] Sub familia Visconti, Milano a dominat vreme de decenii Italia nordică, întâi în numele Sfântului Imperiu, apoi pe cont propriu. Principalele achiziţii în zona elveţiană au fost realizate de cardinalul Giovanni Visconti, senior al Milanului între 1339–1354.

[82] *Combourgeoisie*, în textul original. Termenul este dificil de tradus; în esenţă, el desemnează co-participarea la statutul de cetăţean cu drepturi depline al unei aşezări urbane (vezi şi nota 50). Altfel spus, locuitorii din Leventina erau „adoptaţi" de cei din Uri şi Obwald.

Harta 3 — Elveţia în 1412

Fribourg şi lacul Bodensee. De la episodul de la Naefels, ea trăia în pace cu cele opt cantoane; armistiţiul din 1389, mai întâi reînnoit, a fost prelungit în 1412 pentru încă cincizeci de ani. În anul 1415 însă, Confederaţiei i se oferă o ocazie neaşteptată: împăratul Sigismund[83] îl alungă din imperiu pe ducele de Austria, anunţând că oricine va ocupa domeniile acestui principe se va bucura de aprobarea sa. Cantoanele, îndeosebi Berna, îşi depăşesc scrupulele şi, în ciuda tratatelor, cuceresc Aargau, regiune fertilă situată între Berna, Lucerna şi Zürich.

În manualele tradiţionale, elevilor li se spunea că aceia care fuseseră eroii libertăţii cu o sută de ani înainte s-au făcut cu acest prilej „vinovaţi" de ambiţii de cucerire, transformând regiunea Aargau nu într-un nou canton, ci într-o ţară supusă: gestul din 1415 ar fi fost deci un fel de negare a actului din 1315 (Morgarten), iar 1515 (Marignano) nu avea să fie decât pedeapsa cuvenită... Avem de-a face, în mod evident, cu o proiecţie modernă: în Aargau nu existase niciodată o structură politică, acest teritoriu a trecut, prin cucerire, de sub suzeranitatea austriacă sub aceea a Confederaţiei. Cantoanele intrau de fapt în ierarhia feudală şi începeau să aibă supuşi; Lucerna, Zürich şi Berna procedau la fel cu teritoriile învecinate.

Berna a păstrat vestul teritoriului, Lucerna şi Zürich câteva comune; restul, adică zona din jurul nodului rutier de la Baden, avea să devină o circumscripţie comună: un seneşal, desemnat pe rând de fiecare dintre cele opt cantoane pe o perioadă de doi ani, se ocupa de strângerea dărilor şi de problemele juridice. Delegaţii cantoanelor se reuneau pentru a controla activitatea seneşalului: aceasta este originea Dietei federale, primul şi singurul organism

---

83 Sigismund de Luxemburg, împărat german (1433–1437), aliatul lui Mircea cel Bătrân la Nicopole, rival al Casei de Habsburg.

politic comun pentru multă vreme de aici înainte. Dieta era în fapt o conferinţă a ambasadorilor, unde se luau decizii în unanimitate; preşedinţia sa revenea oraşului Zürich, de unde şi numele acestuia de *Vorort* sau canton director.

În 1460, circumstanţe asemănătoare au permis obţinerea regiunii Thurgau, echivalentul de la est de Zürich al regiunii Aargau; de această dată, ducele de Austria fusese excomunicat de papă, ceea ce deschidea complet drumul spre cucerire.

În acest răstimp, Confederaţia fusese zguduită de un conflict interior. Mai întâi, Zürich s-a confruntat cu Glarus şi Schwyz; toate trei, alături de alţi pretendenţi, revendicau moştenirea contelui de Toggenburg, mort fără copii în 1436. Învins într-o primă fază, Zürich a cerut ajutor Austriei (promiţând chiar să retrocedeze Aargau), apoi Franţei lui Carol al VII-lea. Regele Franţei a trimis asupra elveţienilor — toate celelalte cantoane luaseră partea oraşului Schwyz — bande înarmate pe care terminarea Războiului de o sută de ani le lăsase fără ocupaţie şi care deveneau periculoase pentru el. La 1444, în apropiere de Basel, cele şapte cantoane au fost învinse de delfinul[84] Ludovic, dar regele Carol al VII-lea avea să semneze curând o pace avantajoasă pentru Confederaţie; „secesiunea" de la Zürich s-a încheiat puţin după aceea: cele două tabere erau obosite şi epuizate financiar. Zürich a acceptat ca dreptul său de a încheia liber tratate să fie pe mai departe subordonat relaţiei confederale.

Alte alianţe, tot provizorii, vor fi încheiate şi cu Basel, Schaffhausen, Mulhouse şi Sankt Gallen.

---

[84] Nume dat în mod tradiţional moştenitorului tronului regal al Franţei, a cărui figură heraldică era delfinul. În acest caz este vorba de viitorul rege Ludovic al XI-lea (1461–1483).

Extinderea către vest se datorează Bernei, care era mărginită la est de alte cantoane şi la sud de Alpi — două încercări de pătrundere în Valais au fost sortite eşecului. Mai rămâneau nordul (Aargau) şi vestul.

Berna şi-a reluat politica de alianţe şi de coburghezie[85]: Fribourg, Solothurn — acest oraş este practic elveţian din 1400[86] —, Biel, Neuchâtel, Murten şi Payerne marchează etapele acestei înaintări.

În jurul anului 1470, Ligile sunt gata să intre în marea politică europeană. După Războiul de o sută de ani, echilibrul Occidentului pare a fi ameninţat de ascensiunea politică a ducatului de Burgundia; situat în vecinătatea Franţei şi a Imperiului, el este un pericol şi pentru un stat şi pentru celălalt. Cei care îl vor învinge vor fi însă elveţienii.

Se pare că rolul jucat de aurul şi intrigile lui Ludovic al XI-lea în declanşarea conflictului a fost întrucâtva exagerat. Un lucru e limpede, şi anume dorinţa marelui feudal care era Carol Temerarul de a-i umili pe ţăranii din Alpi; cât despre aceştia, ei erau conştienţi de faptul că expansionismul burgund le ameninţa interesele şi însăşi existenţa Confederaţiei. Stăpân peste Ţările de Jos, ducele încerca să le ataşeze posesiunilor sale din Burgundia şi din Franche-Comté; el a obţinut sudul Alsaciei drept garanţie pentru un împrumut acordat Austriei[87] şi nu a întârziat să trateze acest teritoriu ca pe o regiune ocupată; oraşele renane, în frunte cu Basel şi

85 Tratatul de la Neuchâtel ilustrează aspectul inegal al acestui tip de înţelegere: în schimbul a două mărci de argint pe an, Berna arbitra conflictele între conte şi orăşeni. (n.a.)

86 Se spune în glumă că, în urma bătăliilor, Solothurn primea drapelele, în vreme ce Berna îşi însuşea teritoriile cucerite... Arsenalul de la Solothurn conţine într-adevăr o frumoasă colecţie de stindarde, dar cantonul e mic şi are o formă foarte neregulată. (n.a.)

87 Pentru plata unei sume datorate chiar elveţienilor. (n.a.)

Mulhouse, erau direct ameninţate. În plus, Carol se bucura şi de sprijinul, mai bine zis de controlul, ducatului de Savoia, aflat în declin. Berna risca să fie zdrobită.

În 1474, elveţienii încheie o alianţă cu liga oraşelor din Alsacia, o „pace perpetuă” cu Austria — după două secole de lupte, aceasta a făcut o impresie atât de puternică, încât au fost trase clopotele pentru a marca evenimentul — şi, în fine, un tratat cu Franţa, prin care regele Ludovic al XI-lea le promitea sprijin financiar. Campaniile au început încă din toamnă; în 1475 şi 1476, Vaud a fost invadat de două ori; în 1476, Temerarul vrea să-i pedepsească pe elveţieni pentru nesupunere, dar armata sa este pusă pe fugă în luna martie la Grandson, învinsă în iunie la Murten, pe drumul pe care ar fi trebuit să ajungă la Fribourg şi la Berna, şi distrusă definitiv la Nancy, în ianuarie 1477.

Elveţienii nu au ştiut însă cum să administreze victoria. Berna a încercat zadarnic să cucerească provincia Franche-Comté, care o aproviziona cu sare; cât despre cantoanele orientale, ele se interesau mai degrabă de posibila pradă de război decât de acest teritoriu îndepărtat. Chiar şi Vaud, cu excepţia câtorva feude burgunde devenite circumscripţii comune ale Bernei şi ale Fribourgului, a fost înapoiat în schimbul unei răscumpărări. Berna a păstrat regiunea Aigle, în masivul Chablais — primul teritoriu francofon deţinut de un canton —, iar Valais a împins înapoi frontiera cu Savoia; toate acestea nu reprezentau însă mare lucru.

Cererea de adeziune — în momentul respectiv termenul nu mai e anacronic — înaintată de Fribourg şi Solothurn a provocat o criză de proporţii: cantoanele rurale, invidiind importanţa crescândă a oraşelor, nu erau de acord cu această nouă extindere a puterii lor. În timpul

lucrărilor Dietei de la Stans, în 1481, s-a ajuns la doi paşi de războiul civil; în acest moment a intervenit mesajul pacificator al unui sihastru, Nikolaus von der Flüer: Fribourg şi Solothum au fost admise în Confederaţie, dar nu li s-a permis să desfăşoare o politică externă independentă. „Fratele Nikolaus”[88] fusese omul situaţiei; mesajul său era exact acela pe care delegaţii doreau să îl audă.

În acest moment, Elveţia este în culmea puterii, este conştientă de forţa ei şi îşi afirmă identitatea: elveţienii se consideră un popor distinct de germani, povestirile despre Wilhelm Tell şi Winkelried încep să se răspândească. Alianţa lor este dorită, iar forţa lor de distrugere devenise deja temută: în lupta de la Grandson, sunetul cornurilor de luptă ale trupelor din Uri, „glasul înspăimântător al bătăliilor”, a semănat panica în rândul duşmanilor. Populaţiile din Vaud erau, pe bună dreptate, îngrozite de aceşti „germani”: orăşelul Clées, situat la ieşirea spre Podiş din masivul Jura, a fost jefuit şi incendiat în 1475, iar garnizoana masacrată, aşezarea nemaireuşind niciodată să se restabilească după acest dezastru. Numeroşi tineri elveţieni caută cu orice preţ ocaziile de a lupta; atunci când nu se bat pentru cantonul lor, o fac pe cont propriu sau se angajează ca mercenari; înrolărilor individuale le vor urma *capitulaţiile* (convenţiile militare) încheiate între cantoanele elveţiene şi statele europene.

Condiţiile economice se îmbunătăţesc la rândul lor; după mai bine de un secol de regres demografic, către 1450 populaţia începe din nou să crească; Geneva şi Basel numără acum 10 000 de locuitori, iar Berna, Zürich, Fribourg şi Lausanne jumătate pe atât. Aceste oraşe ating un anume nivel de bunăstare, vizibil în ameliorarea

[88] A fost beatificat în 1669 şi canonizat în 1872. (n.a.)

condiţiilor de igienă, în pavarea străzilor şi în construirea de fântâni. Reglementările privitoare la construcţii şi comerţ sunt foarte stricte, şi aceasta din teama de incendii şi de epidemii; spitalele asigură serviciile de asistenţă socială, adică „îi hrănesc pe cei flămânzi, le dau de băut celor însetaţi, îi adăpostesc pe săraci şi pe călători, îi îmbracă pe amărâţii fără haine, îi îngrijesc pe cei bolnavi, îngroapă morţii"; tot în scopuri de binefacere sunt înfiinţate şi *confreriile Sfântului Duh*. Pierderile demografice din secolul al XIV-lea au antrenat creşterea suprafeţelor cultivate, diminuarea şi, pe alocuri, chiar dispariţia şerbiei, precum şi o îmbunătăţire a nivelului de viaţă al ţăranilor. În ceea ce priveşte nobilimea feudală, ea e pe cale de dispariţie, ca urmare a războaielor, a conflictelor fratricide datorate partajului succesoral, a dificultăţilor financiare cauzate de cheltuielile de lux. Creşterea animalelor câştigă teren în faţa agriculturii, deşi în cantonul Uri culturile de cereale sau de viţă de vie mai pot fi întâlnite uneori până la altitudinea de 1000 de metri; exportul de brânză începe să capete contur, în special datorită adaosului de sare, care face posibilă conservarea. Printre oraşe, Fribourg este renumit pentru postăvăriile sale, iar Sankt Gallen pentru pânza de in. Târgurile de la Geneva şi de la Zurzach, în Aargau, sunt foarte importante în prima jumătate a secolului; ceva mai târziu, târgul de la Geneva decade, locul său fiind luat de cel de la Lyon. Traficul pe lacuri şi pe fluvii era chiar mai intens decât în zilele noastre: se cobora cu plutele pe Limmat, plecând de la Zürich, iar pe Rin de la Chur până la Marea Nordului (navigaţia în amonte era însă imposiblilă, de aceea ambarcaţiunile erau vândute înainte de întoarcere). Apar şi primele forme de turism, la băile din Baden; conform descrierii unui umanist florentin care a mers acolo în

1415, cu ocazia Conciliului de la Konstanz[89], în localitate domnea o destul de mare libertate a moravurilor.

Un alt conciliu s-a reunit la Basel, între 1431 şi 1449; cu acest prilej a fost încoronat antipapa[90] Felix al V-lea. Văduv, fost duce de Savoia sub numele de Amedeu al VIII-lea, acesta trăia departe de lume pe malul lacului Léman; el nu a reuşit să adune la un loc întreaga creştinătate şi a sfârşit prin a abdica la Lausanne, interminabilul conciliu fiind, la rândul lui, dizolvat la cererea împăratului. În 1460, la Basel este întemeiată o universitate prin decretul papei Pius al II-lea; elveţienii merg să studieze şi la Bologna, Paris şi Montpellier.

În ultimii ani ai secolului al XV-lea are loc o scădere de ritm în activitatea textilă, ceea ce duce la apariţia şomajului urban; în zonele rurale, şomajul este mai degrabă structural: populaţia devine prea numeroasă pentru a fi încadrată în economia pastorală; aceasta şi este, de altfel, cauza emigraţiei şi a mercenariatului, nu atât goana după aur şi setea de aventuri.

Succesul creşterii animalelor face ca germanii, concurenţii direcţi ai elveţienilor pe piaţa de înrolări militare, să îi trateze adesea pe aceştia drept „văcari"; la rândul lor, elveţienii îşi pun în evidenţă cu cochetărie trăsăturile rustice, ceea ce nu i-a împiedicat deloc să deţină opere de artă intrate în patrimoniul european.

---

[89] Conciliul a fost convocat de papa Ioan al XXIII-lea, la insistenţele împăratului Sigismund de Luxemburg, între anii 1415–1418, pentru a pune capăt disensiunilor din Biserica romană.

[90] Denumirea de antipapă îi desemnează pe papii aleşi de Concilii a căror autoritate ecumenică nu era recunoscută. În perioada prezentată aici, alegerile pontificale au fost decisiv influenţate de presiunile exercitate de suveranii laici aflaţi în conflict. Felix al V-lea i se opunea lui Eugeniu al IV-lea, depus de Conciliul de la Basel, şi lui Nicolae al V-lea, ales în 1447.

După sanctuarele carolingiene din Graubünden (Mustair şi Mistail), arta romanică este reprezentată de marile abaţii de la Romainmôtier, Payerne, Saint-Ursanne, Saint-Maurice, de mici biserici în Ticino, de plafonul de la Zillis (Graubünden), cu cele 153 de panouri pictate ale sale. Mai târziu sunt înălţate catedrale gotice, dintre care cea mai impresionantă este aceea de la Lausanne[91]; abaţia de la Königsfelden ilustrează arta vitraliului, tezaurul de la Saint-Maurice pe aceea a orfevrăriei, iar două manuscrise pe aceea a miniaturii: la Zürich se păstrează o carte de cântece liturgice provenind de la Katharinenthal, iar poemele cavalereşti *Manessé* se află azi la Heidelberg (dar opera trebuie să fi fost realizată în Elveţia). Konrad Witz, artist originar din Basel, este unul dintre primii pictori de şevalet[92].

Eliberată de Austria, Elveţia a dorit să se elibereze şi de Imperiu, a cărui protecţie o căutase pe vremea când obţinea primele libertăţi, cu două secole în urmă. Maximilian de Habsburg[93] încerca să îi redea o parte din forţa de odinioară prin crearea unei Camere imperiale (tribunal suprem) şi perceperea unui impozit general; a accepta aceste condiţii ar fi însemnat pentru Confederaţie să redevină germană[94]. În anul 1449 s-a stârnit un conflict

---

[91] A fost sfinţită în 1275, cu ocazia unei întâlniri dintre papa Grigore al X-lea şi împăratul Rudolf I. (n.a.)

[92] Trăieşte, cu aproximaţie, între 1400–1410 şi 1445 şi este influenţat de arta flamandă şi de sculptura burgundă a epocii.

[93] Această familie ocupa din nou tronul imperial, de data aceasta definitiv; în plus, Maximilian se căsătorise cu fiica şi moştenitoarea lui Carol Temerarul, unificând astfel toate domeniile familiei sale. (n.a.)

[94] În sensul că ar fi avut acelaşi statut juridic şi politic cu numeroasele state germane supuse împăratului.

între Cantoane, pe de o parte, şi Maximilian şi Liga de Suabia, o coaliţie a oraşelor şi principilor din sudul Germaniei, de celalaltă parte; din acest motiv, confruntarea e cunoscută, la sud de Rin, sub numele de războiul din Suabia, iar la nord sub acela de războiul din Elveţia. Nu este vorba despre bătălii însemnate, ci doar despre o serie de confruntări izolate, care au făcut însă multe victime; victorioşi, elveţienii au reuşit să obţină dreptul de a fi scutiţi de plata impozitelor către Imperiu şi scoşi de sub jurisdicţia tribunalelor sale, ceea ce însemna practic independenţa. Basel şi Schaffhausen, iar mai târziu Appenzell, care gravitau de decenii în orbita Confederaţiei, au devenit cantoane propriu-zise în 1501, respectiv 1513. Aşa cum se întâmplase cu Fribourg şi Solothurn în urmă cu douăzeci de ani, ţinuturile rurale le-au impus celor două oraşe renane să rămână neutre în cazul unor eventuale conflicte. Rinul fusese atins şi, în plus, Elveţia, compusă de aici înainte din treisprezece cantoane, deţinea două capete de pod pe malul drept al fluviului.

A fost reluată şi expansiunea spre sud. Cele mai multe dintre cantoane mizau pe înţelegerea cu Milano, unde familia Sforza înlocuise clanul Visconti. Uri se pronunţa însă în favoarea războiului, iar în 1478, după o ciocnire în care câteva sute de elveţieni au învins 10 000 de milanezi, a preluat definitiv Leventina. Pretenţiile sale nu se limitau însă la atât.

În conflictul ce se declanşează între Franţa, Austria şi, curând după aceea, Spania, Ludovic al XII-lea emite pretenţii asupra Milanului[95]. El face unele concesii şi promisiuni Cantoanelor, apoi angajează 5 000 de mercenari, cu aju-

---

[95] Evenimentele ce urmează au loc în cursul lungilor războaie italiene în care Franţa s-a implicat din 1494 până în 1559, pentru a contracara politica de expansiune a Spaniei.

torul cărora cucereşte ducatul în 1499. În 1500, Uri, Schwyz şi Nidwald, cele mai războinice dintre cantoane (Zürich şi Berna erau ceva mai rezervate), ocupă în nume propriu Bellinzona, fapt recunoscut oficial trei ani mai târziu.

Elveţienii au fost întorşi din drum de Matthäus Schiner, episcop de Sion (mai târziu cardinal), care îi detesta pe francezi. În ţară se făceau auzite voci împotriva mercenariatului; în plus, se credea că regele nu prea îşi respecta cuvântul. Aceasta a determinat Cantoanele să se alăture, în schimbul unei sume de bani, „Sfintei Ligi" din care făceau parte papa, Spania, Austria, Veneţia şi chiar Anglia[96]. În 1512, ei i-au alungat pe francezi din Lombardia, au reinstalat la putere clanul Sforza, ai cărui protectori deveniseră, şi au păstrat, ca preţ pentru serviciile lor, Lugano, Locarno şi Ossola — teritoriile lor terminându-se acolo unde începe câmpia Padului; cât despre cantonul Graubünden, acesta a ocupat Valtellina. În 1513, elveţienii au înfrânt, la Novara, o tentativă de recucerire întreprinsă de Ludovic al XII-lea; în plus, au asediat şi oraşul Dijon, pe care apărătorul său, La Trémoille[97], nu a reuşit să-l salveze decât plătind în aur şi avansând promisiuni pe care regele nu avea să le confirme. Pe lângă aceasta, în condiţiile în care coaliţia se destrăma, Cantoanele s-au trezit brusc singure cu ducele, nepăsător şi nepopular, pe care îl susţineau[98]. Pentru a

---

[96] Coaliţia era „sfântă" numai pentru că era binecuvântată de papă. Altminteri, fiecare dintre participanţi avea propriile interese, ceea ce şi explică participarea Angliei, ţară asupra căreia Biserica romană nu mai avea autoritate.

[97] Louis de La Trémoille, viconte de Thouars, prinţ de Talmont, general francez care s-a ilustrat în campaniile italiene. A murit în bătălia de la Pavia, în 1525.

[98] De altfel, pe termen lung le-ar fi fost foarte dificil să asigure administrarea statului lombard. (n.a.)

preîntâmpina o contraofensivă a francezilor, elveţienii supravegheau defileele din partea de nord a Alpilor; or, tânărul rege Francisc I a intrat în Italia printr-o trecătoare situată mai la sud, luându-i pe elveţieni prin surprindere. Ofertele pe care le-a propus regele i-au sedus pe delegaţii cantoanelor mai puţin implicate, cele din vest; altele le-au refuzat. Confruntarea decisivă a avut loc în 1515, la Marignano[99], aproape de Milano, după ce o parte din armată începuse deja retragerea. Cei 20 000 de infanterişti elveţieni au fost învinşi de 30 000 de francezi, care dispuneau de cavalerie şi artilerie; devenea acum evident că, în fapt, Cantoanele nu avuseseră nici maturitatea politică, nici mijloace financiare la înălţimea forţei militare de care dispuneau. În anul următor, ei au acceptat propunerile regelui, impresionat de bravura lor: „pacea perpetuă" — care va dura până la Revoluţia Franceză — le garanta tot ce cuceriseră la sud de Alpi, în afară de Ossola; în plus, Franţa avea de acum acces liber la cea mai însemnată piaţă de războinici din Europa.

[99] Astăzi localitatea se numeşte Melegnano şi face parte din periferia oraşului. (n.a.)

Capitolul V

REFORMA

Nu episodul de la Marignano a pus capăt rolului activ al elveţienilor în politica europeană — în 1521, Machiavelli menţiona „batalioanele lor numeroase şi puternice” —, ci fărâmiţarea religioasă care a intervenit puţin după aceea.

După Germania, Elveţia a fost cel de-al doilea leagăn al Reformei, ceea ce nu înseamnă neapărat că din punct de vedere religios lucrurile stăteau aici mai prost decât altundeva. Relele de care suferea Biserica, în speţă cumulul de beneficii sau absenteismul prelaţilor, erau mai vizibile în ceea ce avea să devină Elveţia romanică (papa Iuliu al II-lea fusese înainte episcop de Lausanne, dar nu a pus niciodată piciorul în acest teritoriu) decât în Confederaţie. De la adoptarea *Cartei preoţilor*, în 1370, cantoanele controlau mai bine clerul şi îi supuneau pe funcţionarii ecleziastici jurisdicţiei obişnuite. Adesea, ei îi refuzau pe „curtenii romani”[100]: în 1519, autorităţile de la Zürich au interzis unui vânzător de indulgenţe intrarea în oraş; în 1525, când numai Zürich rupsese relaţiile cu Roma, zece cantoane au adoptat măsuri comune de suprimare a abuzurilor, reacţionând mai ales împotriva pedepselor prea uşoare cu care episcopii îi sancţionau pe clericii ce „se făceau vinovaţi de necuviinţă şi necinste”.

Determinante au fost însă influenţa umanismului din care se hrăneau reformatorii, citirea în original a textelor sacre şi, mai ales, personalitatea lui Ulrich Zwingli[101], care

---

[100] Denumire dată trimişilor Scaunului pontifical.

[101] Reformator religios, 1484–1531. Şi-a făcut studiile la Basel şi

nu-i datorează nimic lui Luther şi cu care, de altfel, nu s-a înţeles niciodată. Acest bărbat înflăcărat, născut pe domeniile abaţiei Sankt Gallen, a fost preot la Glarus şi apoi la Zürich. Încă din 1521, el a predicat sistematic şi exclusiv *Evanghelia*, înlăturând din convingerile sale toate „invenţiile omeneşti": cultul sfinţilor şi al Fecioarei, doctrina comuniunii într-o singură materie, autoritatea papală, purgatoriul, celibatul preoţilor, liturghia. La vremea aceea, ruptura sa cu Biserica romană avusese deja loc. Neîndrăznind să conteste obiceiuri pe care poporul le îndrăgea, în 1524 autorităţile au desfiinţat confesiunea, maslul, procesiunile şi au golit bisericile de imagini şi de relicve; un an mai târziu, se renunţa chiar la liturghie.

Mai radical decât Luther, Zwingli — pentru care, în timpul Cinei celei de Taină, Hristos este prezent nu în materii[102], ci în inimi, prin Spiritul Său — a găsit ascultare la intelectualii şi burghezii din oraşe. Berna, Basel, Schaffhausen, Mulhouse, Biel, Sankt Gallen, o parte din Glarus, din Appenzell şi din Graubünden au aderat la Reformă; cantonul Solothurn era la rându-i zguduit. În anul 1528, la Berna, unde câţiva patricieni şi mai ales muntenii din Oberland ţineau la credinţa tradiţională, a avut loc o „dispută" în cadrul căreia fiecare parte şi-a putut apăra tezele proprii; reformaţii au învins. Preocupările temporare — cum ar fi intenţiile de a ocupa ţinuturile savoiarde sau dorinţa de a egala Zürich-ul — au avut rolul lor în această decizie.

Viena şi s-a pronunţat deschis contra mercenariatului, ceea ce i-a atras ostilitatea autorităţilor din Glarus. Doctrina sa este expusă în cele 67 de teze prin care afirmă *Biblia* ca singura autoritate spirituală şi respinge autoritatea Romei. Doctrina lui Zwingli nu a separat niciodată — cum era cazul la Luther — puterea spirituală de cea temporală şi Statul de Biserică.

102 Adică în pâine şi vin, materiile care întruchipează la euharistie carnea şi sângele Domnului, sacrificiul Său suprem.

Reformatorii erau reacţionari sau revoluţionari? Ei înşişi se considerau drept restauratori ai creştinismului originar, cel al Apostolilor, care fusese deformat de adăugirile ulterioare ale „papismului” În ochii catolicilor (ca şi în aceia ai anticlericalilor din secolul al XIX-lea), ei atacau ordinea stabilită şi subminau autoritatea Bisericii. Cu toate acestea, Zwingli predica întoarcerea la moravurile curate şi sănătoase din trecut, combătea radicalismul anabaptiştilor[103] şi ataca cu precădere mercenariatul: în calitatea sa de cleric fusese la Marignano, unde cunoscuse ororile războiului, şi nu preţuia din punct de vedere militar decât apărarea patriei.

Reforma nu s-a bucurat însă de succes în Elveţia centrală. În aceste regiuni conservatoare, unde clericii erau puţin cultivaţi, iar laicii încă şi mai puţin decât ei, nu existau prea multe persoane care i-ar fi putut reproşa preotului necunoaşterea latinei; preoţii erau oameni ai locului, iar comportarea lor lăsa de dorit în mai mică măsură decât aiurea. Pe de altă parte, ostilitatea surdă pe care locuitorii din Waldstätten o resimţeau la adresa Zürich-ului făcea ca oamenii să nu fie înclinaţi a-l urma pe Zwingli; în fine, desfiinţarea mercenariatului ar fi dus la o adevărată catastrofă economică. Dintre oraşele din Podiş, Solothurn a rămas în cele din urmă catolic, iar la Fribourg, unde clerul fusese în

---

[103] Aceşti marginali (care refuzau, de exemplu, să se supună autorităţilor şi să presteze serviciul militar obligatoriu) au apărut la Zürich în anul 1523, răspândindu-se apoi spre Basel, Sankt Gallen şi mai ales în zona rurală a Bernei; aici au fost torturaţi peste 40 de membri ai acestei grupări religioase; mai târziu, ei au fost doar alungaţi, pentru ca, în secolul al XVIII-lea, unii să-şi găsească adăpost pe domeniile montane ale episcopului de Basel (se spune despre acest prelat că era tolerant doar la altitudini mai mari de 1 000 de metri), unde iau în arendă, la preţuri foarte mari, exploatări agricole, păstrându-şi limba şi stilul propriu de viaţă (purtau bărbi lungi şi haine fără nasturi). (n.a.)

bună măsură câştigat de noile idei, autorităţile laice au reacţionat în forţă pentru păstrarea vechii credinţe.

Dacă, în spiritul epocii, noţiunea de erezie era puternic şi tragic ancorată în mentalităţi (cel care era în greşeală fiind sortit damnării), suveranitatea cantonală nu a fost niciodată pusă la îndoială; nici după victoria din 1531, catolicii nu au încercat să-i constrângă pe locuitorii din Zürich să abjure; în cel mai rău dintre cazuri, în 1524, cîteva voci se ridicaseră pentru a cere excluderea cantonului din Confederaţie. Se putea oare imagina o împărţire confesională amiabilă, conform principiului *cujus regio ejus religio*[104], cum fusese cazul în spaţiul german[105]? Nici vorbă: în interiorul cantoanelor, minoritarii îşi chemau în ajutor coreligionarii din exterior, care se considerau în drept să-i sprijine; întâlnirile din cadrul Dietelor au dus la numeroase disensiuni[106], fiecare tabără voind ca în teritoriile deţinute în comun să fie adoptată confesiunea sa; la disensiunile dintre cantoane contribuiau, în plus, şi alianţele cu străinii.

Din aceste cauze s-a recurs în cele din urmă la arme. În 1529, un prim conflict a fost evitat cu greu, graţie intervenţiei *landammann*-ului (prim magistrat) de Glarus; dar

---

[104] În lb. latină în original; în traducere liberă ar însemna „cine deţine stăpânirea, impune religia" (de fapt, confesiunea). Acest principiu a fost consfinţit în 1648, ca soluţie de compromis pentru tensiunile religioase existente în spaţiul german supus Sfântului Imperiu, şi prevedea că fiecare principe local poate impune poporului pe care-l conduce confesiunea pe care o îmbrăţişa el însuşi.

[105] În Graubünden, comunele erau libere să-şi aleagă religia; în circumscripţiile mixte, se proceda după principiul superiorităţii numerice: fiecare parohie se pronunţa în funcţie de decizia majorităţii. (n.a.)

[106] Jurământul de alianţă nu a mai fost reînnoit, protestanţii refuzând să jure în numele sfinţilor, iar catolicii opunându-se oricărei modificări a formulei. (n.a.)

spiritele erau încinse şi ploua cu injurii, formulele „ucigaşi de suflete” şi „traficanţi de carne omenească” fiind dintre cele mai puţin violente. În 1531, armatele din cinci cantoane — cele din Waldstätten, Lucerna şi Zug — i-au atacat prin surprindere pe locuitorii Zürich-ului şi i-au învins[107]; Zwingli a fost ucis[108]. Pacea care a urmat a oprit înaintarea Reformei în circumscripţiile mixte din punct de vedere confesional; parohiile care doreau puteau chiar să revină la vechea credinţă.

La sfârşitul secolului, Contrareforma şi-a arătat roadele. Episcopul de Basel a reuşit să-şi recâştige o parte dintre supuşi, iezuitul olandez Pieter Canisius[109] a fondat colegiul din Fribourg, arhiepiscopul de Milano, Carlo Borromeo[110], a întemeiat în oraşul său un *Collegium helveticum* şi a intervenit în Graubünden şi Valtellina contra „ereticilor”; unsprezece dintre aceştia au fost arşi pe rug[111].

Din acest moment, repartiţia confesiunilor nu se va mai modifica deloc în cele treisprezece cantoane: 7 sunt catolice, 4 reformate, 2 mixte. La sfârşitul secolului, Appenzell se separă în două semicantoane: Ausser Rhoden, protes-

---

[107] Protestanţii nu erau bine organizaţi, iar Berna nu a putut interveni la timp. În toate conflictele, în virtutea pactelor semnate înainte de Reformă, protestanţii din Basel şi din Schaffhausen, precum şi catolicii din Fribourg şi Solothurn rămâneau neutri; cantoanele mixte Glarus şi Appenzell au procedat în acelaşi mod. (n.a.)

[108] Cadavrul său a fost mutilat şi ars... (n.a.)

[109] Teolog ulterior sanctificat, 1521–1597, promotor al Contrareformei în Germania protestantă şi autor al celebrului catehism *Summa doctrinae christianae*.

[110] Episcop şi teolog italian, sanctificat de Biserica romană, 1538–1584. A fost unul dintre teoreticienii importanţi ai Contrareformei.

[111] Cele trei Ligi din Graubünden nu ar fi permis arderea pe rug pentru erezie; de aceea, capul de acuzare a fost vrăjitoria. (n.a.)

tant, şi Inner Rhoden, catolic. Dintre comunităţile mixte, Aargau şi Ticino sunt sau redevin catolice[112], cea mai mare parte din Thurgau, deja câştigată de Reformă, rămânând protestantă. Catolicii deţineau majoritatea în Dietă, dar erau conştienţi de inferioritatea lor pe plan demografic şi economic, ceea ce i-a şi împiedicat, de altfel, să exploateze la maximum victoria obţinută cu atât de mult noroc.

Elanul naţional al războaielor din Italia fusese retezat. Aproape că s-au format două confederaţii: catolicii şi protestaţii organizează adesea două Diete diferite, una la Lucerna şi cealaltă la Aarau.

O altă urmare a Reformei este extinderea Confederaţiei către vest.

Ducatul de Savoia deţinea cea mai mare parte din Vaud, dar era în plină decadenţă. Berna, Fribourg şi Valais deţineau câteva domenii, Geneva şi Lausanne aveau episcopul lor: comitatele de Neuchâtel şi de Gruyère, împreună cu episcopia de Basel îşi împărţeau restul actualei Elveţii romanice.

Propagarea Reformei se confunda, pe de o parte, cu dorinţa de expansiune a Bernei şi, pe de altă parte, cu luptele pentru independenţă ale genevezilor.

La Geneva, ducele de Savoia, care nu-şi ascundea ambiţia de a transforma oraşul în centrul administrativ al posesiunilor sale, îşi avea partizanii săi, iar episcopul făcea parte dintre cei mai devotaţi. Adepţii independenţei se sprijineau în mod firesc pe membrii Confederaţiei[113]; ei s-au aliat, în 1519, cu Fribourg, cel mai apropiat dintre cantoane, în 1526 cu Fribourg şi Berna, care era mai pu-

---

112 Câteva familii protestante din Locarno, de exemplu familia Pestalozzi, s-au refugiat la Zürich. (n.a.)

113 În germană, *Eidgenossen*; în franceză, *Eyguenots*, origine probabilă a cuvântului hughenot. (n.a.)

ternică, iar în 1535 numai cu Berna, Fribourg refuzând să sprijine erezia. La fel de firesc, aceşti *Eidgenossen* au trecut de partea Reformei. Savoia a procedat la impunerea unei blocade asupra oraşului, iar câţiva gentilomi din Vaud au organizat, în 1530, o expediţie militară; Berna, Fribourg şi Solothurn au intervenit, impunându-i ducelui un tratat prin care acesta se angaja să nu-i mai persecute pe genevezi; ţinutul Vaud era însărcinat cu supravegherea păcii.

În acel moment, mai multe regiuni au trecut de partea Reformei. Un predicator francez înflăcărat, Guillaume Farel, a fost angajat de Berna pentru a-i converti pe supuşii Acvilei[114]; acesta a antrenat mai târziu Murten, văile meridionale ale episcopiei de Basel, Neuchâtel-ul şi, în fine, Geneva, unde liturghia a fost desfiinţată în 1535. Toate acestea au făcut ca presiunea din partea familiei de Savoia să crească; locuitorii Bernei încă ezitau — înfrângerea recentă a lui Zwingli nu fusese uitată — în momentul în care Francisc I a declarat război ducelui de Savoia. Temându-se ca ţinutul Vaud să nu cadă în mâinile francezilor, bernezii l-au cucerit cu uşurinţă, la fel ca şi masivul Chablais şi ţinutul Gex, în 1536[115], după ce îşi luaseră însă precauţia de a solicita sprijin din partea cantoanelor catolice Fribourg şi Valais, care şi-au primit în schimb partea cuvenită. Oraşul Lausanne, deşi în relaţii de coburghezie cu Berna încă din 1525, a decăzut la nivelul de oraş supus. Mai norocoasă, Geneva a reuşit să-şi păstreze independenţa, pe

[114] Acvila bicefală era simbolul heraldic al Sfântului Imperiu Romano-German.

[115] Cucerind castelul Chillon, ei l-au eliberat pe genevezul Bonivard, întemniţat acolo de patru ani şi devenit celebru în epoca romantică datorită unui poem al lui Byron. (n.a.)

care a fost nevoită să o apere pentru ultima oară în 1602, când, într-o noapte de iarnă, ducele a încercat să pătrundă prin surprindere dincolo de zidurile oraşului; şi în zilele noastre, această „Escaladă” este comemorată în fiecare an.

Alipirea Elveţiei occidentale s-a încheiat în 1554, când contele de Gruyère, pe care firea sa cheltuitoare îl făcuse să se înglodeze în datorii, a fost deposedat de creditori, Fribourg şi Berna împărţindu-şi domeniile sale[116].

Una dintre primele măsuri luate de Berna în Vaud a fost impunerea Reformei, în urma unei dispute a cărei rezolvare nu lăsa loc pentru îndoieli. Pentru că doctrina catolică le interzicea teologilor disputele cu „ereticii”, nu a putut fi găsit, pentru a se opune excelenţilor oratori reformaţi — printre care Farel şi Calvin — decât un laic cu puţină ştiinţă de carte. În plus, condiţiile dezbaterii precizau că singurele argumente admise erau cele extrase din *Scriptură*, ceea ce însemna din start victoria protestanţilor[117].

Reformaţii acordau o mare însemnătate ştiinţei de carte, indispensabilă pentru citirea *Bibliei*; aceasta a dus la o slăbire a dialectelor în favoarea limbii franceze; tot ei au înfiinţat academii destinate formării pastorilor — nucleele viitoarelor universităţi: Lausanne, în 1537, apoi Geneva, în 1559, au devenit centre ale protestantismului francofon; din aceste oraşe au pornit pastorii francezi în timpul „Deşertului” care a urmat revocării Edictului de la

[116] Deceniul care a urmat marchează apogeul teritorial al Elveţiei; în 1564, Berna şi Valais au înapoiat Savoiei ţinutul Gex şi cea mai mare parte din Chablais. (n.a.)

[117] Explicaţia acestui atu de pornire este simplă: preoţii catolici de rând cunoşteau textele de oficiat, dar nu stăpâneau în profunzime *Biblia*, căreia protestanţii îi acordau o importanţă excepţională.

Nantes[118]. Autorităţile au instituit şi *Consistorii*, un fel de tribunale destinate reglementării moravurilor şi afacerilor matrimoniale.

Francezul Calvin[119] nu s-a instalat la Geneva decât după ce Reforma a fost adoptată, transformând oraşul într-un „model"[120]. Unul dintre argumentele invocate împotriva acestui redutabil predicator a fost arderea pe rug a medicului spaniol Servet, care nega dogma Trinităţii; trebuie spus însă că Servet era urmărit de Inchiziţie şi că, încercând să se salveze, a comis imprudenţa de a trece prin Geneva. Execuţia a fost de altfel aprobată în unanimitate, cu excepţia teologului şi umanistului Castellion din Basel, care a încercat să facă ascultată vocea toleranţei[121].

Dezbaterile ideologice animă şi stimulează viaţa in-

---

[118] Prin Edictul de la Nantes (1598), regele Franţei, Henric al IV-lea, autoriza exercitarea cultului protestant. În 1685, Ludovic al XIV-lea, preocupat de unificarea religioasă a regatului, a revocat această măsură, ceea ce a determinat un exod al populaţiei protestante din Franţa către Elveţia, spaţiul german şi Olanda, perioadă cunoscută şi azi sub numele de „Deşert".

[119] Jean Calvin (1509–1564) a studiat filosofia la Paris şi dreptul la Orléans şi Bourges, posedând o remarcabilă cultură clasică şi teologică. Redactează la Geneva *Ordonanţele ecleziastice*, care au jucat rolul de statut al Biserici reformate din Geneva. Graţie lui, Universitatea geneveză a devenit un centru de învăţământ renumit. Doctrina sa, în special în plan etic, prin glorificarea muncii şi autorizarea activităţilor financiar-bancare — interzise de Biserica Romană — a conferit o dinamică particulară regiunii geneveze şi a iradiat în Franţa, Scoţia şi, mai târziu, în Statele Unite şi Canada.

[120] Nu toţi locuitorii Genevei erau de acord cu regulile pe care el dorea să le impună în oraş şi de aceea a fost nevoit să se exileze timp de trei ani la Strasbourg. (n.a.)

[121] Calvin şi pastorii genevezi au încercat să intervină împotriva formei de supliciu alese: în ceea ce-i privea, ei ar fi optat pentru o moarte mai blândă... (n.a.)

telectuală. Geniul lui Paracelsus[122], medic, alchimist şi filosof, care în timpul scurtei sale treceri pe la Basel a fost primul care s-a folosit de limba germană, preferând-o latinei în exercitarea meseriei sale, îl face să rămână în afara disputei; nu la fel se petrec lucrurile cu pictorul Nikolaus Manuel Deutsch din Berna, care este un protestant feroce, nici cu cronicarul Tschudi din Glarus, un catolic convins. În Zürich-ul de după Zwingli, medicul şi naturalistul Konrad von Gesner face o imensă muncă de clasificare a speciilor — el este şi primul profesor de greacă de la Academia din Lausanne; un păstor de capre din Valais, Thomas Platter, convertit la Zürich, devine învăţător şi tipograf la Basel; fiul său, Felix, va fi medic în acelaşi oraş. Constituit în jurul universităţii, Zürich-ul este, de altfel, un centru intelectual strălucitor: pe aici au trecut germanul Holbein[123], olandezul Erasmus[124], francezul Castellion[125].

Elveţia devine acum o ţară de refugiu. Strămoşii unor importante familii geneveze, de pildă Turettini şi Saussure, au sosit aici în secolul al XIV-lea, venind din Italia sau din Lorena. Dar hughenoţii francezi, ca şi unele familii din

---

[122] Theophrastus Bombastus von Hohenheim (1493–1541) a predat la Basel. Opera sa medicală, interesantă combinaţie între alchimie şi ştiinţele naturale pe cale de a se constitui, se baza pe ideea analogiei între microcosmos (corpul omenesc) şi macrocosmos.

[123] Este vorba de marele pictor Hans Holbein cel Tânăr (1497–1543), legat de mediile umaniste erasmiene şi de Erasmus însuşi după 1523.

[124] Desiderius Erasmus din Rotterdam (1469–1536), umanist olandez de renume, a trăit din 1521 la Basel, unde situaţia religioasă i-a inspirat o parte dintre operele în care promovează toleranţa şi prudenţa.

[125] Sébastien Castellion (1515–1563), umanist francez de confesiune protestantă, inspirat de Calvin, cu care ulterior a intrat în conflict. Profesor de greacă la Basel, a tradus *Biblia* în latină şi franceză.

Piemont stabilite în Vaud, ajung în Elveţia îndeosebi către 1685, după revocarea Edictului de la Nantes; numărul celor care se stabilesc[126] în ţară, aducând cu ei ştiinţa artelor şi meseriilor, se situează undeva între 10 000 şi 20 000.

Confederaţia a ştiut să evite catastrofa pe care ar fi reprezentat-o participarea la conflictele europene, însă unele alianţe au existat totuşi. Protestanţii s-au mulţumit cu tratate de „coburghezie creştină” încheiate cu oraşele Strasbourg, Konstanz, cu landgraful[127] de Hessa, dar nu s-au alăturat Ligii Schmalkalden[128], care i-a unit în 1530 pe luteranii germani, şi nici nu au intervenit atunci când aceasta a fost zdrobită de împărat. Cât despre catolici, ei s-au aliat cu Austria, Spania, Savoia şi cu Sfântul Scaun. În timpul războaielor religioase din Franţa, Elveţia Centrală este de partea Ligii, Fribourg şi Solothurn îl sprijină pe Henric al III-lea, iar reformaţii trimit trupe de partea lui Henric de Navarra[129].

---

[126] Estimările cantitative sunt dificile: mulţi refugiaţi sunt doar în trecere, traversând ţara în drum spre Germania, Ţările de Jos sau Anglia; alţii intră de mai multe ori sau se întorc de unde au venit... Între 1685 şi 1700, pe teritoriul Bernei trăiau în medie 6 000 de fugari, dintre care între 700 şi 800 în oraş. (n.a.)

[127] Sau conte (*graf*, în lb. germană). Denumirea era caracteristică pentru principii suverani din micile state germane, între care şi Hessa.

[128] Coaliţie a principilor protestanţi germani (după numele unui mic oraş din Thuringia), conduşi de principele de Hessa şi de electorul de Saxa şi îndreptată împotriva împăratului Carol Quintul, care îi obligase să restituie bunurile ecleziastice confiscate în timpul Reformei. Au fost învinşi la Mühlberg şi au acceptat pacea şi amnistia oferite de împărat.

[129] Aceste evenimente au loc în timpul Războaielor religioase din Franţa, iar versantul lor politic îl reprezintă încercarea Ligii protestante de a-l întrona pe şeful ei, Henri de Guise, în dauna regelui catolic Henric al III-lea. După asasinarea lui de Guise la Blois, regele însuşi moare asasinat, în 1589. Îi urmează Henric de Navarra, care trece la catolicism şi, ca rege al Franţei, ia numele de Henric al IV-lea.

În timpul Războiului de treizeci de ani, cele două părţi refuză ofertele pe care le primesc, preferând să-şi păstreze neutralitatea. Teritoriile situate către frontieră nu scapă însă de invazii militare: episcopia de Basel este jefuită de trupele regelui Suediei, în Graubünden intră armatele franco-veneţiene şi austro-spaniole; ca urmare a acestor invazii, suveranitatea asupra regiunii Valtellina slăbeşte vizibil. În 1648, tratatul din Westfalia scuteşte cantoanele Basel, Schaffhausen, Appenzell şi Sankt Gallen — care nu fuseseră incluse în tratatul de pace din 1499 — de orice jurisdicţie imperială: prin acest gest, Europa recunoştea independenţa deplină a Elveţiei.

Au mai existat încă două conflicte confesionale. În 1656, Berna şi Zürich au fost din nou învinse de cele cinci cantoane catolice care-şi păstrau astfel supremaţia politică. În 1712, reformaţii şi-au luat revanşa, catolicii pierzând unele domenii din Aargau, dar în acest moment nu se mai punea problema constrângerii localnicilor în a-şi schimba confesiunea. Ideile de paritate şi de toleranţă îşi croiesc drum încetul cu încetul: în Thurgau, protestanţii nu mai şomează în timpul sărbătorilor catolice şi îşi descoperă capetele atunci când se aud bătând clopotele pentru *Angelus*[130].

---

130 Rugăciune închinată Maicii Domnului, ce-şi datorează numele primului cuvânt din text. Se pronunţă în fiecare zi, dimineaţa, la prânz şi seara, marcând, prin sunetul clopotelor, ritmul vieţii unei comunităţi.

Capitolul VI

STRUCTURA SOCIALĂ ŞI VIAŢA COTIDIANĂ ÎN VECHIUL REGIM

Confederaţia celor Treisprezece Cantoane era un organism complex. Mai întâi, frontierele sale exacte nu pot fi definite cu uşurinţă; ca şi în restul Europei, trecerea dintr-o ţară în alta se făcea în mai multe etape[131], existând mai multe zone dependente, sau zone de influenţă; sintagma germană *zugewandter Ort*, pe care am traduce-o prin „ţinut aliat", are semnificaţia literală de „loc îndreptat spre"...

Episcopatul de Basel este un exemplu în acest sens. El era unul dintre cele 360 de state aparţinând Sfântului Imperiu, dar, începând din 1648, era despărţit de Germania prin teritorii deţinute de Franţa şi Elveţia. Zona de nord, partea germanică, îşi plătea impozitele şi se supunea din punct de vedere juridic tribunalelor imperiale; partea sudică, circumscripţiile cunoscute ca fiind elveţiene, erau legate de oraşele din Confederaţie prin tratate de alianţă sau de coburghezie, care le apăraseră în timpul Războiului de treizeci de ani. Principele-episcop nu mai deţinea nici un fel de autoritate la Basel şi trăia în orăşelul Porrentruy, capitulul[132] avându-şi reşedinţa altundeva[133]. Aliat cu

---

[131] În 1750, Lorena era franceză, germană... sau poloneză ? (n.a.) Autorul are în vedere situaţia complicată instituită prin pacea de la Viena, între Franţa şi Austria (1738). Lorena, aparţinând de drept Austriei, fusese dată pe timpul vieţii lui Stanislaw Leszczynski, prinţ polonez, susţinut de regele Franţei, Ludovic al XV-lea, fiind însă administrată în fapt de francezi, până în 1766, când a intrat în componenţa Franţei. (n.tr.)

[132] Adunarea clerului dintr-o dioceză, care delibera şi reglementa problemele comunităţii religioase respective.

[133] Graniţele episcopatului (în calitatea sa de principat teritorial, n.tr.)

cantoanele catolice între 1579 şi 1735, el nu a mai reînnoit după aceea tratatele.

În sens larg, Elveţia se afla în linii mari pe teritoriul său actual, deţinând în plus şi oraşele Mulhouse, Rottweil (aflat pe valea Neckarului), Valtellina (între 1519 şi 1632), şi în minus mica vale Fricktal, o parte din actualul canton Geneva, o comună din Neuchâtel şi una din Graubünden. În sens restrâns, cele 13 cantoane erau mult mai puţin întinse decât în prezent. Şi erau mai ales inegale ca dimensiuni: de exemplu, Berna singură reunea 40% din totalul populaţiei. În plus, teritoriile şi cantoanele erau departe de a avea acelaşi statut sau regim.

Existau, în ordine, cantoanele propriu-zise: Zürich, Berna, Lucerna (cele trei oraşe cărora Waldstätten le cedaseră, în timp, întâietatea), Uri, Schwyz, cele două Unterwald, Glarus, Zug, Basel — care reuşise să întreacă Fribourg şi Solothurn, admise în Confederaţie înaintea sa —, Schaffhausen şi Appenzell. Dar, în cea mai mare parte a timpului, cantoanele nu erau pe deplin suverane pe întreg teritoriul pe care-l deţineau[134].

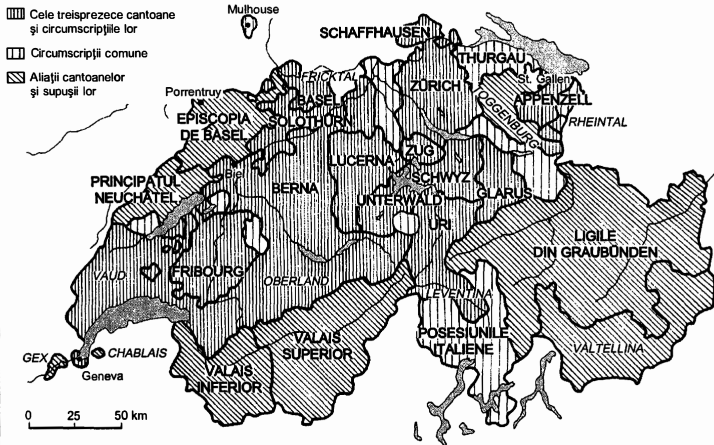
Cele şase cantoane rurale aveau propria lor *Landsgemeinde*. Deşi gândirea politică era convins democratică, lucrurile nu stăteau la fel cu structurile puterii: pe de o parte, nu toate comunele[135] participau la adunările

---

nu erau aceleaşi cu graniţele diocezei: din punct de vedere spiritual, Porreuntruy se afla sub autoritatea arhiepiscopului de Besançon, iar principele-episcop nu conducea clerul din mica sa capitală. (n.a.)

[134] În sensul că ele includeau — din punct de vedere administrativ-teritorial — regiuni care depindeau din punct de vedere politic de alţi suverani.

[135] Precizăm că termenul *comună*, frecvent în vocabularul de specialitate, nu are sens administrativ-teritorial, ca astăzi. Iniţial, el desemnează o localitate (rurală sau urbană) liberă de obligaţii feudale şi pe

HARTA 4. – Confederaţia celor treisprezece cantoane

legislative — la Uri, Schwyz, Zug, o parte din canton era practic supusă celeilalte; pe de altă parte, numărul de cetăţeni suficient instruiţi şi care dispuneau de timpul necesar pentru exercitarea magistraturilor era destul de restrâns: câteva familii se certau pentru împărţirea funcţiilor mai importante, în vreme ce demnităţile cele mai profitabile erau vândute cui oferea preţul cel mai mare.

În oraşele industriale — Zürich, Basel, Schaffhausen[136] — breslele meşteşugăreşti monopolizaseră încetul cu încetul puterea; în adunări se respecta principiul egalităţii, dar intrarea în aceste instituţii devenea tot mai dificilă; locuitorii regiunilor rurale nu aveau nici un drept, fiindu-le interzise activitatea industrială, studiile, accesul la magistraturi; tipografiile erau, de asemenea, un privilegiu al capitalei.

Berna, Lucerna, Fribourg şi Solothurn aveau constituţii declarat aristocratice. Desigur, cetăţenii erau consultaţi — în principiu cel puţin —, dar ultima adunare a poporului din Berna a avut loc la finele secolului al XVI-lea. Încetul cu încetul, autoritatea a fost monopolizată de oraşele principale, apoi, în interiorul acestora, de cetăţenii cu drepturi depline şi, în cele din urmă, doar de familiile considerate *capabile să guverneze*.

Reglementarea apartenenţei la comunitatea orăşenească („dreptul de burg") este o instituţie tipic helvetă[137];

---

care locuitorii săi o administrează direct şi personal. În sens mai larg, termenul denumeşte reuniunea tuturor acelora care aparţin din punct de vedere juridic unei aşezări. În sens administrativ, el se referă la instituţiile unei asemenea comunităţi.

[136] Oraşele aliate Biel, Sankt Gallen, Mulhouse şi, într-o mai mică măsură, Geneva aveau acelaşi regim. (n.a.)

[137] În zilele noastre există încă ceea ce se numeşte calitatea de „cetăţean al unei comune de origine" (pe paşapoarte figurând această menţiune şi nu locul de naştere), precum şi indigenatul unui canton, care primează asupra statutului de cetăţean al ţării. (n.a.)

uneori, comunele dispuneau de averi considerabile, iar o serie de activităţi, de exemplu comerţul, erau strict rezervate membrilor acestora. Iată de ce statutul de membru al unei comune devine tot mai greu de obţinut: la Schaffhausen, el este acordat doar de două ori, între 1718 şi 1798, iar la Berna niciodată după 1694.

Instituţia legislativă era Marele Consiliu; la Berna, el număra între 200 şi 299 de membri (atunci când numărul membrilor scădea la 200, locurile erau recompletate); administraţia îi revenea Micului Consiliu, format din 27 de magistraţi; acesta era ales de Marele Consiliu, iar el propunea, la rândul său, candidaţii pentru forumul legislativ. Sistemul funcţiona pe principiul unui organism închis, numărul privilegiaţilor devenind treptat tot mai restrâns. Deşi totalul familiilor „burgheze” era de 243, de fapt numai 68 dintre acestea erau reprezentate efectiv în guvernare, unele dintre ele, cum ar fi familiile Steiger şi Wattenwyl, ocupând mai bine de zece locuri în Marele Consiliu. Ele îşi împărţeau administrarea celor 51 de circumscripţii şi ocupau locuri în cele 47 de Camere care se ocupau de reglarea unor probleme provenind din sectoarele cele mai diverse, cum ar fi aprovizionarea cu cereale, apelurile judiciare, regia tutunului sau refugiaţii. Pentru a evita eventualele maşinaţiuni, magistratul suprem, *l'avoyer*, era desemnat printr-un sistem complicat ce presupunea alegerea de către cele două Consilii, alegerea de către membrii vechi ai Consiliilor şi tragerea la sorţi. În fine, în regiunile rurale, familiile conducătoare cumpăraseră drepturile senioriale din Evul Mediu. Burghezii (de data aceasta în sens de orăşeni fără origine nobilă) deveniseră gentilomi şi ţineau să fie desemnaţi cu formula „Excelenţele Lor”

Ţinuturile *aliate* deţineau acest statut în diverse moduri.

Biel, unde episcopul de Basel mai deţinea încă unele drepturi, precum şi oraşul şi abatele de Sankt Gallen (autorităţii acestuia din urmă i se supuneau numai regiunile rurale) erau *aliaţi apropiaţi* şi participau la Dieta formată din 16 membri. Valais, unde autoritatea episcopului era foarte relativă, şi cele trei Ligi din Graubünden, care erau o federaţie de comune cu autonomie extinsă, întreţineau legături cu unele dintre cantoane, dar nu cu toate. Principatul Neuchâtel, care, în 1707, când s-a stins familia de Orléans-Longueville, a recunoscut autoritatea regelui Prusiei[138], era aliat cu Berna şi Solothurn. Geneva, pe care la sfârşitul secolului al XVI-lea catolicii refuzaseră de două ori să o primească în Confederaţie, era sprijinită de Berna şi Zürich; începând din 1586, Mulhouse nu mai era aliat decât cu protestanţii. În fine, abaţia de Engelberg, în ţinutul Unterwald, şi burgul-republică Gersau, în cantonul Schwyz, erau mici entităţi distincte de Confederaţie.

Ţinuturile *supuse* aparţineau unui canton, mai multor cantoane sau chiar unui aliat. Astfel, Leventina depindea de Uri, Valais Inferior de Valais Superior, Valtellina de Graubünden, Vaud şi partea occidentală din Aargau de Berna. Cum regimul „Excelenţelor Lor" răsfăţa întrucâtva orgoliul locuitorilor din Vaud, ţinutul a fost în general bine administrat de seneşali originari din aristocraţie, care, în principiu, se menţineau în funcţie vreme de şase ani; adjuncţii lor erau localnici numiţi pe viaţă, iar oraşele îşi

---

[138] Printre numeroşii pretendenţi, notabilităţile de la Neuchâtel l-au ales pe acest prinţ calvin (Frederic de Hohenzollern, principe elector şi, din 1701, rege al Prusiei, n. tr.), care era îndeajuns de puternic pentru a-i apăra împotriva lui Ludovic al XIV-lea şi destul de îndepărtat pentru a le lăsa o mare libertate de mişcare. Trebuie spus că Neuchâtel nu a aparţinut efectiv niciodată Prusiei; cu toate acestea, nimic nu-l împiedica pe un şef republican din secolul al XIX-lea să poarte numele de Fritz! (n.a.)

păstrau autonomia. În orice caz, nu a existat nici o tentativă de germanizare; din contră, seneşalul vorbea limba supuşilor săi, iar unul dintre ei, Bonstetten, a fost chiar scriitor de limbă franceză[139].

Locuitorii circumscripţiilor stăpânite în comun de mai multe cantoane erau mai puţin favorizaţi: seneşalii se schimbau mai des, iar cantoanele nu aveau nici un interes să facă investiţii ale căror roade ar fi urmat să fie culese de succesori. Aşa stăteau lucrurile la Orbe, Grandson şi Murten, supuse Bernei şi Fribourgului; la fel şi pentru zona centrală din Ticino, dominată de Uri, Schwyz şi Nidwald. Aargau şi Thurgau depindeau de opt cantoane, sudul şi estul Ticino-ului de toate, mai puţin Appenzell, în vreme ce în Rheintal situaţia era încă şi mai complicată.

Instituţiile centrale erau ca şi inexistente. Hotărârile Dietei, în care fiecare dintre cantoane, mare sau mic, dispunea de un vot, nu aveau putere de constrângere. Reunindu-se cel mai adesea pe domeniile comune, la Baden, în Aargau, şi, mai târziu, când catolicii au fost excluşi din administraţia acestei regiuni, la Frauenfeld, în Thurgau, lucrările Dietei erau adesea întrerupte când vreunul dintre deputaţi pleca pentru a cere instrucţiuni de la guvernul său. Acest organism încheia tratate politice şi comerciale cu străinătatea, privind probleme dintre cele mai diverse, de la comerţul cu sare la mercenariat şi de la administrarea circumscripţiilor comune la reglarea chestiunilor militare. În 1647, la sfârşitul Războiului de treizeci de ani, Dieta a adoptat un act numit *Defensional*,

---

139 În secolul al XX-lea, libertatea regimului savoiard a fost adesea contrapusă despotismului de la Berna. Este însă vorba despre un anacronism: o comparaţie mai exactă ar fi aceea dintre libertăţile medievale şi absolutismul specific epocii moderne, către care se îndreptau mai toate statele. (n.a.)

care stabilea efectivul trupelor pe care fiecare dintre cantoane se angaja să le pună la dispoziţia Confederaţiei; prin urmare, coordonarea militară se limita la apărarea frontierelor în timpul conflictelor europene.

În secolul al XVIII-lea, slăbiciunea militară a Elveţiei era un fapt evident[140]. Ceea ce a salvat ţara de invazie a fost rivalitatea dintre Franţa şi Austria; atunci când cele două s-au împăcat, în 1756, Elveţia ar fi putut să se aştepte la o soartă asemănătoare aceleia a Poloniei, lucru pe care l-au împiedicat doar o anumită inerţie şi interesul pe care Europa îl purta încă mercenarilor[141].

Şi aceasta deoarece armata elveţiană se afla de fapt în afara frontierelor. Trupele erau „împrumutate" suveranilor străini, dar jurământul lor era făcut mai ales în faţa Confederaţiei şi autorităţilor cantoanelor. Dacă ţara era implicată într-un război, ea îşi putea rechema soldaţii, iar din acest motiv monarhii străini ţineau ca Elveţia să rămână în afara conflictelor. Guvernele cantonale îşi supraveghează regimentele, dar ştiu să şi profite de pe urma lor, primind pensii din străinătate şi uneori chiar titluri nobiliare. Se poate spune chiar că ele se îmbogăţeau din vânzarea sângelui celor pe care îi administrau.

Numărul mercenarilor este considerabil, istoria lor fiind în acelaşi timp glorioasă şi demnă de compasiune. În

[140] Nici unul dintre cantoane nu a încercat cu adevărat să pună pe picioare o armată profesionistă, deşi, începând de la Louvois (ministrul armatei sub Ludovic al XIV-lea, cel ce a reorganizat sistemul militar francez, n.tr.), regimentele care serveau în Franţa nu mai erau nici pe departe nişte bande înregimentate, ci de-a dreptul nişte armate permanente, beneficiind de instrucţie, antrenamente şi uniforme. (n.a.)

[141] Referirea se face la începutul Războiului de şapte ani (1756–1763), când Franţa a încheiat o „alianţă împotriva naturii" cu Austria, şi la împărţirile succesive ale Poloniei (1772, 1793 şi 1795) între Austria, Rusia şi Prusia.

1701, regimentele elveţiene numărau 54 000 de oameni, dintre care 25 000 în serviciul Franţei şi 11 000 în serviciul Ţărilor de Jos (Provinciile Unite). Dintre cei 10 000 de „francezi" morţi la Pavia în 1525, 5 000 erau elveţieni[142]. Dieta se preocupă ca elveţienii să nu lupte împotiva compatrioţilor, dar uneori aceasta se întâmplă totuşi.

În măsura în care se poate vorbi despre o politică externă, aceasta este întemeiată pe o neutralitate de fapt, necesară echilibrului interior şi avantajoasă pentru Europa, dar care nu exclude alianţa cu Franţa, care este reînnoită în mod solemn cu Ludovic al XIV-lea, în 1663. După cucerirea regiunii Franche-Comté, anexarea Strasbourgului — aliat cu Berna şi Zürich —, construirea unei fortăreţe la Basel şi revocarea Edictului de la Nantes, regele nu s-a mai bucurat de simpatia protestanţilor, care s-au orientat către Provinciile Unite şi Anglia. În 1715, ambasadorul Franţei (care locuia la Solothurn, oraş catolic aflat în proximitatea Franţei) a îmbrăţişat cauza catolicilor şi a semnat cu ei un tratat separat. Abia în 1777 a fost încheiată o nouă alianţă generală, de data aceasta cu Ludovic al XVI-lea.

Populaţia este în creştere uşoară în secolul al XVII-lea, atingând cifra de un milion, apoi mai accentuată în secolul al XVIII-lea, când creşte de la 1,2 la 1,7 milioane de locuitori. Ultima epidemie de ciumă a bântuit în 1670, dar amintirea sa este încă terifiantă. Acesteia i se adaugă epidemiile de variolă, de dizenterie, de rujeolă, precum şi bolile puerperale.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea oamenii se

---

142 Bătălia de la Pavia a marcat cea mai gravă înfrângere a Franţei lui Francisc I în faţa trupelor lui Carol Quintul, eternul său rival. Chiar regele Franţei a fost luat prizonier şi a fost apoi obligat să semneze o pace catastrofală la Madrid.

căsătoresc târziu — la 28 de ani bărbaţii şi la 25 femeile — şi mai ales iarna. La catolici, căsătoria este interzisă în Postul Crăciunului şi al Paştelui, iar în regiunea Bernei şi în timpul celor două săptămâni dinaintea şi de după duminicile de comuniune[143]; continuă să existe şi tradiţia medievală, probabil precreştină, care interzice nunţile în luna mai. Procrearea are loc mai ales primăvara — în regiunile de munte bărbaţii îşi petrec vara cu turmele la păşune. La început — în ceea ce-i priveşte pe copii, lucrurile stau la fel şi în secolul al XVIII-lea —, oamenii mor mai ales vara; ceva mai târziu, mortalitatea devine mai degrabă hibernală.

„Fructele dezmăţului" sunt rare, dar sunt frecvente cazurile de concepţie prenupţială; nunţile se fac adeseori în două etape: după logodnă, tinerilor le este permis să locuiască împreună, uniunea devenind definitivă în momentul în care bărbatul este sigur că are urmaş. Se întâlneşte şi curiosul obicei numit *Kiltgang*: băieţii au dreptul de a vizita fetele în timpul nopţii, putând chiar să doarmă în patul acestora, dar „în deplină curăţenie"

Oraşele continuă să fie mici şi îşi păstrează caracterul rural. La Lausanne (9 000 de locuitori), un regulament din 1801 conţine interdicţia de a depozita bălegar pe străzi, pe străduţe şi în pieţe, excepţie făcând situaţiile în care intervalul de timp nu depăşeşte 48 de ore.

Emigraţia este o necesitate (adevăraţii elveţieni sunt soldaţii, ceilalţi nu-s decât nişte ţârcovnici); se adaugă la aceasta emigraţia sezonieră — a locuitorilor din Ticino

---

[143] Este vorba de zilele în care aveau loc primele comuniuni ale copiilor, ritual cu valoare iniţiatică în Biserica romană. Este probabil ca aceste măsuri să fi fost extinse la toate duminicile în care oamenii se împărtăşeau, după cum se ştie, comuniunea sau împărtăşania făcându-se după un anume calendar.

către Italia de Nord bunăoară —, precum şi o mare mobilitate a claselor populare formate din servitori şi zilieri care se deplasează în căutare de muncă. Cantoanele supraveghează aceste „categorii periculoase”, iar justiţia este aspră la adresa vagabonzilor şi a femeilor care au copii din flori.

Elveţia dobândeşte totuşi o oarecare îndestulare, profitând de uriaşa binefacere pe care o reprezintă pacea. După Războiul de treizeci de ani, situaţia sa este mult diferită de aceea a Germaniei. Sfârşitul secolului al XVII-lea este ceva mai dificil, agricultura având de suferit de pe urma „micii ere glaciare”, dar după 1730 lucrurile se restabilesc în mod vădit, continuând aşa vreme de o jumătate de veac.

Secolul al XVIII-lea este prin excelenţă secolul agronomiei. La Berna, există „Societatea economică”, ce se ocupă activ de promovarea unei agriculturi raţionale, „ştiinţifice” Mişcarea de îngrădire a terenurilor agricole, începută în secolul al XVI-lea, se intensifică; spre 1780, asolamentul trienal şi câmpurile deschise ţin deja de domeniul trecutului. Sunt introduse culturi noi: trifoiul, tutunul şi mai ales cartoful. Favorizată de climatul umed (pentru că furtunile şi vânturile violente doboară cerealele), creşterea animalelor îşi continuă evoluţia. Deşi adesea foarte profitabilă, această ocupaţie nu oferă întotdeauna prea multe locuri de muncă. Iată de ce Elveţia se va îndrepta către o primă industrializare. În jurul anului 1700 îşi face apariţia bumbacul: importat din Levant prin Genova, Livorno sau Marsilia, el este trimis la Geneva şi apoi la Zürich. Pânzeturile imprimate şi stambele sunt tot mai răspândite; ţesăturile „elveţiene” (din in şi cânepă) sunt în continuare căutate, dar lâna pierde teren. Faptul că dezvoltarea industriei textile presupunea o aprovizionare regulată şi îndestulată cu materii prime, precum şi o reţea comercială vastă şi solidă, care să asigure desfacerea produselor, făcuse ca,

încă din secolul al XVI-lea, industria să fie subordonată comerţului: negustorul furniza materia primă, uneori şi utilajele necesare, preluând apoi produsul finit. Veniturile meşteşugarilor au toate aparenţele unui salariu, cu atât mai mult cu cât în zonele rurale ale Zürichului munca este realizată de o mână de lucru cel mai adesea feminină, neprotejată de sistemul breslelor. Acesta este aşa-numitul *Verlagssystem*; apariţia marilor ateliere şi a primelor fabrici în secolul al XVIII-lea îi va pune însă capăt.

Ceasornicăria, practicată pentru o lungă perioadă numai la Geneva, se extinde în zona arcului Munţilor Jura la finele secolului al XVII-lea; în jurul anului 1770, Jaquet-Droz, meşter din Neuchâtel, îşi prezenta maşinăriile la curţile europene. Regulamentele geneveze, tot mai puţin favorabile celor ce nu deţineau statutul de cetăţean, la care se adăuga şi interdicţia de a fabrica crucifixe, potire şi rozarii în oraşul lui Calvin, contribuie la această dislocare, de pe urma căreia vor profita ceasornicarii şi orfevrii din episcopatul de Basel; genevezii se vor orienta mai ales către industria poleirii cu aur. Manufactura de porţelan de la Nyon (1781-1813) are o existenţă pe cât de scurtă, pe atât de strălucitoare: stilul „Vieux Nyon" rămâne unul dintre cele mai căutate.

Încă din secolul al XVI-lea, refugiaţii au însufleţit viaţa economică; industria mătăsii îşi face apariţia la Geneva, unde sunt plantaţi duzi de-a lungul drumurilor de promenadă, apoi la Lausanne, dar sucesul său este unul trecător. Ceasornicăria, tipografia, pasmanteria, fabricarea ciorapilor, a pălăriilor şi chiar a perucilor le datorează foarte mult italienilor şi francezilor, emigranţi care întâmpină adesea serioase rezistenţe locale, căci primirea străinilor nu este întotdeauna dintre cele mai călduroase.

Evreii — cărora li se interzicea să deţină alte proprietăţi

funciare în afara celor pe care locuiau, precum şi să practice meşteşugurile — aveau însă, încă din Evul Mediu, dreptul să dea bani cu împrumut şi, în cazul în care nu li se înapoiau creditele, să procedeze la sechestrarea bunurilor: aşa a luat naştere negustorul de vechituri evreu. Şi practicarea medicinei le era permisă. Mulţi dintre ei erau încă negustori ambulanţi sau negustori de vite, plătind la trecerea de pe un domeniu pe altul şi la trecerea pe poduri o taxă specială, care nu a fost desfiinţată decât la începutul secolului al XIX-lea[144].

Sarea joacă un rol important; zăcămintele descoperite în zona alpină din Vaud, în 1554, nu sunt nici pe departe îndestulătoare pentru nevoile populaţiei; până la darea în exploatare a salinelor de pe Rin, în 1837, Elveţia îşi importa sarea din Franche-Comté, din Camargue, din Lorena, din Austria şi de la Veneţia.

Transporturile se îmbunătăţesc. Stockalper, un personaj originar din Valais, organizează în 1640 un serviciu de curieri cu cai pentru transmiterea scrisorilor de la Milano la Geneva, prin trecătoarea Simplon[145]; tot el a finanţat şi amenajarea unui canal navigabil în câmpia Ronului. Unui francez stabilit în Olanda i-a venit ideea de a lega lacul Léman de lacul Neuchâtel, şi aşa a luat naştere canalul Entreroches. Construit între 1637 şi 1648, acest canal nu a ajuns niciodată la Léman (panta fiind prea abruptă), dar pe cei 25 de kilometri realizaţi au fost transportate, până la începutul secolului al XIX-lea, mărfuri grele, cereale, vin, sare, în condiţii financiare variabile.

---

[144] În secolul al XVIII-lea, o listă de taxe de la Neuchâtel consemnează: „Evreul călare trebuie să plătească 8 creiţari, evreul pe jos 4 creiţari, catârul neîmpovărat 4 creiţari...” (n.a.)

[145] Trecătoare din Alpii Pennini, principala cale de comunicare cu Europa de Nord-Est.

Desigur, viteza de deplasare era una foarte relativă: drumul de la Lausanne la Milano dura la vremea aceea şapte zile; diligenţa făcea două zile şi jumătate de la Geneva la Berna.

Elveţia se face remarcată şi în domeniul artelor şi al literelor. La Basel se nasc matematicienii Euler[146] şi „dinastia” Bernoulli[147]; Geneva este patria lui Charles Bonnet, „filosof şi naturalist, logician şi experimentator, savant şi contemplator al naturii”, şi a lui Horace Bénédict de Saussure, a cărui ascensiune pe Mont Blanc, întreprinsă în anul 1787, prezintă mai degrabă un interes ştiinţific decât unul sportiv, ţinând cont de faptul că savantul se echipase cu tot soiul de instrumente. Unele femei încep să iasă din bucătărie şi să se implice în viaţa socială şi literară: Barbara Schulthess, prietenă cu Goethe, la Zürich, Julie Bondeli la Berna, Isabelle de Charrière[148], olandeză de origine, la Neuchâtel. Publicaţia *Le Mercure*

---

[146] Leonhard Euler (1707–1783), celebru matematician elveţian. A activat la Academia de ştiinţe din Sankt Petersburg, unde a predat fizica şi matematicile. A avut contribuţii importante în domeniul mecanicii şi al calculelor infinitezimale, precum şi în astronomie.

[147] Este vorba de trei oameni de ştiinţă originari din Anvers, dar instalaţi la Basel. Jakob sau Jacques Bernoulli (1654–1705) a fost discipolul lui Leibniz şi s-a dedicat calculelor logaritmice şi infinitezimale şi studiului ecuaţiilor diferenţiale. În calculul probabilităţilor a fundamentat teorema numerelor mari, care-i poartă numele. Johann sau Jean Bernoulli (1667–1748), fratele precedentului, a colaborat îndeaproape cu acesta, având contribuţii importante în mecanică şi geometria analitică. A predat la Sankt Petersburg, împreună cu fiul lui Jacques, Daniel Bernoulli (1700–1782), la rândul său matematician şi fizician cu studii în domeniul mecanicii fluidelor, unul dintre pionierii hidrodinamicii.

[148] Personalitate literară a vremii sale, doamna de Charrière (1740–1805) a călătorit intens, a studiat artele în Franţa şi a fost autoarea unor scrieri în care îmbină finele analize psihologice cu descrieri pertinente ale moravurilor societăţii.

suisse şi succesoarea ei, *Journal helvétique*, contribuie la răspândirea „gustului pentru literatură, fără însă a duce la pierderea aceluia pentru scris" La Zürich, „Secolul Luminilor" străluceşte îndeosebi datorită istoricului Bodmer[149], poetului Salomon Gessner, pastorului şi naturalistului Lavater[150], unul dintre părinţii fiziognomoniei; Albrecht von Haller[151], cel mai mare dintre toţi aceşti iluştri învăţaţi, este originar din Berna, profesează medicina la Göttingen, conduce salinele din Vaud şi corespondează cu toate marile spirite europene ale epocii. Cât despre J. J. Rousseau[152], el este „cetăţean al Genevei" şi al lumii înainte de a fi elveţian, ceea ce nu-l împiedică însă să scrie: „Elveţia întreagă e ca un oraş mare, împărţit în treisprezece cartiere. Geneva, Sankt Gallen, Neuchâtel sunt ca nişte târguri mărginaşe." Boschetele din romanul său *Noua Eloiză* se află la Montreux.

Viaţa artistică este ceva mai săracă: regimul republi-

---

[149] Mai mult decât istoric, Johann Jakob Bodmer (1698–1783) a fost scriitor şi critic, precum şi iniţiatorul unor publicaţii periodice dedicate literaturii şi moralei. A publicat vechile epopei germanice, între care „Cântul Nibelungilor", precum şi florilegii din lirica trubadurilor medievali.

[150] Personalitate controversată, apreciată de Goethe, cu care a fost multă vreme prieten, Johann Kaspar Lavater (1741–1801), poet, teolog şi naturalist originar din Zürich, a devenit celebru prin opera sa privind arta de a descoperi caracterul uman în funcţie de trăsăturile fizice.

[151] Savant şi scriitor elveţian de expresie germană (1708–1777), profesor de botanică şi chirurgie la Göttingen, unde a fondat Grădina botanică. A lăsat importante lucrări de botanică, anatomie şi fiziologie, precum şi o operă literară apreciată în epocă.

[152] Jean-Jacques Rousseau (1712–1778), celebrul scriitor şi gânditor francez, unul dintre cei mai de seamă reprezentanţi ai Iluminismului, a avut sentimente deosebite pentru Elveţia, în special pentru Geneva, oraş în care s-a născut şi a locuit multă vreme şi pe care-l considera republica perfectă.

can, dimensiunile reduse ale statelor cantonale, etica protestantă nu prea creează condiţii pentru propăşirea artiştilor; cei mai strălucitori dintre aceştia sunt originari de pe „domeniile italiene", şi fac carieră ca arhitecţi sau sculptori la Roma sau la Veneţia, precum Fontana, Maderno[153] sau Borromini[154]. În pictură, clasicismul genevezului Liotard[155] se opune în secolul al XVIII-lea preromantismului oniric al lui Füssli[156]. Tot atunci se construiesc abaţiile în stil baroc de la Sankt Gallen şi Einsiedeln, precum şi numeroase rezidenţe aristocratice, în oraşe sau în zonele rurale, cu faţade simetrice, după modelul franţuzesc, sau împodobite, după modelul german, cu

---

[153] Domenico Fontana (1543–1607) şi nepotul său Carlo Maderno (1556–1629) s-au afirmat ca arhitecţi, urbanişti şi decoratori, în special la Roma, unde primul a fost arhitect oficial al papei Sixt al V-lea. Stilul lui Fontana anunţă barocul pe care-l va ilustra nepotul său în lucrările efectuate la bazilica San Pietro, palatul Barberini, palatele Strozzi, Mattei şi Chigi.

[154] Este destul de inadecvată calificarea lui Francesco Castelli, zis Borromini (1599–1667), drept elveţian, chiar dacă s-a născut lângă Lugano. Activitatea sa de arhitect, decorator şi desenator s-a desfăşurat numai în Italia, unde s-a remarcat ca unul dintre cei mai importanţi artişti ai epocii sale, în special prin colaborarea cu celebrul Bernini la bazilica San Pietro din Roma şi prin decorarea palatului Barberini şi a numeroase alte edificii religioase şi laice, astăzi monumente de referinţă pentru barocul european.

[155] Jean-Étienne Liotard (1702–1789) a excelat în pictură şi gravură, influenţat fiind de modelele orientale pe care le-a cunoscut direct în vremea călătoriei întreprinse la Constantinopol şi în Ţările Române, ceea ce i-a asigurat succesul la curţile de la Viena, Paris şi Londra. Ne-au rămas de la el portrete ale domnului Constantin Mavrocordat şi ale soţiei acestuia, Ecaterina Rosetti.

[156] Johann-Heinrich Füssli (1741–1825), pictor, desenator şi scriitor elveţian care a activat la Londra. Temele sale predilecte (scene de nebunie, monştri) şi îndeosebi tratarea lor într-un stil ce privilegia fantasticul şi demonicul aveau să marcheze profund şcoala engleză de pictură.

bovindouri[157], cu plafoane casetate[158] şi sobe de faianţă. Conacul — destinat repaosului, dar având şi un important rol de reprezentare — transformă în realitate visul ţărănesc şi nobiliar al burgheziei urbane; adesea, el este legat de o exploatare agricolă modernă, de o moară, de o manufactură textilă; o vie în jurul castelului, pe malul însorit al unui lac, este o investiţie avantajoasă care flatează orgoliul proprietarului.

Idila alpestră se încadrează în aceeaşi mitologie, iar poemul lui Haller *Alpii* îşi aduce contribuţia sa; gravurilor topografice, din secolul al XVII-lea, ale lui Merian le urmează, în secolul al XVIII-lea, cele bucolice ale lui Freudenberger, „cu drăgălăşenii de operă comică", iar mai târziu cele ale lui Lory, tatăl şi fiul.

Anglia este foarte la modă; elveţienii se duc acolo ca preceptori, medici, meşteşugari, iar, pe de altă parte, numărul „hoardelor de englezi care descind în Elveţia" ca să studieze, ca să-şi îngrijească sănătatea sau pur şi simplu ca să se distreze îi impresionează pe contemporani. După restaurarea dinastiei Stuart, „regicizii" se refugiază în cantoanele protestante[159]; tânărul Gibbon[160] locuieşte la

---

154 Avansare bombată spre faţadă a peretelui unei camere, un fel de fereastră ieşită în relief (din lb. engleză, *bow-window).* (n.tr.)

155 Plafoane care pun în evidenţă spaţiile goale lăsate de îmbinarea grinzilor.

156 Este vorba de intervalul 1660–1688, când, după războiul civil şi executarea regelui Carol I Stuart (1649), urmate de guvernarea autoritară a lui Oliver Cromwell, liderul partidei zise „parlamentare", monarhia este restaurată în persoana lui Carol al II-lea Stuart (1660–1685). „Regicizii" sunt aceia care au participat la procesul şi execuţia regelui Carol I.

157 Ilustrul istoric Edward Gibbon (1737–1794) nu a avut nimic a face cu evenimentele expuse în nota precedentă, el nefiind născut la acea dată. Şederea la Lausanne, unde l-a cunoscut pe Voltaire, a făcut parte dintr-o serie de călătorii al căror punct decisiv s-a dovedit a fi Roma, care l-a inspirat în scrierea memorabilei sale sinteze, *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, una dintre operele majore ale istoriografiei universale, tradusă şi în limba română.

rându-i la Lausanne. Aristocratul Béat-Louis de Muralt din Berna scrie în limba lui Racine *Lettres sur les Français et les Anglais*. Un umil muncitor ţăran din Elveţia de Sud, pe nume Uli Bräker, îl traduce pe Shakespeare în germană[161].

Academile reformate continuă să fie modeste, dar programul lor e completat acum prin introducerea cursurilor de drept, de literatură, de istorie şi de ştiinţe naturale. Învăţământul elementar avansează ceva mai lent; analfabetismul dispare — la Geneva nu mai există practic analfabeţi de la finele secolului al XVI-lea —, dar şcolile sunt frecventate numai în timpul iernii. Superstiţiile trăiesc mult; până la mijlocul secolului al XVII-lea, vânătoarea de vrăjitoare este practicată cu acelaşi zel de catolici şi de protestanţi: în 1782, la Glarus, a avut loc ultima execuţie a unei femei acuzate de vrăjitorie[162], făcându-se mare caz de această poveste. „Amorţeala politică” pe care au remarcat-o istoricii clasici se datorează mai puţin unui calm general, cât unui „echilibru între tensiuni multiple”. Există însă şi unele contestaţii şi revolte.

În 1653, în zonele rurale din cantoanele Berna şi Lucerna a izbucnit Războiul ţăranilor, provocat de o criză conjuncturală (pacea din 1648[163] a dus la scăderea preţurilor şi a chiriilor, precum şi la licenţierea mercenarilor) şi de unele măsuri inabile (impunerea unor noi taxe, instaurarea monopolului asupra sării, o devalorizare a monedei care

161 Aflat pe undeva la graniţa dintre proletariat şi literatură, el a lăsat şi o impresionantă autobiografie. (n.a.)

162 Este adevărat că, fiind servitoare în casa unui medic, o vindecase pe fetiţa acestuia, pe care tatăl nu ştiuse cum să o trateze. (n.a.)

163 Este vorba despre Pacea din Westfalia, care a încheiat Războiul de treizeci de ani, în care mercenarii elveţieni au participat din plin, înrolaţi într-o tabără sau alta. Ca întotdeauna în economii vulnerabile ca aceea a Europei epocii, trecerea de la economia de război la aceea de pace, şi invers, antrenează şocuri în planul preţurilor şi al nivelului de trai.

sărăceşte populaţia şi îi îmbogăţeşte pe câţiva speculanţi). Din cauza lipsei de experienţă, ţăranii s-au lăsat păcăliţi de promisiunile conducătorilor şi au fost zdrobiţi.

În secolul următor, în episcopia de Basel s-a produs o mişcare populară pentru restabilirea libertăţilor originare — despre care oamenii păstrau, de altfel, amintiri mai degrabă vagi —, precum şi împotriva centralizării absolutiste practicate de prinţul-episcop; starea de agitaţie a durat vreo cincisprezece ani, mai ales din cauză că suveranul nu dispunea de o armată suficient de puternică. El a cerut ajutorul cantoanelor, împăratului şi, în fine, Franţei, a cărei intervenţie din 1740 i-a permis să oprească insurecţia şi să-i execute pe şefii ei.

Leventina a încercat să se revolte contra cantonului Uri (1755), iar Gruyère s-a ridicat împotriva Fribourg-ului (1781). În Vaud, maiorul Davel, figură nobilă de idealist mistic, care servise vreme îndelungată în armata de la Berna, se hotărăşte să-şi elibereze patria. În 1723, el porneşte cu o mică armată către Lausanne, dar mesajul său nu este înţeles: stupefiat de cuvintele lui Davel, Consiliul de la Lausanne îl arestează şi alertează Berna. Davel este decapitat, nefiind transformat în erou al libertăţii decât în secolul al XIX-lea.

Geneva asistă în mai multe rânduri la conflicte politice între aristocraţi, numiţi şi *Negativi, Reprezentanţi* şi *Nativi* (cei care nu aveau drepturi cetăţeneşti depline); cel din urmă, din 1782, reprimat de armatele franceze, sarde şi de trupele de la Berna, a dus la exilul învinşilor.

Unele idei de reformă încep să-şi facă apariţia: intelectualii caută să promoveze, dincolo de frontierele cantonale, un ideal patriotic şi novator, întemeind în 1761 Societatea Helvetică şi vărsând lacrimi de entuziasm pentru virtute şi dragostea de ţară.

Capitolul VII

DOMINAŢIA FRANCEZĂ

Fragilitatea Confederaţiei s-a făcut simţită în timpul evenimentelor revoluţionare din 1798, la rândul lor, desigur, efecte ale Revoluţiei franceze. Ne putem pune întrebarea, pe bună dreptate, cum de s-au scurs totuşi nouă ani între căderea Bastiliei şi căderea Bernei.

Guvernele cantoanelor n-au ştiut să se adapteze şi să prevină revoluţia prin adoptarea unor reforme fundamentale[164]. În 1789, propunerea lui Carl Müller din Friedberg, funcţionar al principelui-abate de Sankt Gallen (el va fi întemeietorul cantonului omonim), de a încheia un pact care să suspende statutele de aliaţi şi de supuşi nu a avut nici un ecou. Singura măsură în acest sens este faptul că, între 1790 şi 1794, Berna a acordat dreptul de cetăţean unui număr de 28 de familii din zona rurală, din Vaud şi Murten. Basel îşi demonstrează „intenţiile paterne" abolind şerbia în 1790 — de câteva secole, aceasta nu mai reprezenta decât o uşoară umilire, consecinţele grave ale unui astfel de statut regăsindu-se de fapt în obligaţiile financiare, care nu sunt însă abolite.

Regimurile democratice sunt ameninţate din mai multe direcţii în acelaşi timp.

Mai întâi, chiar în interiorul cantoanelor sau pe teritori-

[164] Cu toate acestea, avertismentele nu lipsiseră. Gibbon scrisese despre Berna şi Vaud: „Văd două naţii distincte prin drepturile lor, prin ocupaţii, prin moravuri. Una, formată din trei sute de familii, este născută ca să comande; cealaltă, formată dintr-o sută de mii, nu există decât ca să se supună." (n.a.)

ile suverane situate în zonele periferice ale ţării. La Zürich şi la Schaffhausen, zonele rurale suportă tot mai greu supremaţia oraşelor; în 1795, autorii unui *Memoriu,* care cer, în termeni foarte respectuoşi, autorităţilor de la Zürich să acorde egalitate tuturor locuitorilor cantonului, sunt condamnaţi la exil. În octombrie 1792, Geneva scapă ca prin minune de o invazie franceză, graţie intervenţiei militare a aliaţilor săi de la Berna şi Zürich, care duce la încheierea unui acord: trupele franceze şi cele elveţiene se retrag. Peste numai câteva săptămâni însă, revoluţia triumfă: *Clubul Egalizatorilor* preia puterea, prima sa măsură fiind acordarea dreptului de cetăţean tuturor locuitorilor. În episcopia de Basel, cei care răspândesc noile idei sunt chiar membrii clerului, apropiaţi ai principelui — sfetnicul acestuia va fi ales deputat în Stările Generale, apoi arhiepiscop constituţional al Parisului şi va sfârşi ghilotinat. Ordinea va fi restabilită de un detaşament austriac format din numai 500 de persoane.

Evenimentele continuă în ţinuturile dominate. În 1790, Valais-ul Inferior începe să se agite: guvernul răspunde prin câteva execuţii. În Vaud, unele voci se ridică pentru reînfiinţarea Stărilor din Vaud, veche instituţie savoiardă căzută în desuetudine; un pastor care nu era de acord cu plata dijmei pentru cartofi (care nu erau cunoscuţi în perioada feudală)[165] este arestat şi deţinut o vreme la Berna. Manifestările din Vaud, unde locuitorii se asociau în felul lor Revoluţiei franceze prin organizarea pe 14 iulie

---

[165] Anacronism explicabil într-o societate în care structurile instituţionale erau mai degrabă conservatoare. Dijma era o obligaţie tipic medievală, pe când cartoful fusese adus din Lumea Nouă în secolul al XVIII-lea, deci nu fusese inclus de la început printre produsele supuse dijmuirii.

1791 a unor banchete, unde se pronunţau discursuri şi se arborau cocarde, sunt reprimate cu o duritate excesivă.

La fel se petrec lucrurile şi în ceea ce-i priveşte pe elveţienii din străinătate. În scrisorile pe care le trimiteau familiilor, unii dintre soldaţii mercenari comunică veşti din Franţa. Lucru încă şi mai grav, un regiment care nu-şi primise soldele s-a revoltat la Nancy, în 1790; dacă Adunarea Constituantă de la Paris este mai degrabă îngăduitoare, cantoanele reacţionează violent la acest eveniment care le păta onoarea. În 1790, câţiva fribourghezi întemeiază chiar la Paris un *Club helvetic*, care obţine de la Adunarea Constituantă eliberarea a doi bărbaţi din Gruyère care se revoltaseră în 1781 şi cărora regele Franţei le oferise „ospitalitate" pe galerele sale[166]. În septembrie 1797, La Harpe, un bărbat din Vaud care fusese preceptorul viitorului ţar Alexandru I[167], detestat de locuitorii Bernei pe care îi detesta la rândul său, îşi incită compatrioţii să se răscoale şi cere Directoratului să intervină. I se alătură Peter Ochs din Basel, înalt magistrat al Republicii, pe care îl cuceriseră ideile Revoluţiei. În luna decembrie, Directorul Reubel, generalul Bonaparte — care tocmai traversase Elveţia şi fusese întâmpinat cu entuziasm la Lausanne şi la Basel —, Ochs şi La Harpe decid să provoace o revoluţie în Elveţia, determinând astfel intervenţia franceză. În dorinţa lor sinceră de a-şi elibera ţărişoara, pe de o parte, şi de a pune în practică nişte idei în care credeau, pe de altă parte, nici revoluţionarul

166 După aceea clubul vegetează, iar un an mai târziu dispare. (n.a.)

167 Ţar al Rusiei (1801–1825), unul dintre adversarii ireductibili ai lui Napoleon, a pus în practică unele din ideile lui La Harpe printr-o serie de reforme de nuanţă liberală. Alexandru nu-şi va uita fostul dascăl şi va milita pentru ca Elveţiei să i se acorde statutul de neutralitate la Congresul de la Viena (1814).

din Vaud, nici cel din Basel nu se temeau să facă apel la o intervenţie străină.

Dar elveţienii erau departe de fi cu toţii partizanii Revoluţiei. Emigranţii francezi, îndeosebi preoţii „refractari"[168], aflaţi în număr mare în cantonul Fribourg, catolic şi parţial francofon, descriau în culori sumbre evenimentele din ţara lor. Masacrarea gărzilor elveţiene[169], pe 10 august şi în timpul evenimentelor din septembrie 1792, suscitase emoţii puternice[170]; acest eveniment sângeros punea capăt unei alianţe ce dura de trei secole. Cu toate acestea, cantoanele nu s-au alăturat Primei coaliţii[171]. Mulţi dintre intelectuali, cum e cazul lui Benjamin Constant[172] la Lausanne şi al lui Lavater la Zürich, celebrează zorile libertăţii („înţelepciunea şi curajul luptă, orgoliul zace în

---

168 Este vorba despre preoţii catolici care nu acceptaseră măsurile impuse de guvernele revoluţionare, în special *Constituţia civilă a clerului* (1790), care îi transformau în simpli funcţionari de stat.

169 Regimentul de gardă elveţian al regelui Ludovic al XVI-lea a apărat cu înverşunare palatul Tuileries, invadat de mulţimea pariziană, eveniment care a coincis cu suspendarea prerogativelor regale.

170 Totuşi, numărul de 786 de morţi consemnat pe monumentul Leului de la Lucerna, ridicat în 1821 în memoria acestora, ar trebui probabil împărţit la doi; unii dintre cei care au scăpat s-au angajat chiar în armatele Republicii... (n.a.)

171 Alianţa puterilor europene contrarevoluţionare împotriva Franţei (1792–1797). Iniţial coaliţia a grupat Rusia, Regatul Sardiniei şi Regatul celor Două Sicilii, Prusia, Austria şi Anglia, dar componenţa sa a variat în funcţie de evenimentele militare şi diplomatice. Pacea finală, în fapt doar un armistiţiu, s-a semnat la Campoformio.

172 Om politic şi scriitor francez de origine elveţiană (1767–1830). Educat în Germania şi Scoţia, a lăsat posterităţii scrieri în care subtilitatea analizei psihologice se îmbină cu fineţea remarcabilă a stilului. Pamfletar redutabil, a oscilat între admiraţia pentru geniul lui Napoleon şi ostilitatea faţă de aspectele dictatoriale ale politicii interne duse de acesta.

ţărână"), pentru a deplânge câteva luni mai târziu evoluţia evenimentelor („cinismul noilor tirani a învins curajul, justiţia zace în ţărână")[173].

În cele din urmă, Vechiul Regim va sucomba sub loviturile guvernului revoluţionar din Franţa. Pe 20 aprilie 1792, ziua când Ludovic al XVI-lea a citit declaraţia de război către „regele Boemiei şi Ungariei"[174], partea de nord a episcopiei de Basel — care, fiind domeniu imperial[175], nu era inclusă în neutralitatea helvetică — era deja invadată, fiind instaurată o efemeră Republică „rauraciană" (aceasta a fost „reunită" cu Franţa câteva luni mai târziu). În decembrie 1797, circumscripţiile din sud erau atacate la rândul lor, iar mai târziu venea rândul oraşului Biel, unul dintre „aliaţii apropiaţi"

În Vaud însă, apelul lansat de La Harpe şi Ochs nu a avut nici un ecou. Pe 24 ianuarie 1798, la Lausanne era proclamată „Republica lemanică", printr-o revoluţie paşnică, seneşalii de la Berna întorcându-se în linişte la ei acasă. Câteva zile mai târziu, trupele franceze masate la frontieră au profitat de pretextul unui incident minor pentru a pătrunde în Vaud; Berna nu a reacţionat în nici un fel, cum se întâmplase şi la invazia din Jura, cu o lună în urmă.

Lovitura decisivă a intervenit la sfârşitul lunii martie. Două armate franceze au cucerit Fribourg, respectiv Solothurn, înaintând apoi spre Berna; prima s-a izbit de o rezistenţă pe care nu a putut să o înfrângă, dar cea de-a

---

[173] Cenzura de la Zürich interzice ambele texte: pe primul pentru a nu-i răni pe oamenii de bine, pe cel de-al doilea pentru a nu deranja Franţa. (n.a.)

[174] Adică împăratul Austriei, care deţinea şi titlurile de rege al Boemiei şi Ungariei.

[175] Ca parte a domeniului patrimonial al Casei de Habsburg.

doua a fost victorioasă: pe 5 martie 1798, Berna cădea şi, o dată cu ea, şi străvechea Confederaţie. Nici unul dintre celelalte cantoane nu găsise de cuviinţă să intervină în vreun fel.

O Constituţie redactată la Paris instituia „Republica helvetică, una şi indivizibilă", după modelul francez[176]. Statutele de aliaţi şi supuşi au fost desfiinţate şi s-au proclamat libertatea de conştiinţă, libertatea de opinie, libertatea cultului (cu condiţia „să nu tulbure ordinea publică şi să nu ia forma unui drept de dominaţie sau de preeminenţă"), libertatea presei (care „derivă din dreptul la educaţie"). Cantoanele nu mai existau ca state, ci numai ca unităţi administrative, aflate sub conducerea unui prefect. Numărul lor (Uri, Schwyz, Unterwald şi Zug se reuneau într-un singur canton, Waldstätten; Berna era, din contră, împărţită în patru, Aargau, Vaud şi Oberland fiind desprinse din cantonul originar), numele[177] acestora, precum şi instituţiile (*Landsgemeinde* nemaiexistând) erau complet răvăşite. Organele noului stat nu aveau nici o legătură cu tradiţia: două consilii legislative desemnau un directorat executiv compus din cinci membri[178].

---

[176] În înfierbântarea generală a spiritelor, au fost imaginate cele mai dezlânate combinaţii; unul dintre generalii francezi învingători propunea, bunăoară, crearea a trei republici: Rhodania, Helvetia, Tellgovia. (n.a.)

[177] După modelul departamentelor franceze, au fost create cantoanele Linth şi Säntis, Vaud s-a transformat în cantonul Léman, iar Fribourg s-a numit vreo câteva săptămâni Sarine-et-Broye. (n.a.)

[178] Şi aici se urma modelul francez al momentului. Directoratul a fost formula de exercitare a puterii executive în statul francez din octombrie 1795 până la 9 noiembrie 1799 (18 Brumar, după calendarul revoluţionar), când Napoleon a instaurat, prin lovitură de stat, Consulatul, o formă mascată de dictatură militară personală.

Eliberatorii nu s-au dat înlături de la câştig, însuşindu-şi tezaurul de la Berna. După ce Bonaparte luase Valtellina de la cantonul Graubünden încă înainte de 1797 pentru a o anexa Republicii cisalpine, Franţa a anexat Mulhouse şi Geneva. În 1802, Elveţiei i-a fost impus un schimb dezavantajos: Aargau primea mica vale Fricktal, pe care Austria tocmai o cedase, dar Valais era desprins de Republica Helvetică şi transformat într-o republică aşa-zisă independentă[179]: Primul Consul ţinea să-şi păstreze controlul asupra trecătorilor.

Republica Helvetică a rămas în memoria oamenilor ca regimul cel mai dur pe care l-a cunoscut vreodată Elveţia. Lucrurile stau astfel atât din cauza naturii sale, cât şi din cauza circumstanţelor în care a fost instaurat. Pe de o parte, centralizarea nu avea nici o şansă să fie mai bine acceptată decât federaţia într-o ţară în care se vorbeau patru limbi — fără a pune la socoteală dialectele şi graiurile —, se practicau două confesiuni şi exista o infinitate de particularităţi, şi care, pe deasupra, nu era deloc pregătită pentru o astfel de schimbare. Pe de altă parte, acest regim era impus de un invadator — perceput ca eliberator doar în Vaud, dar locuitorii acestei regiuni nu au întârziat să se simtă la rându-le dezamăgiţi de preţul pe care-l plăteau în schimbul eliberării. Abuzurile se înmulţeau pretutindeni, iar comisarul însărcinat cu colectarea contribuţiilor de război, Rapinat, a fost întrucâtva victima numelui pe care îl purta[180]. În Elveţia centrală, soldaţii Republicii erau văzuţi ca un fel de reprezentanţi ai

---

[179] Chateaubriand a fost numit ministru plenipotenţiar al acestei republici, dar nu a ajuns niciodată acolo, stricându-şi între timp relaţiile cu Bonaparte. (n.a.)

[180] Joc de cuvinte intraductibil, numele comisarului fiind pus de autor în legătură cu verbul *rapiner* — a fura, a lua prin violenţă. (n.tr.)

Antihristului; o rezistenţă disperată le-a fost opusă mai întâi de către Waldstätten, apoi de Nidwald — un mic canton singur împotriva Marii Naţiuni! —, dar totul s-a sfârşit în incendii şi ruine. Nostalgicii Vechiului Regim încercau să submineze autoritatea din interior sau din exterior: chiar şi în Vaud a existat o „Legiune credincioasă" care lupta de partea Aliaţilor şi a monarhiştilor francezi emigraţi; la cealaltă extremă, *Bourla-Papey*, „arzătorii de hârtie" (versiune dialectală a sintagmei franceze *brûle papier*, *brûler* — „a arde", *papier* — „hârtie", n.tr.) voiau să distrugă titlurile feudale, jefuind castelele[181].

Cea mai importantă dintre problemele economice, problemă care îi privea în primul rând pe ţărani, era aceea a drepturilor feudale, dijmele şi censul[182]; s-a decis desfiinţarea lor, însoţită de plata unei indemnizaţii pentru vechii proprietari, dar atât rezistenţele foştilor beneficiari, cât şi amploarea cheltuielilor au dus la amânarea acestei măsuri, astfel încât dările nu au dispărut decât foarte lent, în vreo jumătate de secol.

Elveţia a fost şi teatrul unor operaţiuni militare desfăşurate de puterile europene: sub zidurile Zürich-ului s-au dat două bătălii; în iunie 1799, austriecii au obţinut o victorie contra francezilor, dar aceştia s-au redresat cu repeziciune, luându-şi revanşa patru luni mai târziu, sub comanda lui Masséna[183]. Chemată în ajutor, armata rusă

---

[181] La Lausanne, studenţii teologi apărau noua stare de fapt: „Noi am ales cariera ecleziastică ştiind că aceasta ducea în mod sigur la o situaţie convenabilă şi la o bătrâneţe scutită de griji...." (n.a.)

[182] Dări plătite în natură (dijma sau decima desemna plata unei zecimi din recolte) sau în bani (censul), pe care populaţia dependentă le datora seniorilor feudali.

[183] André Masséna (1756–1817), mareşal al Franţei sub Napoleon, din 1814 trecând însă de partea Bourbonilor. S-a ilustrat în campaniile

condusă de Suvorov[184], care plecase din Italia şi tocmai traversase prin Gothard, a ajuns prea târziu, reuşind însă să se retragă spre est, prin trecătorile din Glarus şi Graubünden acoperite de primele zăpezi ale lui octombrie, şi să ajungă până în Tirol. În Elveţia centrală, această retragere a rămas înscrisă în memoria populară.

Federaliştii şi unioniştii căpătau curaj pe rând, în funcţie de mersul fluctuant al operaţiunilor militare şi de manevrele diplomatice europene; aşa se face că, în cinci ani, Elveţia a avut nu mai puţin de cinci constituţii. La finele anului 1802, guvernul se retrăsese la Lausanne şi nu mai deţinea controlul decât în ţinutul Vaud.

Cu toate acestea, bilanţul nu e în întregime negativ. Printre aspectele pozitive ale acestui regim putem menţiona calitatea unora dintre persoanele care l-au slujit, provenind din regiuni supuse, cum ar fi Muret şi Monod, originari din Vaud, sau Stapfer, din Aargau, singurul ministru al Instrucţiunii publice pe care l-a avut vreodată Elveţia; proclamarea mai multor principii care, deşi abandonate după aceea, aveau să pătrundă încetul cu încetul în mentalităţi şi să sfârşească prin a se impune, precum separarea puterilor, desfiinţarea torturii, libertatea religiei şi egalitatea în faţa legii; răspândirea unui sentiment naţional destinat să înlocuiască patriotismul cantonal îngust; în fine, paradoxal, însuşi eşecul Republicii Helvetice a fost o lecţie, arătând ceea ce nu trebuia făcut.

---

din Italia. Victoria sa la Zürich a fost deosebit de importantă pentru Franţa, evitând în ultimul moment o invazie a forţelor europene coalizate.

[184] Alexandr Vasilievici Suvorov (1729–1800), ilustru general rus, ajuns la gradul de feldmareşal sub ţarina Ecaterina a II-a. A obţinut succese împotriva Franţei în campaniile din Italia, dar a eşuat în încercarea de a cuceri Elveţia, aşa cum dorise ţarul. În România există o statuie ecvestră a sa, amintind de victoriile obţinute împotriva turcilor în războiul din 1787–1791.

Această lecţie a fost bine înţeleasă de Primul Consul[185]. Bonaparte a lăsat situaţia să se degradeze, iar atunci când dezordinea şi exasperarea au atins apogeul, s-a propus, sau mai bine zis s-a impus, ca mediator.

La sfârşitul anului 1802, a fost convocată la Paris Adunarea administrativă (*Consulta*) helvetică, formată din 63 de reprezentanţi ai celor două partide, unionist şi federalist, pentru a elabora o nouă constituţie, împreună cu patru senatori francezi aleşi de Primul Consul. Acesta reţinuse din Vechiul Regim şi din Revoluţie ceea ce putea fi păstrat, scriindu-le delegaţilor: „Natura v-a făcut stat federativ", dar şi „Iată deci care este interesul naţiunii voastre: egalitatea în drepturi a cantoanelor şi renunţarea sinceră şi de bunăvoie la privilegii din partea familiilor patriciene" Lucrările comisiei şi-au atins scopul: pe 19 februarie 1803 era proclamat *Actul de Mediere*.

Federalismul era astfel restaurat, cele 13 cantoane regăsindu-şi identitatea şi vechile *Landsgemainden* fiind restabilite[186]. Statutele de aliaţi şi de supuşi rămâneau însă în continuare suspendate, fiind astfel create şase noi cantoane: Sankt Gallen — constituit ca oraş pe locul fostei abaţii şi incluzând unele teritorii disparate, care fuseseră în trecut supuse unuia sau mai multor cantoane —, Graubünden, Aargau, Thurgau, Ticino şi Vaud. Frontierele lor nu s-au mai modificat de atunci încoace.

Trebuie reţinut şi un alt fapt caracteristic, şi anume că

[185] Napoleon a deţinut această funcţie începând cu 18 Brumar 1799 şi până la 2 decembrie 1804, când a fost încoronat împărat chiar de papa de la Roma. Sistemul consular, în care exercitarea puterii era colegială, era dominat de inegalitatea împărţirii atribuţiilor; în fapt, Napoleon guverna singur.

[186] Bonaparte avea o slăbiciune pentru acest regim care „nu trece examenul raţiunii", dar care este „conform cu spiritul locurilor". (n.a.)

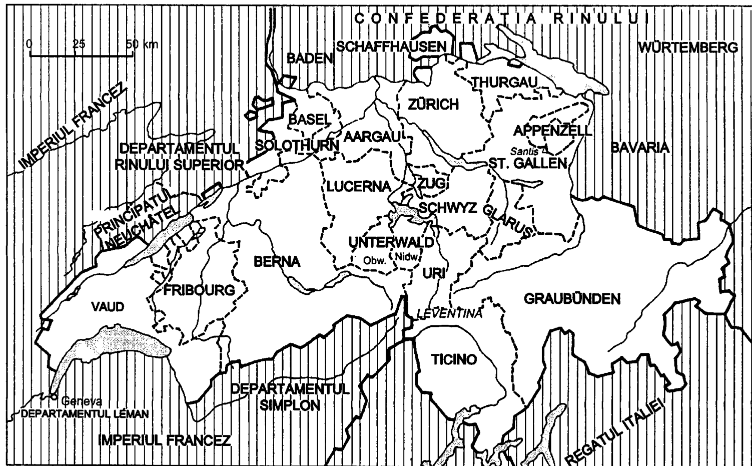
cele 19 constituţii cantonale au precedat Actul federal. Cantoanele, enumerate în ordine alfabetică — desigur, în franţuzeşte — îşi recăpătau o serie de drepturi; totuşi, vămile interne continuau să fie suspendate (nu însă şi punctele de plată a taxelor), iar moneda trebuia să fie uniformă. Confederaţia era singura care decidea în problemele de politică externă, iar armata era formată din contingente cantonale.

Instituţiile federale erau puţine la număr. Şase mari cantoane aveau câte doi reprezentanţi în Dietă, iar celelalte câte unul singur; deputaţii votau conform indicaţiilor guvernelor respective, majoritatea acceptată fiind de două treimi din numărul de voturi. Şase dintre vechile cantoane deţineau pe rând funcţia de *canton director*[187]; Dieta se reunea acolo, iar primul magistrat purta titlul de *landammann al Elveţiei* — este singura situaţie din istoria ţării când aceasta a fost condusă de un singur demnitar. Acesta era asistat de un secretar sau *cancelar*, unicul funcţionar permanent (nevoit deci să se deplaseze în fiecare an dintr-un oraş în altul); funcţia a continuat să existe şi sub regimul care a urmat, fiind exercitată vreme de douăzeci şi şapte de ani de aceeaşi persoană.

Unul dintre articolele Actului stipula că „nu mai existau nici ţări supuse, nici privilegii legate de loc sau de naştere, nici ale vreunei persoane sau familii[188]” În practică, familiile aparţinând aristocraţiei urbane s-au reconstituit, e

[187] Acestea au fost, în ordine: Fribourg, Berna, Solothurn, Basel, Zürich şi Lucerna; regimul a durat unsprezece ani, primele cinci numite ajungând să deţină de două ori titlul de „canton director”. (n.a.)

[188] Acest articol a fost preluat ca atare în Constituţiile din 1848 şi 1874; în 1981 i s-a adăugat un alineat cu privire la egalitatea dintre sexe. Formularea a fost modernizată în 1999, noţiunea de supus devenind în mod evident desuetă. (n.a.)

Harta 5 — Elveţia în 1812

adevărat însă că de o manieră mai discretă decât sub Vechiul Regim. În noile cantoane, mai egalitare, se operau însă o sumă de distincţii între cetăţenii „activi” şi cei „pasivi”, instituindu-se şi un modest cens electoral (de exemplu, în Vaud).

Actul de Mediere — în fapt un compromis între multiple tendinţe divergente — a dus la o perioadă de zece ani de pace şi stabilitate interioară. Principalul lui defect era însă acela că încerca să răspundă atât intereselor Franţei, cât şi acelora ale Elveţiei.

Redactat „în numele poporului francez”, el menţionează explicit în preambul „interesul Franţei şi al Republicii Italiene, care au frontiere comune cu Elveţia” Dependenţa reieşea încă şi mai clar dintr-o declaraţie făcută în Adunarea administrativă: „Trebuie ca Elveţia, atotputernică la ea acasă în toate problemele care o privesc, să nu fie la fel de independentă în ceea ce priveşte Franţa.” Instituţia *landammann*-ului consolida influenţa lui Napoleon: este totdeauna mult mai uşor să exerciţi presiuni asupra unei singure persoane decât asupra unui grup. Frontierele exterioare rămâneau vulnerabile: Jura şi Geneva erau franceze, Valais devine francez în 1810, Neuchâtel rămâne un principat supus regelui Prusiei până în 1806, când Napoleon îl obţine pentru mareşalul Berthier (care nu s-a dus niciodată acolo); Elveţia francofonă nu includea deci decât Vaud şi o parte din Fribourg. În 1810, trupele italiene — Napoleon era şi rege al Italiei — ocupă Ticino sub pretextul reprimării contrabandei. Franţa avea să mai obţină alte două modificări ale frontierelor făcute în avantajul său, la Basel şi pe versantul din Vaud al Munţilor Jura. Unele zvonuri despre anexarea întregii ţări au circulat de mai multe ori, iar în 1811 împăratul a făcut chiar o aluzie ameninţătoare în acest sens.

Cele două domenii în care vasalitatea Elveţiei a fost cea mai dură şi cea mai păguboasă au fost însă obligaţia de a furniza trupe şi supunerea la Blocada continentală.

O convenţie militară stipula că Elveţia trebuia să pună permanent la dispoziţia Franţei 4 regimente, adică 16 000 de oameni. Cifra a fost modificată la 12 000 în 1811, dar, în ciuda primelor de angajare şi a ameninţărilor cu înrolarea forţată, recrutarea se făcea cu dificultate, efectivele fiind tot timpul inferioare numeric cifrei stabilite. Aceasta nu i-a împiedicat însă pe elveţieni să participe la toate campaniile imperiale — soldaţi elveţieni se găseau adesea şi în rândurile armatelor duşmane lui Napoleon —, făcându-se remarcaţi îndeosebi în timpul retragerii din Rusia, prin jertfa de la Berezina: din 1 500 de oameni, 1 200 şi-au pierdut viaţa în această luptă[189].

Blocada continentală a lovit mai ales industria textilă a ţării, care nu se mai putea aproviziona cu bumbac şi mătase şi era lipsită de piese de schimb pentru utilaje[190]. Pe plan vamal, interesul Elveţiei era subordonat aceluia al Franţei.

---

[189] Este vorba despre catastrofala incursiune militară a lui Napoleon împotriva ţarului Alexandru I, acuzat de a nu fi respectat acordul de la Tilsit, prin care se impunea Blocada continentală (vezi nota următoare). După ce au cucerit Moscova, părăsită de ruşi, trupele franceze au fost decimate de iarna rusească şi de hărţuielile cavaleriei cazace. În retragere, la trecerea râului Berezina (în Bielorusia), la 27–29 noiembrie 1812, Napoleon a suferit pierderi enorme; de atunci, în franceza vorbită, numele Berezina a devenit sinonim cu deruta şi dezastrul.

[190] Blocada urmărea distrugerea economiei Angliei (adversarul cel mai redutabil al lui Napoleon), lipsind-o de pieţele de desfacere din Europa, prin închiderea porturilor europene pentru vasele britanice. Prin Acordul de la Tilsit (1807), Rusia se alătura şi ea Blocadei, dând speranţe Franţei la o victorie sigură. Imposibilitatea de a controla întreg litoralul european, eşecurile în Spania şi Portugalia şi retragerea Rusiei, la 1810 au determinat falimentul acestui tip de război economic. Anglia nu a cedat; în schimb, o ţară ca Elveţia, care avea nevoie de materiile prime aduse din coloniile engleze, precum şi de utilajele produse de cea mai industrializată ţară de pe continent, a avut mult de suferit.

Perioada Medierii marchează realizarea a două lucrări remarcabile: şoseaua din Simplon — la vremea respectivă situată în afara Elveţiei —, construită de francezi, şi asanarea mlaştinii de la Linth; această din urmă lucrare, condusă de Escher, originar din Zürich, a durat până în 1823. Tot în aceeaşi perioadă, ţara a cunoscut şi cea mai gravă catastrofă naturală din istoria ei: în 1806, o gigantică alunecare de teren a distrus satul Goldau din cantonul Schwyz, îngropându-l sub 15 milioane de metri cubi de pământ şi omorând 457 de persoane.

Benjamin Constant şi Doamna de Staël[191] (fiica bancherului genevez Necker şi a unei doamne din lumea literară, Suzanne Curchod) se fac remarcaţi în literatura vremii, dar ei sunt mai degrabă europeni decât elveţieni. Generalul Jomini, care a servit pe rând împăratului francezilor şi ţarului, s-a ilustrat ca teoretician al războaielor; însă elveţianul cel mai strălucitor al acestei epoci a fost pedagogul Pestalozzi[192], originar din Zürich, care, pe lângă operele teoretice pe care le-a scris, şi-a desfăşurat în 1798 activitatea de educator pe lângă „orfelinatele din Stans", creând un institut în cantonul Berna, cu ajutorul autorităţilor Republicii Helvetice, apoi un altul la Yverdon. Metoda pedagogică a lui Pestalozzi, devenită celebră încă din timpul vieţii sale, este de fapt una foarte simplă: pedagogul trebuie să iubească copilul şi să-i preîntâmpine reacţiile...

---

191 Germaine Necker, baroană de Staël-Holstein (1766–1812), l-a depăşit în notorietate pe tatăl său, bancher şi ministru de finanţe al regelui Ludovic al XVI-lea. Este partizana unei „noi literaturi" inspirată de sentiment şi imaginaţie. După entuziasmul iniţial pe care i l-a iscat Revoluţia, se pronunţă hotărât împotriva regimului autoritar instaurat de Napoleon, ceea ce îi atrage exilarea, în 1803.

192 Johann-Heinrich Pestalozzi (1746–1822) a fost inspirat de ideile marelui genevez Jean-Jacques Rousseau. Cea mai cunoscută lucrare a sa este romanul *Lienhard und Gertrud*, în care şi-a expus ideile pedagogice.

Capitolul VIII

RESTAURARE ŞI REGENERARE

După bătălia de la Leipzig (octombrie 1813), armatele Aliaţilor — Austria, Prusia şi Rusia — s-au apropiat de graniţele Elveţiei, pregătindu-se să o traverseze pentru a-l ataca pe Napoleon la el în ţară. În pofida unei declaraţii de neutralitate — destul de tardivă şi puţin convingătoare — din partea Dietei, care aliniase, de bine, de rău, o armată de 10 000 de oameni de-a lungul Rinului, *landammann*-ul şi comandantul armatei federale nu au opus nici un fel de rezistenţă. În ultimele zile ale anului, 130 000 de soldaţi au pătruns în zona vestică a ţării, de-a lungul liniei Basel – Berna – Lausanne (Austria era cea mai grăbită, în vreme ce ţarul manifesta o oarecare rezervă); pe 31 decembrie, aceştia au ajuns la Geneva, care n-a întârziat să proclame restaurarea republicii locale[193]; Berna i-o luase înainte cu câteva zile.

Berna s-a reîntors rapid la vechiul regim aristocratic, somându-şi „iubiţii şi credincioşii" supuşi din Vaud şi Aargau să reintre sub dominaţia sa legitimă. Pe 29 decembrie, reprezentanţii celor zece cantoane străvechi — dintre care Berna, Solothurn şi Unterwald lipseau de la apel — au decis că *Actul de Mediere* fusese un act viabil, căzând însă de acord că „în Elveţia nu trebuie să existe ţinuturi dominate, statut incompatibil cu drepturile unui popor liber" În

[193] Generalul austriac Bubna a primit titlul de cetăţean de onoare al oraşului, iar o stradă a fost botezată după numele său; e limpede deci că în minţile genevezilor era vorba despre o eliberare. (n.a.)

săptămânile care au urmat, reacţia a căpătat proporţii: Solothurn, Fribourg şi Lucerna au restabilit patriciatul; împinse de Berna, micile cantoane au formulat la rândul lor o serie de revendicări teritoriale, pretinzând despăgubiri pentru pierderea circumscripţiilor comune; chiar şi principele-abate de Sankt Gallen dorea să-şi recapete proprietatea secularizată. De fapt, ca toţi reacţionarii europeni, guvernele recent restaurate au căzut victimă iluziei că cei douăzeci şi cinci de ani — pentru Elveţia doar şaisprezece — de istorie recentă puteau fi şterşi cu buretele. Congresul de la Viena, pe care toată lumea îl vedea ca fiind unul al întoarcerii în trecut, a marcat de fapt construirea unei noi Europe. Până şi în spiritul cuiva ca Metternich[194], puterea legitimă nu era cea instalată la 1789[195], ci aceea stabilită prin tratatele încheiate atunci, şi care părea sortită să dureze. Nici Elveţia nu a făcut excepţie de la această reorganizare.

În acest context, Cantoanele au dovedit mai ales lipsa lor de unitate. Cei care au pus puţină ordine în lucruri au fost miniştrii puterilor străine, dintre care cel mai clarvăzător a fost Capo d'Istria, un grec aflat în serviciul ţarului[196].

---

194 Celebru om politic austriac, prinţul Metternich (1773–1859) şi-a legat numele de dezideratul echilibrului european şi al contrarevoluţiei, cu care a devenit sinonim de altfel, şi de Congresul de la Viena al Sfintei Alianţe, care grupa marile puteri monarhice din Europa (1814).

195 La originea unei astfel de iluzii se puteau afla tratatele de la Paris, prin care Bourbonii erau repuşi în drepturi şi prin care Franţa se revedea aşezată cam între aceleaşi frontiere ca în 1789. (n.a.)

196 Ioan-Anton, conte de Capo d'Istria (Kapodistrias) (1776–1831), om politic grec, ministrul de externe al Rusiei (1816–1822). Izbucnirea Războiului de independenţă a Greciei (1821), în bună măsură cu concursul său secret, i-a confruntat spiritul datoriei faţă de ţar cu sentimentele pentru naţiunea din care făcea parte, ceea ce l-a determinat să se retragă la Geneva, de unde a susţinut lupta grecilor. A fost ales preşedinte al Greciei în 1827.

Monod şi La Harpe — ultimul regăsindu-şi fostul elev în timpul campaniei din Franţa — n-au avut nici un fel de probleme în a-l convinge pe Alexandru I să păstreze independenţa ţării lor, în timp ce Berna nu a făcut nici un efort în acest sens; în schimb, pe tot parcursul anului 1814, acest canton a luptat pentru retrocedarea regiunii Aargau, care îi aparţinuse. La începutul lui 1814, existau simultan două diete: cele zece cantoane noi sau „progresiste" îşi aveau reşedinţa administrativă la Zürich, iar celelalte opt, în care fusese restaurată aristocraţia, precum şi micile cantoane centrale, rezidau la Lucerna; cât despre Graubünden, acesta îşi anunţase intenţia de a se separa de Elveţia. Cel care i-a convins pe disidenţi să revină la lucrările dietei de la Zürich a fost un diplomat rus.

În 1815, după o serie întreagă de dificultăţi, s-a ajuns, în fine, la semnarea unui nou Pact federal[197]. În şi mai mare măsură decât *Actul de Mediere*, Pactul marca întoarcerea la federalism. Cantoanele îşi regăseau suveranitatea: fiecare dintre ele dispunea de un reprezentant în Dietă (în cazul în care exista vreun dezacord, voturile semicantoanelor se anulau); nu mai existau decât trei cantoane directoare, Zürich, Berna şi Lucerna, care găzduiau pe rând Dieta timp de doi ani; instituţia *landammann*-ului era desfiinţată. Confederaţia avea drept competenţă unică rezolvarea problemelor legate de politica externă, cantoanele furnizându-i contingente militare şi sprijin financiar[198]. În fine, mai erau inserate şi două dispoziţii ce aveau să constituie o viitoare sursă de conflicte.

---

[197] Însuşi termenul de Pact este simptomatic. Numele de Confederaţie elveţiană datează din această vreme, păstrându-se ca atare, cu toate că Elveţia a devenit un stat federativ. (n.a.)

[198] Este şi motivul pentru care un canton ca Nidwald a găsit Pactul prea centralizator... (n.a.)

Cantoanele nu aveau dreptul să „stabilească între ele relaţii ce ar fi putut aduce prejudicii Pactului federal, sau drepturilor celorlalte cantoane”, ceea ce presupune că alianţele separate nu erau excluse *a priori*. Al doilea călcâi al lui Ahile era garantarea existenţei mănăstirilor. Un alt pericol provenea din faptul că Pactul nu prevedea nici o clauză de revizuire. Cel puţin frontierele din 1803 nu se modificau: Aargau putea respira uşurat.

La Congresul de la Viena au participat şi câţiva reprezentanţi elveţieni, însă după o ordine cu totul aleatorie. Astfel, pe lângă cei trei delegaţi trimişi de Confederaţie, cantoanele şi unele grupări de cantoane şi-au trimis propriii reprezentanţi: cei de la Berna apărau interesele Waldstätten, delegaţii din Vaud şi Aargau pe cele ale cantoanelor Ticino şi Sankt Gallen, în vreme ce Graubünden dorea recunoaşterea propriei independenţe. În plus, episcopatul de Basel avea doi deputaţi, Biel un al treilea, iar din delegaţie făcea parte şi inevitabilul abate Pancraţiu de Sankt Gallen. Singura delegaţie care a făcut dovada unei viziuni politice care depăşea interesele locale a fost aceea a Genevei, condusă de Pictet de Rochemont.

Întoarcerea lui Napoleon de pe insula Elba a precipitat mersul lucrurilor: pe 20 mai 1815, Puterile au recunoscut independenţa Elveţiei, proclamând neutralitatea sa „perpetuă”[199] şi atribuindu-i trei noi cantoane: Valais, Neuchâtel, unde fuseseră restabilite drepturile regelui Prusiei (Confederaţia compunându-se astfel din 21 de republici şi un principat), şi Geneva, căreia i se adăuga-

[199] În ciuda părerii contrare a cantoanelor Vaud, Basel şi Ticino, Dieta nu a întârziat să adere la o convenţie împotriva „uzurpatorului”; trupele austriece au trecut prin Valais, ceea ce a dus la confruntări, *după* Waterloo, între elveţieni şi francezi, la Basel şi în munţii Jura; câteva sate din Franche-Comté au fost ocupate, evenimente ce au marcat ultima şi puţin glorioasa manifestare a armatei elveţiene. (n.a.)

seră câteva comune catolice cedate de Franţa şi Sardinia, în scopul de a echilibra raportul confesional[200]. Pe lângă acestea, fostul episcopat de Basel era desprins de Franţa şi atribuit în cea mai mare parte cantonului Berna, cel mai puternic din punct de vedere militar şi cel mai conservator din punct de vedere politic; Jura devenea astfel un premiu de consolare pentru pierderea definitivă a speranţelor Bernei de a reprimi Aargau[201]. Elveţia a rămas însă şi fără Mulhouse, la care a renunţat spontan, şi fără Valtellina, pe care Aliaţii i-o promiseseră totuşi în 1813. Din cauza neîndemânării şi a ezitărilor, mai ales ale delegaţilor din Graubünden, Austria a păstrat în cele din urmă pentru ea această vale prin care se putea stabili comunicarea între posesiunile sale din Lombardia şi Tirol.

Vreme de treizeci de ani, Elveţia s-a bucurat de pacea exterioară, de redresarea economiei, precum şi de o administraţie onestă (mai bine spus, de 25 de administraţii succesive). Dar regimul politic al cantoanelor era extrem de conservator. Deşi Pactul afirma că „exercitarea drepturilor politice nu poate fi niciodată privilegiul exclusiv al vreunei clase de cetăţeni”, în practică se regăsesc aproape aceleaşi guverne ca în vechiul regim. Chiar în Vaud, judecat drept foarte „iacobin”[202], se manifestau sem-

[200] La Geneva, cei care luptau pentru un „canton mare” erau combătuţi de conservatorii dornici să păstreze caracterul protestant al oraşului lui Calvin. (n.a.)

[201] Mai târziu s-a insistat asupra faptului că populaţia respectivă nu a fost consultată, dar o atare atitudine nu făcea parte din spiritul timpului; cât despre notabilităţi, părerile lor erau foarte împărţite. (n.a.)

[202] Vocabularul politic al epocii a rămas marcat de spiritul partidei iacobine din vremea Revoluţiei franceze, partizana egalitarismului radical, ilustrată de personalităţi ca Robespierre şi Saint-Just. În Europa de după Congresul de la Viena, iacobinismul era privit cu circumspecţie, chiar cu ostilitate.

nele unui conservatorism deosebit de solid: censul a fost mărit, deputaţii erau desemnaţi mai ales prin cooptare şi primeau un mandat electoral pe doisprezece ani. Fiecare canton are serviciu vamal individualizat, monedă proprie, poştă şi armată; libertatea religioasă, libertatea presei şi posibilitatea ca un membru al Confederaţiei să se stabilească în alt canton decât în acela din care era originar au dispărut; ici şi colo se restabileşte chiar şi „la question"[203].

Slăbiciunea Confederaţiei în raporturile cu celelate ţări este evidentă. În 1817, ţara e nevoită să adere la Sfânta Alianţă, în urma presiunilor pe care le suporta din partea acesteia. Numeroşi refugiaţi politici germani, italieni, francezi, mai târziu polonezi[204] stârnesc iritarea şi intervenţiile guvernelor străine. În 1823, Dieta e obligată să adopte măsuri împotriva refugiaţilor şi împotriva presei. Aceste reglementări restrictive îi şochează pe numeroşii intelectuali adepţi ai unei Elveţii primitoare şi generoase, şi astfel se naşte mişcarea liberală. Tot atunci îşi face apariţia şi noţiunea de partid: originar din Vaud, Muret este unul dintre „părinţii patriei", care din fost revoluţionar a devenit membru al guvernului, administrându-şi cantonul în mod pragmatic, conform cu ceea ce el considera a fi interesul general: adversarii politici aveau să-l califice drept conservator.

Noul spirit se face simţit şi prin mişcarea filoelenă, al

---

[203] Credem că aici se face trimitere la practica torturii la care erau supuşi acuzaţii sau suspecţii pentru a li se smulge declaraţii. Se ştie că legislaţia revoluţionară, care, după cum am văzut, avusese şi în Elveţia o istorie, abolise aceste practici. În franceză, „questionner" înseamnă şi „a lua la întrebări", „a interoga".

[204] Poetul Adam Mickiewicz, de exemplu, a predat latina la Academia din Lausanne în perioada 1839 — 1840. (n.a.)

cărei animator este genevezul Eynard, dar care se manifestă peste tot în ţară[205]. Adepţii schimbării se organizează într-un mod tipic helvetic, şi anume în societăţi: se creează astfel societăţi de utilitate publică, de ştiinţe naturale, studenţeşti, ale carabinierilor, mai târziu de gimnastică şi de canto; cu ocazia sărbătorilor, mai ales la concursurile federale de tir, este slăvită patria comună, iar compatrioţii se cunosc între ei. Armata federală, deşi aflată în stadiul de embrion, este la rândul ei un mijloc de apropiere şi de fraternizare: în 1817, Dieta adoptă un „regulament militar general" şi creează, la Thoune, o şcoală centrală de ofiţeri de artilerie.

În 1830, în urma revoluţiei pariziene[206], în mai toate cantoanele se întrunesc adunări populare; prin presiuni, acestea obţin o serie de reforme pe care liberalii le considerau urgente. Aristocraţia iese cu totul din scenă: chiar şi vechiul guvern de la Berna se autolichidează fără zgomot. Această mişcare, cunoscută sub numele de *Regenerare,* a instalat guverne democratice reprezentative în 12 cantoane (cele unde se practica sistemul *Landsgemeinde* considerau că nu au nevoie de astfel de schimbări), a instituit sufragiul universal, separarea puterilor, *referendumul constituţional* — orice modificare a Constituţiei era supusă votului poporului —, libertatea pre-

---

205 Războiul de eliberare a Greciei de sub dominaţia otomană a determinat solidarizarea multor intelectuali occidentali cu cauza poporului grec, în numele valorilor pe care elenismul clasic le dăduse Europei. Poetul englez Byron, spre exemplu, s-a înrolat în armata elenă, murind în bătălia de la Missolonghi.

206 Revoluţia din iulie 1830 sau a „celor Trei Glorioase" (zilele de 27, 28, 29 iulie), provocată de politica autoritară a regelui Carol al X-lea, a dus la abdicarea acestuia şi la urcarea pe tron a ultimului rege al Franţei, Ludovic-Filip (1830–1848).

sei, a comerţului şi a industriei. Un nou suflu se făcea simţit în Helvetia.

Liberalii nu au înregistrat însă numai succese. Ei au eşuat la Neuchâtel, unde se constituise un partid republican, format printre alţii din imigranţi proveniţi din alte cantoane. În 1831, acesta a încercat zadarnic să răstoarne prin forţă autorităţile aristocratice care conduceau principatul în numele regelui[207]; sprijinit de majoritatea populaţiei din Neuchâtel şi de Dietă, care nu voia să întreprindă nimic împotriva suveranului legitim, guvernul a avut câştig de cauză. În Basel, oraşul, mai puţin populat decât comunele rurale, refuza să le recunoască acestora egalitatea politică, ceea ce a condus la un adevărat război civil, trupele federale trebuind să intervină şi teritoriul fiind separat în două semicantoane în 1832: Basel Urban (Bâle-Ville) şi Basel Rural (Bâle-Campagne). Şi în Schwyz au existat pentru câteva luni două semicantoane: şi aici, partea privilegiată — regiunea „istorică” — a intrat în conflict cu districtele „exterioare”, dar o intervenţie federală a sfârşit prin a restabili unitatea cantonului[208].

Cel mai răsunător eşec al liberalilor a fost acela legat de tentativa de a revizui Pactul federal. Proiectul echilibrat propus de un jurist genevez, încurajat la început de cea mai mare parte a cantoanelor, a fost strivit în 1832 de ostilitatea de nezdruncinat a conservatorilor de toate felurile. În afara unui consens — altminteri imposibil de obţinut — nu exista nici o soluţie legală.

Cu toate acestea, s-a căzut de acord asupra unui

---

[207] Reamintim cititorului că principatul Neuchâtel se afla sub autoritatea nominală a regelui Prusiei.

[208] Câţiva ani mai târziu, în Schwyz a izbucnit o nouă dispută, între proprietarii bogaţi de animale mari, *cornus*, şi ţăranii crescători de animale de talie mai mică, *onglus*; cei bogaţi au avut câştig de cauză. (n.a.)

punct, probabil minor: pe linia unei tradiţii ale cărei origini trebuie căutate la finele Evului Mediu şi care devenise literă de lege în 1796, Dieta a decretat oficial că cea de-a treia duminică din luna septembrie devenea *zi de Post federal*, „zi de penitenţă şi de acţiuni caritabile", comună pentru cele două confesiuni[209].

Liberalii au fost înfrânţi pe fiecare dintre cele două direcţii politice ale mişcării lor. La dreapta, au fost obligaţi să cedeze în mai multe cantoane catolice, cum ar fi, de exemplu, Lucerna, în faţa mişcărilor democratice ultramontane[210], care preluau o parte din programul liberal folosindu-se de unele idei pentru a le respinge mai eficient pe cele care nu le conveneau; în Valais s-a vorbit chiar despre „o dictatură populară şi teocratică"[211]. La stânga, le-au luat-o înainte radicalii care propuneau, în mare, aceeaşi filosofie politică, dar prin metode diferite: mai puţin elitişti, mai apropiaţi de popor, mai puţin constrânşi de scrupule juridice[212] şi mai autoritari, ei se bucurau de sprijinul maselor populare.

În acest moment, se confruntau două Evanghelii:

---

[209] A nu se înţelege că în ziua respectivă se ţine post negru! În mai multe cantoane există însă obiceiul de a mânca plăcinte cu fructe: acestea sunt preparate cu o zi înainte, ceea ce-i permite gospodinei să dispună de timp liber pentru slujba religioasă. (n.a.)

[210] În înţelesul său originar, ultramontanismul era o doctrină catolică ce privilegia autoritatea papei în detrimentul tradiţiilor ecleziastice naţionale. În accepţiunea sa franceză, Roma se afla „dincolo de munţi" (de la lat. *ultramontanus*), adică de Alpi.

[211] În 1844, poporul din Valais a respins o lege care i-ar fi obligat pe membrii clerului la plata impozitelor. (n.a.)

[212] „Aceasta este tagma oamenilor legii!" spunea despre liberali Druey, om politic radical din Vaud. În cantonul pe care îl conducea, el a fost un şef autoritar, intrând în conflict cu pastorii, dintre care cei mai mulţi au devenit disidenţi, creând o Biserică liberă. (n.a.)

aceea a tradiţiei şi aceea a progresului, ştiinţa împotrivindu-se dogmei, dezvoltarea stagnării, iar revoluţia contrarevoluţiei. „Tânăra Elveţie” este un fragment al „Tinerei Europe” a lui Mazzini[213]; este însă creată şi o „Veche Elveţie”, pentru apărarea „religiei, ordinii şi libertăţii” Şi aceasta deoarece în Elveţia centrală libertatea, aspect practic trăit de toată lumea, nu este concepută prin prisma individualismului şi a egalitarismului, ci depinde de natura proprie şi personală, deci inegală, a fiecăruia. „A face orice nu înseamnă libertate”, scrie un istoric contemporan din Uri.

În 1834, guvernele din şapte cantoane din nordul ţării adoptă un concordat prin care bulele, scrisorile papale şi dispoziţiile administrative ale Bisericii romane erau supuse sancţiunii autorităţii civile, cu angajamentul de a opera o „reducere considerabilă a numărului de sărbători”[214] (se simte aici presiunea mediilor economice); totodată, actul garanta căsătoriile mixte şi plasa seminariile sub supravegherea statului. Aceste articole au stârnit indignarea catolicilor, mai ales în Jura (unde s-a strigat cerându-se „separarea cantonului de Berna!”), provocând mişcări de trupe şi chiar o intervenţie diplomatică a Franţei, care a obligat cantoanele ce semnaseră concordatul să dea înapoi.

---

[213] Giuseppe Mazzini (1805 sau 1808–1872), om politic italian, figură marcantă a curentului revoluţionar european, fondator al mişcării „Tânăra Italie” (la aceasta face aluzie autorul), care-şi propunea eliberarea şi unificarea Italiei. A trecut şi el prin Elveţia, în drumul de refugiu spre Londra.

[214] Şi în acest caz se face simţită distanţa uriaşă care separă concepţia reformată, progresistă, de cea catolică, tradiţională, asupra vieţii. În Uri, o *Landsgemeinde* din secolul al XVII-lea fixase la 75 numărul de sărbători în timpul cărora nu se lucra; la începutul secolului al XIX-lea, guvernul a interzis transportul de mărfuri, chiar şi al celor perisabile, în timpul zilelor respective. (n.a.)

Franţa a mai avut şi alte ocazii să intervină. Printre refugiaţi, aflaţi mereu în număr mare într-o ţară care, ca şi Anglia şi Belgia, era singura care păstrase un regim liberal, se număra prinţul Ludovic-Napoleon Bonaparte, stabilit în Thurgau, unde fusese numit chiar cetăţean de onoare. În 1838, când guvernul lui Ludovic-Filip a cerut expulzarea sa, cantonul şi Dieta au dat dovadă de o fermitate neaşteptată; pentru a nu pune această ţară mică într-o situaţie delicată, prinţul s-a autoexilat.

În cantonul Aargau, unde protestanţii deţineau o uşoară majoritate, cele două confesiuni aveau dreptul la un număr egal de reprezentanţi în Marele Consiliu. În 1841, paritatea a fost abandonată, fiecare district urmând să fie reprezentat de un număr de delegaţi proporţional cu populaţia sa, ceea ce a provocat răscoala ţăranilor din zona catolică. Guvernul, condus de un radical feroce, a acuzat mănăstirile de a-i fi incitat pe rebeli şi le-a desfiinţat. Ca urmare, catolicii au mers să se plângă în faţa Dietei.

Or, printre puţinele restricţii privitoare la suveranitatea cantoanelor se număra şi garantarea existenţei mănăstirilor; Pactul fusese încălcat, nu încăpea nici o îndoială. După îndelungi târguieli, Dieta a rezolvat problema printr-un compromis care nu mulţumea pe nimeni: dintre cele opt mănăstiri desfiinţate, au fost repuse în drepturi patru, şi anume cele de femei, a căror inocenţă nu putea fi contestată.

La Lucerna, partidul catolic democrat aflat la putere — şi care era sprijinit de populaţie — a hotărât, în 1844, să le încredinţeze iezuiţilor conducerea învăţământului secundar. Încă o dată, se lua o măsură legală, numai că iezuiţii erau consideraţi de radicali drept vânduţi Romei şi reacţiunii — în Dietă, unul dintre deputaţi, şi anume

reprezentantul cantonului Aargau, propusese chiar scoaterea ordinului în afara legii. La Fribourg, în Valais şi în Schwyz existau colegii iezuite, dar cum Lucerna era canton director, hotărârea sa a fost percepută ca o provocare. Radicalii din Lucerna şi aliaţii lor au încercat să recurgă la forţă, constituind unităţi armate libere în Berna şi Aargau, care au lansat două expediţii asupra Lucernei, eşuând însă în mod lamentabil; comandantul lor, Ochsenbein, originar din Berna, deşi exclus atunci din statul major federal, a fost promovat puţin după aceea la gradul de colonel în armata cantonului său. Toate acestea vorbesc de la sine despre exasperarea care cuprinsese spiritele vremii.

Simţindu-se ameninţate, cele 7 cantoane catolice conservatoare — „nucleul dur" al Elveţiei centrale, la care se adăugau Fribourg şi Valais — au încheiat, în 1845, o alianţă separată (*Sonderbund*); la început secretă, ea a fost făcută publică un an mai târziu. Un astfel de tratat nu era interzis în mod expres de Pactul federal, dar lucrurile s-au schimbat atunci când cantoanele respective au început să încheie acorduri cu puterile străine, care considerau, pe bună dreptate de altfel, că evenimentele din Elveţia constituiau o ameninţare la adresa ordinii europene. Austria, Prusia şi Rusia au promis *Sonderbund*-ului sprijin diplomatic, Austria i-a acordat subsidii, iar Franţa protestantului Guizot[215] şi Sardinia i-au furnizat arme.

Liberalii dezaprobau *Sonderbund*-ul, dar nu se simţeau

---

[215] Omul politic şi istoricul François Guizot (1787–1874), la acea dată preşedinte al Consiliului de Stat al Franţei, fusese crescut la Geneva şi avea o reputaţie de conservator. Autorul vrea să pună în evidenţă un paradox: deşi protestant, Guizot a acţionat în sprijinul *Sonderbund*-ului catolic, fiind animat de convingerile sale politice şi nu de cele religioase.

în drept să i se opună, în vreme ce radicalii cereau dizolvarea sa. Aceştia din urmă au obţinut finalmente câştig de cauză: în urma unor mici revoluţii la Lausanne şi Geneva, precum şi a jocului electoral din Sankt Gallen, Dieta a declarat, în iulie 1847, că *Sonderbund*-ul era incompatibil cu Pactul federal, hotărâre luată cu o majoritate de 12 contra 7[216]. După o ultimă tentativă de mediere a cantonului Basel Urban — conform unei vechi practici confederale —, au început pregătirile de război.

Acesta a avut loc în luna noiembrie, a durat puţin şi nu a făcut multe victime (mai puţin de 150 de morţi), lucru ce se datorează disproporţiei forţelor combatante, dezbinării cantoanelor conservatoare şi mai ales personalităţii conducătorilor. Generalul din fruntea *Sonderbund*-ului era un protestant din Graubünden, care a avut bunul simţ, în clipa când şi-a dat seama că partida era pierdută, să nu reziste cu înverşunare; cât despre şeful armatei federale, genevezul Dufour[217] — conservator ca orientare politică —, acesta ştia că luptă împotriva unor compatrioţi, considerând că armata sa, care includea numeroşi catolici, era adevărata armată a Elveţiei, şi nu aceea a radicalilor. Conservatorii sperau că războiul avea să se prelungească şi că puterile străine aveau să intervină în favoarea lor, dar

---

[216] Neuchâtel s-a abţinut. La Basel şi Appenzell, regimul conservator al unui semicanton opunându-se radicalismului celuilalt, voturile s-au anulat. În timpul conflictului, Basel a mers totuşi de partea armatei federale, în vreme ce principatul Neuchâtel şi partea catolică din Appenzell şi-au păstrat neutralitatea. (n.a.)

[217] Acesta, fost elev al Şcolii politehnice din Paris, era inginer şi a coordonat lucrările pentru prima hartă topografică a Elveţiei; tot el s-a aflat în fruntea armatei federale şi în timpul crizei din 1856, iar în 1863 a prezidat conferinţa de fondare a Crucii Roşii, unde experienţa sa a servit la temperarea idealismului colegului său Dunant. (n.a.)

Dufour a acţionat cu repeziciune. Lăsându-i pe soldaţii din Uri să pătrundă în Leventina, el a ocupat practic fără luptă Fribourg-ul, apoi a atacat Lucerna. În faţa acestui oraş s-a purtat şi principala bătălie: capitala *Sonderbund*-ului a căzut, iar Waldstätten şi Valais s-au predat în zilele următoare, aşa că războiul s-a sfârşit în trei săptămâni, iar intervenţia externă, pe care, de altfel, Anglia o dezavua, a devenit lipsită de obiect.

Capitolul IX

STATUL FEDERAL

Înainte chiar de declararea războiului, în august 1847, Dieta însărcinase cu elaborarea unei noi Constituţii o comisie formată din reprezentanţii cantoanelor radicale. În momentul capturării *Sonderbund*-ului, învinşii au fost obligaţi prin votul majorităţii să se angajeze la rându-le în revizuirea Pactului. Lucrul a început încă din primele săptămâni ale anului 1848, cu atât mai mult cu cât revoluţiile care au izbucnit în anul respectiv în toată Europa făceau imposibilă o intervenţie străină; în principiu, Elveţia îşi trăise propria revoluţie cu câteva luni înaintea celorlalte ţări.

Mai rămânea de rezolvat o problemă preliminară, aceea a principatului Neuchâtel. Pe 1 martie 1848, la o săptămână după evenimentele de la Paris, o coloană armată a coborât munţii către oraş, unde a proclamat Republica. Revoluţia care s-a produs la Berlin câteva zile mai târziu l-a pus pe regele Frederic Wilhelm al IV-lea în imposibilitatea de a acţiona; în acest fel lua sfârşit o situaţie hibridă.

În timpul discuţiilor, radicalii extremişti ar fi vrut să înlocuiască Dieta printr-o cameră în care cantoanele să fie reprezentate în funcţie de populaţia lor; minoritatea conservatoare dorea în schimb păstrarea vechii instituţii. Cele două tendinţe au fost împăcate prin adoptarea sistemului bicameral american: s-a constituit astfel *Adunarea federală*, formată din *Consiliul naţional* — în care poporul era reprezentat printr-un deputat la fiecare 20 000 de

locuitori[218] — şi *Consiliul statelor*, cu câte doi deputaţi pentru fiecare canton şi câte unul pentru fiecare semicanton (44 în total), care votau fără instrucţiuni (neavând de dat socoteală decât în faţa alegătorilor). Cele două camere se reunesc separat, iar pentru intrarea în vigoare a unei legi este nevoie ca ea să fie adoptată de fiecare dintre cele două Consilii; în cazul în care apar divergenţe, se procedează la o „navetă" între ele, până când una cedează. Camerele se reunesc în şedinţă comună doar pentru alegerea Consiliului federal şi a secretarului acestuia, cancelarul, pentru alegerea membrilor Tribunalului federal, a Generalului (în timp de război) şi pentru exercitarea dreptului de graţiere — rezervat, într-o manieră foarte republicană, organului legislativ şi nu şefului statului.

Contrar modelului american, puterea executivă — în buna tradiţie helvetică ce nu agrea puterea personală şi de la care derogase numai regimul *Actului de Mediere* — este exercitată de către un colegiu compus din şapte membri, *Consiliul federal*. Pe rând, fiecare dintre cei şapte consilieri deţine preşedinţia vreme de un an şi poartă titlul de preşedinte al Confederaţiei, dar fără a avea în vreun fel întâietate asupra colegilor săi[219]. Consilierii naţionali şi federali sunt desemnaţi pentru trei ani[220] şi au dreptul de a

---

[218] La vremea respectivă, numărul lor era de 111. Cota a fost ridicată la 22 000, apoi la 24 000; în 1962, numărul de consilieri naţionali a fost definitiv fixat la 200. (n.a.)

[219] Şi aceasta într-o asemenea măsură încât foarte mulţi dintre elveţieni nici nu ştiu cine este preşedintele pe anul în curs. (n.a.)

[220] Începând din 1931, durata unei legislaturi a crescut la patru ani; cantoanele sunt libere să-şi aleagă după cum doresc reprezentanţii în Consiliul statelor; tot ele sunt şi cele care le plătesc salariile, spre deosebire de consilierii naţionali, care sunt retribuiţi prin intermediul trezoreriei federale. (n.a.)

Harta 6 — Elveţia modernă

fi realeşi. În fapt, cu numai două excepţii, consilierii federali au fost de fiecare dată realeşi, ceea ce lor le-a conferit o mare autoritate morală, iar ţării o stabilitate excepţională.

Constituţia formulează statutul Confederaţiei şi al domeniilor care îi sunt atribuite; conform principiului subsidiarităţii, cantoanele îşi păstrează competenţa generală: ele sunt suverane în toate problemele care nu ţin de competenţa dreptului federal. În 1848, Confederaţia se ocupă de relaţiile cu străinătatea şi de cea mai mare parte a problemelor militare; tot ei îi revin monopolul poştelor, al vămilor şi al emiterii de monedă[221], protecţia libertăţilor cetăţenilor (uneori chiar împotriva propriului canton, cum se întâmplă, de exemplu, în domeniul religios), ca şi misiunea de a creşte prosperitatea generală, sarcină ce va căpăta o importanţă tot mai mare de-a lungul anilor.

Cantoanele erau suverane în domeniile dreptului, al instrucţiei, al cultelor[222], al lucrărilor publice (unele lucrări de interes naţional, precum modificarea cursului râurilor sau a bazinelor lacurilor de la poalele munţilor Jura, puteau fi însă subvenţionate din fonduri federale), al comerţului şi industriei. Ele percep impozite directe, în vreme ce Confederaţia trăieşte mai ales din taxele vamale; din această cauză bugetul ei este mai degrabă modest.

Constituţiile cantonale, care trebuie să fie republicane şi democratice, precum şi toate modificările la acestea, sunt supuse aprobării Camerelor federale. Alianţele politice între cantoane sunt interzise (dar există posibili-

---

221 Confederaţia a adoptat sistemul monetar francez. (n.a.)

222 Sub rezerva libertăţii de conştiinţă a cetăţenilor şi a liberei practici a cultelor creştine; israeliţii au obţinut egalitatea în 1866. (n.a.)

tatea încheierii de *concordate* administrative), precum şi activităţile ordinului iezuiţilor, în încercarea de a evita repetarea evenimentelor din 1847.

Capitulaţiile militare au fost interzise, iar recrutările suspendate, dar tratatele încheiate deja rămân în vigoare până la expirarea lor. Cu excepţia gărzii pontificale[223], apărarea oraşului Gaeta de către regele Neapolelui, în 1860[224], a fost ultima activitate a serviciului de mercenariat.

În fine, datorită poziţiei sale centrale şi importanţei sale istorice, Berna este aleasă ca oraş federal; importanţa numerică a latinofonilor i-a dat întâietate în faţa Zürich-ului (printre candidate se mai numărau Lucerna, capitală a „învinşilor", precum şi micul oraş Zofing din Aargau). Tribunalul federal s-a stabilit la Lausanne în 1875, când a căpătat şi statut de instituţie permanentă[225], iar Lucerna va găzdui Tribunalul federal de asigurări de la crearea sa, în 1917[226].

Constituţia îi dădea Confederaţiei dreptul de a crea o universitate federală, de care însă aceasta nu s-a folosit, pentru a nu aduce prejudicii instituţiilor de acest fel deja existente[227]; ea a fondat însă la Zürich o Şcoală

---

223 Garda pontificală este formată şi astăzi din elveţieni îmbrăcaţi în costume de epocă.

224 Episod din unificarea Italiei în jurul Regatului Piemont. Regatul Napoli, condus de o ramură a Bourbonilor, a fost în 1860–1861 integrat Piemontului, graţie eforturilor militare ale lui Garibaldi.

225 Până atunci, cei 11 judecători erau itineranţi şi nu lucrau tot timpul; în zilele noastre, numărul lor este de 30. (n.a.)

226 În mod curios, acest fapt nu este menţionat în Constituţie. (n.a.)

227 La începutul secolului, universitatea din Basel era încă singura din ţară; Berna şi Zürich şi-au creat propriile universităţi imediat după 1830. Academiile de la Geneva, Lausanne şi Neuchâtel s-au transformat în universităţi încetul cu încetul. În 1889, la Fribourg a fost fondată o universitate catolică, iar Sankt Gallen a devenit sediul unei universităţi comerciale. (n.a.)

politehnică ce avea să devină faimoasă: o vreme, acolo a predat Einstein.

În jurul anului 1870 se face simţită nevoia unei restructurări în cel puţin trei domenii. Mobilizarea armatei îşi dovedise lacunele în privinţa instrucţiei infanteriei, aflată încă în sarcina cantoanelor; pe de altă parte, dezvoltarea afacerilor scosese la iveală inconvenientele existenţei a 26 de regimuri juridice diferite[228]. În fine, mişcarea democrată — care se intensificase, mai ales la Zürich, acţionând împotriva „seniorilor" democraţiei reprezentative şi militând pentru o participare mai directă a poporului la decizia politică — obţinuse în acest canton dreptul de a desemna magistraţii şi funcţionarii prin alegeri directe, precum şi dreptul de iniţiativă legislativă.

Pe plan federal, un prim proiect a fost respins în 1872 de o coaliţie formată din conservatori şi federalişti latinofoni; aceştia din urmă au propus o a doua versiune, mai puţin radicală — se renunţa la unificarea dreptului[229] —, care va fi adoptată în 1874. Această Constituţie a rămas actul normativ al ţării până în 1999.

Domeniul militar a devenit aproape exclusiv federal (autoritatea cantoanelor reducându-se la câteva acte de satisfacere a amorului propriu), iar drepturile populare s-au extins. Deja începând din 1848, toate modificările constituţionale trebuiau aprobate de popor şi de cantoane — cu obligaţia dublei majorităţi. Acestui referendum *obligatoriu* i s-a adăugat dreptul la un referendum *facultativ*: la cererea unui număr de 30 000 de cetăţeni, făcută într-un

---

[228] Fiecare dintre cele 19 cantoane şi cele 6 semicantoane avea codul său juridic, iar Jura bernez păstrase Codul Napoleon. (n.a.)

[229] Aceasta a fost introdusă mai târziu: în 1907 pe plan civil, în 1942 în dreptul penal; cât despre procedură, decizia aparţine în continuare cantoanelor. (n.a.)

interval care să nu depăşească trei luni[230], o lege votată de cele două Camere putea fi supusă votului poporului suveran, ea neintrând în vigoare decât dacă acesta o aprobă; în acest caz, este acceptată numai majoritatea populară.

Acest drept a fost completat, în 1891, cu dreptul de *iniţiativă* în materie constituţională: 50 000 de cetăţeni pot propune fie înscrierea unui nou articol în Constituţie, fie modificarea unui articol existent, problema fiind supusă dublului vot al poporului şi al cantoanelor.

Deliberările cele mai pasionate nu au fost în mod obligatoriu acelea legate de domeniile importante. Prima modificare a Constituţiei din 1874, care a avut loc cinci ani mai târziu, privea dreptul cantoanelor de a reintroduce pedeapsa cu moartea; prima iniţiativă acceptată privea interdicţia sacrificiilor animale după ritualul israelit[231]. În 1882, poporul s-a mobilizat împotriva creării unui post de secretar general pentru învăţământul public secundar; această funcţie apucase chiar să primească un nume, „seneşal şcolar"[232]. În 1908, 56% dintre electorii din 20 de cantoane s-au pronunţat pentru prohibirea absintului[233],

---

[230] În 1977, numărul a crescut la 50 000; pentru o iniţiativă legislativă, numărul necesar este de 100 000; trebuie menţionat că, prin creşterea populaţiei şi adoptarea sufragiului feminin, corpul electoral a crescut de patru ori. (n.a.)

[231] Măsura respectivă este în vigoare şi azi, dar a dispărut din Constituţie, fiind inserată, mai discret, în Legea pentru protecţia animalelor. (n.a.)

[232] Probabil în amintirea funcţionarilor delegaţi de ducii de Austria, foştii suzerani de altădată, care lăsaseră o amintire nu tocmai plăcută în cantoane.

[233] Băutură alcoolică de culoare verzuie, cu efecte halucinogene, produsă dintr-o varietate de pelin. Foarte apreciată la finele veacului al XIX-lea, a fost ulterior interzisă, din cauza efectelor sale nocive.

spre marea furie a locuitorilor din Neuchâtel, care îl fabricau. În general, poporul s-a dovedit a fi mai conservator decît autorităţile sale. Nu puţine au fost legile votate în Camere şi respinse prin votul popular, de a cărui graţie s-a bucurat numai o mică parte dintre iniţiative: două propuneri socialiste cu privire la dreptul la muncă (1904) şi la un impozit pe proprietate (1922) au fost respinse; propunerea privind alegerea Consiliului federal de către popor a fost respinsă de două ori, în 1900 şi 1942. Începând din 1913, chiar şi tratatele internaţionale pot constitui obiectul unui referendum: o convenţie franco-elveţiană asupra zonelor vamale libere din jurul Genevei, create prin tratatele din 1815 şi 1860, deşi ratificată de Consiliul federal, a fost respinsă, prin referendum, cu o majoritate de 4 contra 1.

În 1874 s-a încheiat şi lunga istorie a emancipării evreilor, sub presiunea puterilor străine, între care Franţa şi Olanda, care nu erau de acord cu discriminarea la care erau supuşi în Elveţia unii dintre cetăţenii lor; a fost nevoie însă şi de înfrângerea unei puternice rezistenţe populare[234].

Partidul radical a deţinut majoritatea fără întrerupere până în 1919; el reprezenta în aceeaşi măsură burghezia de afaceri şi ţărănimea. Liberalii erau în declin şi au sfârşit prin a fi absorbiţi de către radicali în cele mai multe dintre cantoane, în vreme ce opoziţia era reprezentată de dreapta conservatoare şi de câţiva deputaţi socialişti pe care sistemul majoritar îi defavoriza.

După 1870, Elveţia trece, ca şi Germania, printr-o criză

---

234 Existau însă şi unele cantoane, cum ar fi Vaud, care nu adoptaseră niciodată legi discriminatorii; o comunitate formată din 250 de evrei alsacieni — alcătuind 15% din populaţia totală a târgului — se stabilise încă din 1826 la Avenches. (n.a.)

de anticlericalism cunoscută sub numele de *Kulturkampf*[235], care a prilejuit scene penibile, de exemplu în regiunile catolice din Jura, unde guvernul de la Berna susţinea disidenţa vechilor catolici sau catolici creştini, care respingeau dogma puterii pontificale. În 1848, la cererea radicalilor de la Fribourg, episcopul din acest oraş a fost întemniţat timp de câteva săptămâni în castelul de la Chillon, apoi exilat; în 1873, crearea unui vicariat apostolic la Geneva a provocat expulzarea de către Consiliul federal a titularului desemnat de papă. Constituţia din 1874 conţinea mai multe articole ce mergeau în sensul laicizării: conducerea şcolilor primare trebuia să fie încredinţată autorităţilor civile, şcoala publică nu putea avea un caracter exclusiv confesional, deschiderea de noi mănăstiri, precum şi redeschiderea celor care dispăruseră erau interzise, procedurile de stare civilă erau laicizate, la fel ca şi cimitirele; membrii clerului nu aveau dreptul să intre în Consiliul naţional[236].

Tensiunea a mai scăzut în 1891, atunci când conservatorii au obţinut un loc în Consiliul federal. În unele cantoane, conflictele au rămas în continuare destul de vii; aşa s-au întâmplat lucrurile în Ticino, unde Confederaţia a tre-

---

[235] „Lupta pentru civilizaţie / cultură" (în lb. germană, în original) desemnează linia politică iniţiată de cancelarul german Bismarck, care viza asigurarea preeminenţei statului laic în domeniile instrucţiei şi al activităţii clerului (1871–1878). Ameninţat de coalizarea opoziţiei, de la socialişti la centrul catolic, cancelarul a încercat mai apoi reconcilierea cu Vaticanul.

[236] Catolicii elveţieni, care nu depindeau de nici o arhiepiscopie, ci se subordonau direct Sfântului Scaun, ţineau foarte mult la libertăţile lor: în 1988, când papa a desemnat un episcop fără a ţine cont de părerea capitulului local, în dioceza Chur au avut loc manifestări de nemulţumire. Conflictul s-a rezolvat în 1997, când prelatul a fost înălţat în rangul nou creat de arhiepiscop... de Liechtenstein. (n.a.)

buit să impună sistemul proporţional pentru alegerea guvernului. În Valais, numeroase comune aveau două fanfare, una conservatoare şi una radicală.

O maximă care a fost mult timp vehiculată este aceea că o mică ţară neutră nu are politică externă. Într-adevăr, personalul diplomatic elveţian era foarte restrâns, însumând în 1848 doi miniştri plenipotenţiari, unul la Viena şi altul la Paris; vreme de o sută de ani, elveţienii, cărora nu le plăceau titlurile sforăitoare, nu au avut ambasadori. Totuşi, cu sau fără voia sa, Elveţia a trebuit să se confrunte cu vicisitudinile situaţiei europene generale.

Mai întâi, ea a ştiut să evite să răspundă în 1848 solicitărilor patrioţilor italieni, care cereau unei ţări ce-şi trăise deja propria revoluţie să se alăture forţelor care luptau împotriva Austriei „reacţionare"[237].

În 1856, Elveţia a fost la un pas de a intra în război cu Prusia, al cărei rege nu recunoştea pierderea principatului Neuchâtel. „Regaliştii" din acest canton, rămaşi destul de numeroşi, au izbutit o lovitură împotriva castelului unde se afla sediul guvernului, dar au fost alungaţi de armata federală, iar şefii lor au fost arestaţi. Din considerente de onoare, regele a cerut eliberarea acestora, pe care însă Consiliul federal a refuzat-o. Cele două părţi au pus mâna pe arme cu strigăte de genul „Veniţi pe malurile Rinului şi conduceţi-ne în luptă!", dar raţiunea a avut câştig de cauză, Anglia intervenind discret; s-a hotărât ca Neuchâtel să rămână republică, iar regele Prusiei să păstreze titlul onorific de principe de Neuchâtel.

În 1860, pe când Sardinia se pregătea să cedeze

---

[237] Ei se bucurau de susţinători chiar printre cei mai înalţi demnitari; Druey afirma că „neutralitatea este ceva imposibil în lupta dintre popoare şi principi". (n.a)

Savoia Franţei, s-a produs o nouă mişcare a locuitorilor din nordul acestei provincii, care doreau alipirea la Elveţia, în primul rând pentru că economia savoiardă depindea în mare măsură de Geneva. În Elveţia, numai locuitorii Genevei şi preşedinţii Confederaţiei din anii 1859 şi 1860[238] doreau acest lucru[239]; după câteva intervenţii binevoitoare, Napoleon al III-lea a refuzat orice fărâmiţare a provinciei şi s-a raliat savoiarzilor, promiţându-le crearea unei zone libere. Cuvintele „da" şi „zonă" au reunit o imensă majoritate cu ocazia plebiscitului, iar Confederaţia nu a mai insistat; genevezii însă, de acum înainte înconjuraţi de Imperiul Francez[240], aveau de ce să se teamă.

Oraşul lor avea să primească o nouă vocaţie: crearea Crucii Roşii, în 1863, datorată iniţiativei lui Henry Dunant, onora Elveţia şi conferea un sens nou neutralităţii sale. Sediul Comitetului internaţional al acestei instituţii a fost stabilit la Geneva, iar emblema sa reia, cu culorile inversate, stema ţării întemeietorului său.

În 1870, în timpul Războiului franco-prusac, simpatia opiniei publice s-a îndreptat într-o primă fază către Germania, „pe care Napoleon al III-lea o atacase cu mare

---

[238] Până la Primul Război Mondial, Departamentul Politic (sau al Afacerilor Externe) era condus de preşedintele Confederaţiei, ceea ce însemna că deţinătorul funcţiei se schimba în fiecare an. (n.a.)

[239] Locuitorii din Vaud simpatizau cu Bonaparte de pe vremea Primului Imperiu; în restul ţării, ideea dominantă era aceea care avea să reapară în timpul afacerii Vorarlberg din 1919, şi anume că un stat neutru nu caută să se extindă. Pe lângă aceasta, ambele situaţii ar fi presupus modificarea echilibrului lingvistic şi a celui religios. (n.a.)

[240] În încercarea de a reînvia vremurile unchiului său, Napoleon I, Ludovic-Napoleon, venit la putere prin lovitură de stat, la 2 decembrie 1851 (exact la 52 de ani de la 18 Brumar, vezi, mai sus, nota 178) s-a proclamat împărat la 2 decembrie 1852, sub numele de Napoleon al III-lea (Napoleon al II-lea era considerat fiul lui Napoleon, mort tânăr în Austria).

uşurătate". După Sedan, nenorocirile îndurate de francezi şi o anume solidaritate republicană au modificat însă sensul acestei simpatii; în martie 1871 a avut loc la Zürich o ciocnire între populaţie şi colonia germană care sărbătorea zgomotos victoria. Cel mai însemnat val de compasiune a fost stârnit de soarta celor 85 000 de soldaţi ai Armatei de est, masaţi la frontiera cu Jura, care au primit adăpost peste iarnă[241].

Misiunea de mediator asumată de Elveţia s-a manifestat încă o dată în 1900: preşedintele Confederaţiei a fost desemnat să arbitreze într-un litigiu teritorial dintre Franţa, prin colonia sa din Guyana, şi Brazilia; zona respectivă i-a fost atribuită Braziliei.

Prin Convenţia Gothard, încheiată cu Germania şi Italia în 1909, după cumpărarea societăţii de căi ferate, pentru a obţine de la aceste ţări renunţarea la drepturile lor de proprietate, se acorda acestei căi clauza „liniei celei mai favorizate", ceea ce a provocat un protest general, care s-a dovedit mai târziu puţin întemeiat.

Statul federal era, desigur, cel mai bine pregătit pentru a rezista presiunilor la care erau supuşi refugiaţii politici aflaţi în continuare în număr mare în Elveţia: republicani francezi, precum Gambetta şi Quinet[242] sub al Doilea Imperiu (unicul organ de opoziţie la adresa regimului de la Paris era un mic ziar radical de la Fribourg, redactat de un

[241] Aceştia au fost distribuiţi în toate cantoanele, mai puţin în Ticino: înainte de deschiderea tunelului Gothard, intrarea în acest canton pe vreme de iarnă era imposibilă fără a ieşi din ţară. (n.a.)

[242] Republican radical, Léon Gambetta (1838–1882) devenise indezirabil regimului încă din 1868, în vreme ce istoricul Edgar Quinet (1803–1875) a fost declarat proscris imediat după 1851 şi a locuit în Belgia şi Elveţia până în 1870. Acesta din urmă a fost în relaţii strânse cu oamenii de cultură români şi a lăsat pagini interesante despre Principate.

emigrant alsacian), apoi proscrişi ai Comunei — pictorul Courbet[243] a murit pe malurile lacului Léman. Elveţia a primit şi revoluţionari ruşi, ca Bakunin, Herzen, Kropotkin[244] — expulzat în 1881 —, Lenin, precum şi patrioţi polonezi, printre care pianistul Paderewski; în 1870, la Rapperswil a fost deschis un muzeu naţional polonez.

---

243 Ca orice regim politic impus prin forţă, Comuna din Paris, instaurată în martie 1871, în vreme ce Parisul era asediat de prusaci, a avut indezirabilii săi. Pictorul Gustave Courbet (1819–1877), adept al unei arte inspirate din mediile modeste ale societăţii, a participat activ la evenimentele revoluţionare, autoexilându-se însă abia în 1874, în urma unei afaceri din care ieşise complet ruinat.

244 Mihail Alexandrovici Bakunin (1814–1876), „părintele anarhismului", a fost unul dintre fondatorii Internaţionalei I socialiste, din care a fost ulterior îndepărtat de Karl Marx însuşi. A trăit vreme îndelungată în Elveţia şi a murit la Berna. Gânditorul şi scriitorul Aleksandr Ivanovici Herzen (1812–1870) a zăbovit şi el o vreme la Geneva, unde a condus mai multe publicaţii îndreptate împotriva regimului din Rusia. Trăitor pe rând la Geneva şi apoi în Savoia, prinţul anarhist Piotr Alekseevici Kropotkin (1842–1921) a avut o influenţă considerabilă în mediile socialiste internaţionale.

Capitolul X

ECONOMIE ŞI SOCIETATE ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

În 1815, Elveţia nu mai este doar o sărmană ţară alpestră, dar nici nu se situează încă în rândul ţărilor celor mai bogate de pe glob. Faptul că ea şi-a cucerit un loc de invidiat pe piaţa mondială se datorează revoluţiei industriale şi mai ales păcii şi stabilităţii politice.

Condiţiile sale economice naturale sunt însă departe de a fi favorabile. În afară de lemn, sare şi mai ales resurse hidroenergetice, Elveţia nu dispune de nici o materie primă, nu are deschidere la mare, piaţa de desfacere internă este restrânsă, ţara muntoasă şi transporturile costisitoare. Capitalul — deşi destul de consistent de pe urma activităţii bancare — este la început puţin investit în industrie, care recurge mai ales la soluţia autofinanţării. Aceste inconveniente sunt însă compensate de alte aspecte, cum ar fi dorinţa de a munci a populaţiei şi prezenţa în vecinătatea Confederaţiei a unor ţări intens populate. Astfel, industria elveţiană se specializează în producerea unor obiecte de calitate, de dimensiuni reduse, cu mare valoare adăugată şi destinate îndeosebi exportului.

Trebuie menţionată, de asemenea, şi creşterea demografică. Între 1798 şi 1910, populaţia creşte de la 1,665 la 3,753 milioane de locuitori. Până în 1880, balanţa migraţiei este negativă: mercenariatului îi ia locul migraţia dincolo de mări, încurajată adesea de guvernele cantonale, dornice să scape de „sărmanii” lor; astfel, în

Brazilia ia naştere Nova Friburgo, iar în Statele Unite New Bern. Numeroşi locuitori din Ticino se stabilesc în California şi în Australia[245]. La sfârşitul secolului, bilanţul migraţiei se inversează: în 1910, străinii, de la zidarul piemontez până la profesorul universitar german, sunt prezenţi în număr de 550 000, adică 15% din populaţie; la Geneva, proporţia lor atinge 40%.

O anumită dinamică se poate constata şi în interior; în prima jumătate a secolului, creşterea demografică cea mai puternică se înregistrează la Basel, în Aargau şi la Berna; iar cea mai slabă în Appenzell, Uri şi Graubünden (în Inner Rhoden se produce chiar o scădere demografică). Între 1850 şi 1910, creşterea are loc în favoarea cantoanelor urbane — Basel Urban, Geneva, Zürich —, în vreme ce regiunile industrializate timpuriu, dar lipsite de oraşe importante, cum sunt Glarus sau Aargau, stagnează. Mixajul confesional este ilustrat prin faptul că, în 1900, în oraşul lui Calvin se înregistrau 46% catolici şi 50% protestanţi, în vreme ce la nivelul întregului canton proporţia este inversă.

Per total, oraşele se dezvoltă mai încet decât în alte ţări. În 1850, opt dintre comune — în frunte cu Geneva — depăşesc numărul de 10 000 de locuitori: în 1910, două — Zürich şi Basel — au o populaţie de peste 100 000 de locuitori. Zidurile lor au fost dărâmate în timpul revoluţiilor democratice: la Berna, în 1833, la Geneva, în 1846. Oraşele se deschid astfel către periferii şi satele înconjurătoare şi se construiesc poduri peste denivelările reliefului accidentat: la Berna, la Lausanne, la Fribourg —

---

[245] Unul dintre cei ce au plecat din Elveţia este Suter, originar din Basel, care, înainte să fi fost deposedat de căutătorii de aur instalaţi pe domeniile lui, deţinea o vastă proprietate agricolă în apropiere de San Francisco; este cunoscut din biografia romanţată a lui Blaise Cendrars. (n.a.)

unde se află cel mai mare pod suspendat din Europa. În oraşe apar instalaţii de apă curentă transportată prin presiune (primul este Zürich, în 1864), instalaţii de gaz (Geneva, în 1845), reţele de telefonie (Berna, în 1877) şi reţele electrice (Lausanne începe cu şase abonaţi, în 1882; ultima comună din Elveţia se va conecta abia la mijlocul secolului al XX-lea). Teama de holeră a dus la răspândirea toaletelor cu apă, lupta contra tuberculozei a permis demolarea caselor şi a cartierelor insalubre; însă burgul istoric Gruyère va rămâne multă vreme în afara circuitului turistic din cauza completei lipse de canalizare, apele menajere şi latrinele vărsându-se de-a lungul coastelor promontoriului pe care e construită aşezarea.

„Şomajul tehnologic” creat de trecerea de la munca artizanală la mecanizare aduce pe piaţă o mână de lucru însemnată şi, la început, ieftină. Dar absenţa industriei grele, care antrenează de obicei o scădere a calităţii — în Anglia, bunăoară, se căutau în epocă muncitori manuali —, precum şi nivelul de instrucţie ridicat, mai ales în regiunile protestante[246], duc la îmbunătăţirea calificării.

Elveţia dispunea de o importantă tradiţie industrială încă din vremea Vechiului Regim. Cele care se dezvoltă cel mai rapid sunt regiunile active din secolul al XVIII-lea, ca Aargau, în care râurile acţionau un mare număr de mori. Micuţa comunitate alpestră Glarus este printre cele mai active; acolo, bumbacul se lucra la domiciliu încă din

---

[246] Alte cantoane rămân în urmă, fapt confirmat de uriaşa trecere de care s-a bucurat pe lângă o populaţie rurală săracă şi neîncrezătoare în autorităţi falsificatorul de bani Farinet, care a făcut ravagii în Valais între 1870 şi 1880; un roman, din 1932, al lui Ramuz, apoi un film au sfârşit prin a transforma acest personaj — în realitate un răufăcător vulgar — într-un bărbat chipeş şi cu darul vorbirii, pe scurt un erou mitic al libertăţii. (n.a.)

secolul al XVIII-lea, fiind apoi exportat până în Norvegia şi Rusia, graţie spiritului de colaborare familială. Cantoanele unde prospera cultura cerealelor, ca Vaud, Fribourg şi Berna, rămân în urmă, în parte şi din motive politice, sentimentale sau religioase: câmpurile vesele sunt preferate uzinelor triste şi murdare, la care se adaugă teama de patronii meschini şi de muncitorii cu moralitate îndoielnică.

Industria textilă predomină, numărând 158 000 de muncitori în 1800 şi 292 000 în 1900, chiar dacă ponderea ei economică reală scade de la 86 la 49%.

Avântul industriei bumbacului începe în plină perioadă revoluţionară, în 1801, când Pellis, personaj originar din Vaud, deschide o filatură mecanică la Sankt Gallen. Întreprinderile se concentrează în Elveţia de nord şi cea orientală: numărul de broşe[247] creşte de la 150 000, în 1814, la 1 150 000, în 1857. Familia Volkart creează un adevărat imperiu al bumbacului în Indii. Zürich este centrul ţesătoriilor de mătase — cu 23 000 de războaie de ţesut, la care lucrau 58 000 de persoane în 1900 —, Basel se specializează în fabricarea panglicilor de mătase, Appenzell se consacră mai ales broderiei. Fiind căutată de o clientelă foarte pretenţioasă, aceasta din urmă — care îmbină lucrul la războaiele de ţesut mecanice cu lucrul manual — cunoaşte o dezvoltare spectaculoasă: în 1911, ea dădea de lucru la 50 000 de muncitori — aproape la fel de mulţi ca ceasornicăria şi mai mulţi decît metalurgia —, acoperind 15% din exporturile elveţiene. În schimb, industria pânzelor de bumbac şi aceea a ţesăturilor de in sunt în declin; modesta industrie a împletiturilor din pai ajută considerabil la rotunjirea veniturilor unor regiuni rurale din Aargau, Ticino şi Fribourg.

---

[247] Tije de metal care susţin bobinele în filaturi; numărul lor indică potenţialul de lucru al unei întreprinderi.

În Jura predomină ceasornicăria. Munca la domiciliu sau în ateliere mici cedează în faţa lucrului în uzină în momentul când se face simţit pericolul concurenţei americane: totuşi, la 1900, în localitatea Fleurier din Neuchâtel, dintr-un număr total de 3 579 de locuitori, 629 erau ceasornicari, distribuiţi în 142 de ateliere. Calitatea se îmbunătăţeşte, apar şcoli de ceasornicari şi un observator cronometric la Neuchâtel.

Încă şi mai tipică este dezvoltarea metalurgiei. Într-o ţară aproape complet lipsită de minereu, industria grea nu putea prospera; în 1870 funcţionau încă o duzină de furnale care foloseau cărbune de lemn; construcţia de căi ferate a făcut posibil importul de minereu străin de mai bună calitate şi la preţuri mai mici; ultimul mare furnal a fost închis în 1935.

Industria de maşini s-a născut în 1806, când o filatură din Zürich, Escher-Wyss, a început să-şi construiască propriile războaie de ţesut; curând, ea avea să-şi consacre activitatea exclusiv acestei noi producţii, construind şi alte maşini; această întreprindere este în prezent o importantă fabrică de turbine. Materialul feroviar, motoarele Diesel, aparatele electrice şi instrumentele de precizie de origine elveţiană aveau să se răspândească în lumea întreagă.

Şi-au făcut apariţia şi industriile chimică şi electrochimică, iar utilizarea resurselor hidroelectrice avea să dea un avânt paradoxal industriei prelucrătoare de aluminiu, în ciuda lipsei zăcămintelor de bauxită.

Băncile private tradiţionale continuau să administreze averile cu pricepere şi discreţie, dar investeau puţin în industrie. Începând din 1805, casele de economii încearcă să stimuleze activitatea locală; mai târziu, cantoanele creează Băncile cantonale (Berna în 1834, iar Uri abia în

1915), ale căror obiective sunt atât economice — dezvoltarea creditului funciar şi artizanal —, cât şi politice — asigurarea de venituri pentru trezoreria cantonului şi a comunelor. Marile bănci de afaceri se nasc ceva mai târziu, o dată cu apariţia, în 1856, a Creditului Elveţian, după modelul Creditului Mobiliar parizian. Banca Naţională, instituţie destinată să emită moneda[248] şi să reglementeze circulaţia acesteia, va fi creată abia în 1907.

Încă de la mijlocul secolului, activitatea bancară a antrenat dezvoltarea caselor de asigurări de viaţă sau împotriva accidentelor — până atunci, singurele asigurări încheiate erau acelea împotriva incendiilor —, stârnind în cele din urmă şi interesul pentru reasigurare; după un început modest în 1863, compania elveţiană cu acest nume a devenit una dintre cele mai importante pe plan mondial.

Străinii joacă un rol considerabil. Englezul Brown şi germanul Boveri creează o întreprindere metalurgică la Baden; în 1866, un alt german, chimistul Nestlé, inventează la Vevey o pudră lactată aflată la originea prodigioasei cariere a mărcii cu acelaşi nume. În 1905, aceasta a fuzionat cu uzina de lapte condensat creată în cantonul Zug de către doi americani, fraţii Page, înainte de a absorbi alte fabrici de ciocolată, iar în 1947 fabrica de prelucrare a leguminoaselor şi de supe pe care o fondase, în 1885, fiul unui imigrant italian numit Maggi.

Numeroşi patroni pun în aplicare o etică specific burgheză şi protestantă, întemeiată pe muncă, simţul economiei, exigenţa faţă de sine şi faţă de ceilalţi. Însufleţiţi de convingerea că datoria lor era aceea de a-şi mări

---

248 Până la data respectivă, erau abilitate să emită monedă treizeci de instituţii. (n.a.)

capitalul, dorinţa lor de îmbogăţire nu era egalată decât de rigoarea cu care evitau să cheltuiască; tradiţia orală povesteşte că unul dintre aceşti şefi de întreprindere căpătase obiceiul de a micşora plata cu ora a angajaţilor cu câte două centime pentru fiecare naştere care avea loc în familia sa... Cu toate acestea, toţi au în grijă propriile lor „cutii ale milei" şi adesea joacă rolul de mecena, ca familia Reinhart la Winterthur; în altă localitate, proprietarul unei linii de cale ferată a interzis circulaţia trenurilor duminica, din respect faţă de ziua Domnului[249].

Şi agricultura se transformă. Liberul schimb de la mijlocul secolului[250] şi dezvoltarea căilor ferate, care facilitau importurile, au făcut ca ponderea economică a culturii cerealelor şi a viticulturii să scadă în favoarea producţiei de lapte. În 1914, Elveţia nu reuşea să-şi acopere consumul de grâu prin mijloace interne decât pentru cincizeci de zile pe an. Încadrarea populaţiei active în agricultură scade de la 62% la 26 %, iar venitul naţional se micşorează vizibil. Versul lui Hugo „Elveţianul îşi mulge vaca şi trăieşte liniştit" nu mai era de actualitate.

Sistemul de comunicaţii se îmbunătăţeşte prin construirea unor drumuri demne de acest nume prin defileele San Bernardino şi Splügen, în 1823 (cantonul Graubünden profită de rivalitatea dintre Sardinia şi Austria pentru a se ocupa de cele două lucrări), prin Gothard, în 1826, şi mai târziu în multe alte regiuni. Primul vapor cu aburi, numit,

---

[249] „În familia B... ne exploatau ca pe sclavi, dar am fost întotdeauna recunoscătoare pentru că m-au îngrijit (de tuberculoză) şi nu m-au dat afară" povesteşte o fostă slujnică. (n.a.)

[250] Începând din 1870, Elveţia, urmând modelul altor state europene şi resimţind ameninţarea pe care cauzele economice ale Tratatului de la Frankfurt o reprezentau pentru industria sa, a trebuit să devină protecţionistă; către 1895, a intrat într-un adevărat război vamal cu Franţa. (n.a)

cum era de aşteptat, *Wilhelm Tell*, brăzdează apele lacului Léman în 1823.

Construirea de căi ferate începe târziu, relieful muntos şi vămile interne constituind multă vreme impedimente serioase. Prima linie a fost instalată, în 1844, la Basel, ca punct terminus al liniei Alsaciei, iar prima linie „pur elveţiană" a fost deschisă, între Zürich şi Baden, în 1847. Începând din 1855, reţeaua se dezvoltă rapid, chiar dacă, timid, primele căi ferate se limitau la a stabili legătura între diversele bazine fluviale şi lacustre: de la Rin la Aar (Basel-Olten), de la Léman la lacul Neuchâtel (Morges-Yverdon). Dezbateri aprinse urmăreau să lămurească dacă această investiţie trebuia să-i revină statului sau iniţiativei private. Partizanii celei din urmă poziţii au avut câştig de cauză, iar până în 1872 au fost concesionate toate terenurile, mai întâi de către cantoane, apoi de către Confederaţie. Cu ocazia extinderii reţelei feroviare s-a făcut simţită o concurenţă acerbă între cantoane, între oraşe şi între diversele grupări economice. În 1856 a izbucnit chiar un conflict între guvernul din Vaud şi oraşul Lausanne. Cantonul dorea stabilirea unei legături între Geneva şi Berna, care să se folosească de un drum cât mai drept, prin Yverdon şi Murten. Oraşul administrativ, care astfel n-ar fi beneficiat decât de o ramificaţie secundară, precum şi cantonul Fribourg, ameninţat cu marginalizarea, avansau proiectul foarte îndrăzneţ al unei linii foarte înclinate, care să unească Lausanne, Fribourg şi Berna; finalmente, această propunere a avut câştig de cauză. Multă vreme luptele cele mai înverşunate din cele două Camere nu au fost lupte între partide, ci conflicte de interese feroviare; opinia publică reacţiona şi ea, încercând să se opună „regilor căilor ferate".

Problema străpungerii Alpilor a aprins multe spirite.

Gothard, Simplon, Splügen îşi aveau fiecare partizanii săi. Gothard a câştigat datorită poziţiei centrale, pentru că permitea o legătură directă cu Ticino şi datorită sprijinului primit din partea Germaniei şi Italiei[251]. Străpungerea tunelului, între 1872 şi 1882, a fost o operă grandioasă în raport cu posibilităţile epocii[252]. În 1906 a venit rândul Simplonului, iar în 1913 al Lötschbergului[253]. Căile de acces au fost şi ele amenajate (este vorba despre digul Melide pe lacul Lugano, pentru Gothard, şi de tunelul Vallorbe, aflat la frontiera franco-elveţiană, pentru Simplon).

În acest fel, reţeaua elveţiană de căi ferate a devenit una dintre cele mai dense din lume. În 1898, poporul votează pentru răscumpărarea de către Confederaţie a celor cinci companii care deţineau liniile principale[254]. Au rămas în proprietate privată, printre altele, compania de la Lötschberg, aflată îndeosebi în mâinile oamenilor de afaceri de la Berna, şi Căile ferate retice, cu care cantonul Graubünden se identifica într-atât — datorită extraordinarului său efort tehnic şi financiar –, încât s-a ajuns chiar ca pe teritoriul său circulaţia automobilelor să fie interzisă

---

251 Finanţarea lucrărilor a fost asigurată, în mare, după cum urmează: Italia o jumătate, iar Germania şi Elveţia câte o pătrime. (n.a.)

252 Strălucirea sa a fost însă întunecată de unele conflicte sociale; în 1875, armata a deschis focul asupra muncitorilor aflaţi în grevă, bilanţul fiind de patru morţi. (n.a.)

253 Durata călătoriei de la Lausanne la Milano, care era de 61 de ore cu diligenţa, în 1850, şi de 19 ore şi 35 de minute cu trenul în 1905, fără a pune la socoteală drumul prin defileul propriu-zis, se reducea astfel la şase ore şi douzeci şi şase de minute. (n.a.)

254 O a şasea companie, căile ferate „naţionale", care se voia „populară" şi lupta contra liniilor „de lux", propunându-şi să lege vestul ţării de Germania fără a trece prin Zürich, a dat faliment. De pe urma ei au rămas câteva fragmente de linii secundare. (n.a.)

între 1911 şi 1925. Cu începere din anul 1871 (o dată cu deschiderea liniei Righi), se înmulţesc căile ferate montane, a căror dezvoltare este încurajată de inventarea cremalierei, apoi de tractarea electrică; li se adaugă funicularele electrice sau acţionate hidraulic. Liniile cele mai spectaculoase ajung până la 3 000 de metri la Gornergrat (1898), în faţa masivului Cervino[255] sau sub Jungfrau[256] (1912).

În fine; primii aviatori pornesc spre cerul Elveţiei: peruanul Jorge Chávez traversează Alpii în 1910, de la Brig la Domodóssola, dar se accidentează mortal la aterizare.

Calea ferată contribuie la dezvoltarea turismului (supranumit industria străinilor). Începând din 1815, continentul e străbătut de europenii bogaţi, mai ales englezi, care nu mai putuseră să călătorească în ultimii douăzeci şi cinci de ani. Se vizitează Italia pentru vestigiile antice, cu popasuri minunate în faţa torentelor şi cascadelor alpestre, pe care romantismul le-a adus în centrul atenţiei: graţie acestei schimbări de gust estetic, Alpii devin din înspăimântători sublimi. Nuvelistul şi desenatorul genevez Töpffer face excursii în jurul Mont Blanc-ului cu elevii de la institutul său; artiştii fac sejururi îndelungate în Elveţia: Nietzsche în Ober Engadin (Graubünden), Wagner la Lucerna; Brahms petrece trei veri la Thun. Scriitori ca Dumas şi Gautier povestesc, alţii, ca Daudet, imaginează călătorii în Elveţia; acolo îşi scrie Michelet *La Montagne*, în care celebrează puterea tutelară a Alpilor. Interesul îi priveşte şi pe oamenii muntelui, nu numai munţii în sine: doamna Vigée Lebrun pictează *Sărbătoarea păstorilor de la Unspunnen* (în Oberlandul bernez); aşa începe să

---

[255] Unul din vârfurile principale din Alpii Pennini, situat la frontiera dintre Elveţia şi Italia (4 478 m).

[256] Vârf în Alpii Bernezi, (4 158 m).

capete contur mitul „poporului de păstori liberi pe pământurile lor”.

Oamenii muntelui devin gazde de turişti sau ghizi. Pionierii întemeiază staţiuni şi dinastii: Seiler la Zermatt, Badrutt la St. Moritz (sat romanş[257] care se transformă în orăşel cosmopolit); în străinătate, un sărman din Haut Valais, César Ritz, devine „hotelier al regilor şi rege al hotelierilor”. Pe culmi se construiesc cabane, îndeosebi în gările terminus. Vârfurile atrag şi ele alpiniştii: prima ascensiune pe Cervino, întreprinsă de englezi, datează din 1865. La sfârşitul secolului îşi fac apariţia sporturile de iarnă, la început pe gheaţă, apoi pe zăpadă. În zona de câmpie înfloresc oraşele: Interlaken, vizitat pentru panoramă, şi Lugano, căutat pentru lac şi climat. Cascada pe Rin de la Schaffhausen, castelul de la Chillon, podul istoric de la Lucerna devin celebre în toată Europa. Montreux — unde se instalează peste iarnă lorzii englezi şi prinţii ruşi — înregistrează o creştere a populaţiei de la 3 000 de locuitori, în 1850, la 22 000, în 1912. Turismul la pensiuni, băi şi sanatorii este înfloritor: doctorul Spengler, la Davos, şi doctorul Rollier, la Leysin, vindecă tuberculoza cu ajutorul aerului curat şi al soarelui.

Dar prosperitatea nu ajunge chiar la toată lumea. În 1816, an dezastruos din punct de vedere agricol (la jumătatea lunii noiembrie se culeg struguri îngheţaţi şi acoperiţi cu zăpadă)[258], ţara este cuprinsă de ultima

---

[257] Grai şi populaţie din grupul retoroman, în uz în regiunea Graubünden.

[258] Doi ani mai târziu, în Valais, un gheţar în creştere formează un baraj a cărui rupere revarsă apele lacului de 2 km care se crease şi provoacă moartea a 34 de persoane. Din 1860, încălzirea climei duce, în schimb, la retragerea gheţarilor. (n.a.)

foamete; ţarul Rusiei trimite un ajutor de o sută de mii de ruble. Pe de altă parte, ínaugurarea tunelului Gothard îi ruinează pe cărăuşii şi pe hangiii care trăiau de pe urma traficului prin defileu, iar unificarea vămilor defavorizează regiunile a căror economie este deja fragilă, cum se întâmplă cu Ticino, spre exemplu.

Ca peste tot în lumea industrială, situaţia muncitorilor este deosebit de precară.

Deşi Elveţia nu cunoaşte viaţa minerilor aşa cum o descria Zola[259], în această ţară există în schimb numeroşi muncitori-ţărani în regiunile de munte, unde iernile sunt lungi, iar copiii de 7 sau 8 ani sunt folosiţi ca mână de lucru, în pofida regulamentelor cantonale, prea puţin respectate de altfel; printre cei care au denunţat această realitate se află şi Pestalozzi. În industria bumbacului de la Zürich lucrau, în 1842, 2 400 de copii sub 16 ani, alături de 1 450 de bărbaţi şi 1 150 de femei. Ziua de muncă este lungă — între paisprezece şi cincisprezece ore până la mijlocul secolului —, iar salariile mici[260]. Un muncitor cheltuieşte 62% din salariu pentru hrană, 20% pentru locuinţă, 14% pentru haine. În Elveţia germanică,

---

[259] Referinţa se face la romanul scriitorului Emile Zola (1840–1902) *Germinal*, care descrie viaţa mizerabilă a muncitorilor din mină. Romanul a fost ecranizat de mai multe ori.

[260] Pe de altă parte, există diferenţe însemnate de la un sector de activitate la altul, precum şi între cele două sexe. În 1870, un muncitor câştigă 1,90 F pe zi (puterea de cumpărare a francului era de zece până la douăsprezece ori mai mare decât în prezent) în industria textilă, 2,30 F în industria alimentară, 3,60 în metalurgie, 5 în industria tipografică. Ceasornicarii par a fi remuneraţi ceva mai bine: în 1850, ei primesc între 3 şi 5 F pentru paisprezece ore de lucru pe zi. La Lausanne, salariul lunar al unui profesor de colegiu este de 250 F în 1870, iar acela al unei profesoare atinge doar jumătate din această sumă. (n.a.)

micul dejun este format din cartofi şi „o băutură fără gust, conţinând puţină cafea, multă cicoare şi foarte puţin lapte" (acesta din urmă fiind rezervat, în principal, fabricării brânzeturilor, destinate exportului); la cantinele întreprinderilor se servesc plămâni, creier şi chiftele. Printre metalurgiştii cu vârste între 20 şi 30 de ani, mortalitatea este de patru ori mai ridicată decât în rândul tinerilor de aceeaşi vârstă care lucrează în agricultură. Regulamentele fabricilor sunt în acelaşi timp autoritare şi moralizatoare: ţesătorii de la Zürich, spre exemplu, trebuie „să se poarte cum se cade pe drumul către fabrică, să-i salute pe trecători şi să nu strice copacii".

În a treia pătrime a secolului salariile cresc, pauperizarea cunoscând însă o recrudescenţă în timpul crizei dintre anii 1873 şi 1895. La începutul secolului al XX-lea, situaţia materială se îmbunătăţeşte vizibil, dar utilizarea motoarelor accelerează ritmul şi duce la depersonalizarea relaţiilor de muncă. Per total, între 1840 şi 1913, preţurile cresc în medie de două ori, iar salariile nominale în medie de patru ori.

După o perioadă de confuzie în rândurile muncitorilor, ce coincide cu lipsa de înţelegere a patronilor[261], cantoanele cele mai industrializate adoptă măsuri legislative inspirate de preocuparea pentru protecţia sănătăţii lucrătorilor, dezvoltarea armonioasă a copiilor şi securi-

---

[261] În 1832, în cantonul Zürich, ţesătorii la domiciliu, ruinaţi de dezvoltarea uzinelor, incendiaseră o fabrică de ţesături din bumbac. În 1840, Marele Consiliu din Vaud recomanda ca ajutoarele din partea asistenţei publice să fie rezervate bătrânilor, infirmilor, bolnavilor şi orfanilor, fiind excluşi leneşii şi nesimţitorii, familiile prea numeroase sau „al căror cap le abandonase pentru a se deda propriilor pofte", precum şi „femeile necăsătorite care aduc pe lume copii din flori, fructe ale desfrâului". (n.a.)

tatea în fabrici. În 1848, în Glarus, durata zilei de muncă era limitată la treisprezece ore, iar vârsta minimă pentru angajare era fixată la 12 ani. Totuşi, dacă doreau să evite vreo intervenţie jenantă, industriile se puteau cu uşurinţă muta în vreun canton învecinat. Pentru a deveni eficace, legislaţia trebuia să fie unitară la nivelul federaţiei.

Constituţia din 1874 permiţând-o, poporul a votat trei ani mai târziu — cu o diferenţă la limită — Legea cu privire la munca în fabrici, care instituia ziua de muncă de unsprezece ore, interzicea lucrul copiilor cu vârste mai mici de paisprezece ani şi fonda un inspectorat federal al fabricilor. Asigurarea de boală, a cărei obligativitate fusese respinsă de către alegători în 1900, a fost încurajată şi subvenţionată graţie legii din 1912, care obliga întreprinderile, printre altele, să-şi asigure angajaţii împotriva accidentelor.

Mişcarea muncitorească, puternic inspirată de exemplul german, începea la rându-i să se organizeze. Vreme îndelungată, ea a rămas una moderată; Societatea Grütli, creată în 1838 în mediile germanofone de la Geneva, avea un caracter în acelaşi timp patriotic şi social; ea a constituit aripa reformistă a socialismului până în 1925. În jurul anului 1870, Federaţia jurasiană începe să răspândească ideile lui Bakunin în Jura bernez. La Geneva şi Lausanne se organizează congrese ale păcii, reuniuni ale stângii pacifiste europene; tot în aceste oraşe are loc şi un congres al Primei Internaţionale, în 1867, care avea să favorizeze formarea sindicatelor. O primă Uniune muncitorească apare în 1873, fiind urmată, în 1880, de Uniunea sindicală elveţiană[262]. Partidul socialist îşi face apariţia în

---

262 În acelaşi moment se formează, de cealaltă parte, Uniunea elveţiană pentru comerţ şi industrie, cu sediul la Zürich (de unde şi numele său de *Vorort*), precum şi Uniunea elveţiană pentru arte şi meserii; cea dintâi reprezintă marele patronat, cea de-a doua pe cel mic. (n.a.)

Elveţia germană; în zona romanică, el se desprinde ceva mai târziu din aripa avansată a radicalilor, evoluând către stânga revoluţionară: în 1906, acest partid se pronunţă pentru intensificarea luptei de clasă şi îşi afirmă antimilitarismul.

Elveţia continuă să aibă locul său în viaţa artistică şi ştiinţifică europeană. Micile şi tinerele ei universităţi îi atrag pe studenţii străini: în 1906, studenţii autohtoni nu erau majoritari decât la Basel şi la Neuchâtel. Din 6 000 de studenţi (un sfert fiind femei), 1 920 erau ruşi (1 195 femei), 828 germani şi 169 bulgari, faţă de 2 400 de elveţieni. De curând înfiinţată, Facultatea de medicină de la Lausanne se face remarcată datorită chirurgului César Roux şi oftalmologului Jules Gonin. Alexandre Yersin descoperă bacilul ciumei, Louis Agassiz studiază gheţarii, François Forel studiază lacul Léman sub toate aspectele; Ferdinand de Saussure reînnoieşte lingvistica, Jakob Burckhardt istoria civilizaţiilor, iar J. Ch. Sismondi teoretizează economia liberală. În artele frumoase, Albert Anker din Berna ilustrează tradiţia ţărănească; Ferdinand Hodler, cu războinicii şi luptătorii săi viguroşi, cu peisajele în tuşă groasă, şi Felix Vallotton, care face carieră la Paris (portretele sale în culori tari şi cu linii riguroase completează gravurile pe lemn în care se face simţită o nemiloasă precizie în alb şi negru) sunt pictori de ţinută europeană. Arta populară nu e mai puţin dinamică: se remarcă decupajele din hârtie realizate în ţinutul Enhaut (Alpii din Vaud), reprezentând *poyas* sau urcarea la munte a turmelor, piesele de mobilier pictate din Appenzell şi casele decorate din Engadin. În domeniul literelor, îi menţionăm pe romancierii de limbă germană Gottfried Keller, C-F. Meyer şi mai regionalistul Jeremias Gotthelf,

precum şi pe eseistul de limbă franceză Frédéric Amiel, filosoful Charles Secrétan, criticul şi teologul Alexandre Vinet.

În jurul anului 1900, viaţa intelectuală şi artistică din Elveţia romanică este foarte intensă. Festivalurile populare, de exemplu Sărbătoarea Podgorenilor, care se celebrează la Vevey o dată la douăzeci şi cinci de ani, coexistă cu revistele elitiste (*Cahiers vaudois*, de exemplu). Într-un sat din Vaud se construieşte un teatru „al poporului", iar trupa Pitoeff[263] joacă la Geneva. Scriitorii C.F. Ramuz — din a cărui colaborare cu Stravinski se naşte, în 1918, *Povestea soldatului* —, Guy de Pourtalès, Blaise Cendrars debutează în această perioadă. Pedagogul muzical Émile Jaques-Dalcroze inventează gimnastica ritmică, Gustave Doret compune muzica pentru două Sărbători ale Podgorenilor, iar compozitorul genevez Ernest Bloch va face carieră în Statele Unite; în 1918, Ernest Ansermet înfiinţează orchestra Elveţiei romande, într-o Genevă care fusese ridicată la demnitatea de sediu al Societăţii Naţiunilor.

---

[263] Este vorba de trupa lui Georges Pitoeff, actor şi regizor francez de origine rusă, care a dat reprezentaţii la Geneva între 1915–1919.

Capitolul XI

RĂZBOAIE MONDIALE ŞI CRIZE

Interesul major pe care îl avea Elveţia în a-şi menţine statutul de neutralitate a ieşit în evidenţă în timpul războiului din 1914-1918. Deşi voinţa de a apăra Confederaţia împotriva oricărui eventual atac nu a fost niciodată pusă în discuţie, simpatiile elveţienilor erau departe de a se îndrepta toate în aceeaşi direcţie. Puterile centrale se bucurau de un curent de opinie favorabil în cantoanele germanice — curent de la care nu făceau excepţie decât unele spirite independente, cum ar fi, de exemplu, poetul Carl Spitteler, viitor laureat al Premiului Nobel —, şi care fusese întărit de o vizită recentă a lui Wilhelm al II-lea[264]. Elveţia romanică, din contră, susţinea puternic cauza Aliaţilor, indignându-se că, între Germania şi Belgia, spre exemplu, se putea măcar pune problema de a alege neutralitatea sau de a simpatiza cu agresorul[265]. Se vorbea despre o adevărată „prăpastie" între cele două regiuni lingvistice. Soliditatea alianţei confederale nu a fost serios zdruncinată, însă situaţia s-a complicat din cauza unor incidente şi a unor stângăcii ale autorităţilor — până în 1917, Elveţia franceză nu a avut decât un singur reprezentant în Consiliul federal. Pe de altă parte, coman-

---

264 Împăratul Germaniei, Wilhelm al II-lea (1888–1918), unul dintre liderii blocului militar al Puterilor Centrale (Germania şi Austro-Ungaria), cărora li s-au opus, în Primul Război Mondial, Aliaţii, sau Antanta (Franţa, Marea Britanie, Rusia).

265 Agresorul era Germania, care atacase Franţa prin Belgia, stat neutru.

dantul armatei, generalul Wille, ofiţer competent, dar căruia i se reproşa „prusianismul”, nu se bucura deloc de simpatia opiniei publice latinofone.

Pentru prima dată din 1815, Elveţia era înconjurată de state beligerante, drept pentru care armata s-a grupat la frontiere, mai ales în Jura — punctul terminus al frontului franco-german. Aprovizionarea trupelor a suferit însă grave neajunsuri, îndeosebi după intrarea în război a Italiei, apoi a Statelor Unite, precum şi în urma intensificării războiului submarin. În 1913, valoarea importurilor din Statele Aliate şi a celor de la Puterile Centrale erau egale. În timpul războiului, echilibrul a fost rupt în favoarea Aliaţilor, care controlau distribuţia tuturor produselor de peste mări; Puterile Centrale furnizau însă întreg necesarul de cărbune. Ţările beligerante doreau ca nici una dintre mărfurile importate să nu fie revândută sub nici o formă puterilor inamice, exigenţă care afecta grav interesele industriei elveţiene, care era, înainte de orice, o industrie bazată pe prelucrare şi pe export şi care, în plus, era şi prea puţin pregătită pentru noile condiţii. Produsele alimentare au fost raţionalizate foarte târziu, în 1917, într-un moment în care speculanţii dominau piaţa, iar preţurile urcau de mai bine de trei ani. În acelaşi an, lipsa cărbunelui a dus la suspendarea trenurilor duminicale.

Au existat şi câteva „afaceri” În 1916, doi colonei ce aveau ca limbă maternă germana au fost convinşi să furnizeze informaţii ataşaţilor militari german şi austriac (este vorba îndeosebi de nişte depeşe adresate legaţiei ruse, care au fost decriptate), primind ulterior o pedeapsă disciplinară[266]. În 1917, un consilier

---

[266] Nu era vorba de o trădare propriu-zisă, schimburile de informaţii între diversele servicii fiind curente, ci de o nesocotire a neutralităţii. (n.a.)

federal, dornic să contribuie la încheierea unei păci, chiar şi parţiale, a transmis propuneri de pace separate Germaniei şi Rusiei, fiind după aceea obligat să demisioneze.

Perioada respectivă a fost marcată şi de unele dificultăţi la nivel social. Trupele erau obligate să efectueze marşuri epuizante în schimbul unei solde de 80 de centime pe zi, ceea ce nu însemna mai mult de trei halbe de bere şi un pachet de ţigări. Nu fuseseră, de asemenea, prevăzute nici compensaţii pentru pierderile economice pe care le sufereau cetăţenii mobilizaţi. Creşterea salariilor nu urma decât cu întârziere creşterea preţurilor, iar introducerea unui impozit pe beneficiile de război nu s-a dovedit eficientă, căci nu a grevat decât parţial profiturile realizate de către cei 11 000 de plătitori[267]. După organizarea a două conferinţe internaţionale în regiunea rurală a Bernei — ocazie cu care Lenin şi tovarăşii săi şi-au definit proiectele de a zdrobi atât democraţiile „burgheze", cât şi monarhiile sclerozate[268] — partizanii liniei radicale din rândurile Partidului socialist elveţian s-au impus în faţa elementelor moderate. În 1917 s-a adoptat o rezoluţie care respingea constituirea bugetului militar şi îndeplinirea serviciului militar obligatoriu. În 1918, conflictul s-a agravat, iar în momentul prăbuşirii Germaniei, la Zürich tensiunea era în creştere din cauza grevei şi a ocupaţiei militare. Pe

---

267 Acest impozit ar fi trebuit să asigure venituri noi pentru buget şi să descurajeze afacerile dubioase. Prin însăşi destinaţia sa, el era însă limitat, căci privea doar „afacerile de război"; or, Elveţia era prea puţin implicată în aşa ceva, dovada fiind chiar numărul infim de plătitori.

268 În acea perioadă, Lenin şi grupul de bolşevici din jurul lui se aflau încă în Occident. Ei vor pleca spre Rusia abia în primăvara lui 1917, se pare cu largul concurs al germanilor, interesaţi să sprijine tulburările din Rusia pentru a o scoate din război.

11 noiembrie a fost declarată greva generală, care a durat trei zile şi a fost susţinută masiv în regiunea germanică a Podişului şi într-o măsură mult mai restrânsă în Elveţia latină, care se bucura de armistiţiu. Guvernul a avut o poziţie foarte fermă, trecând la mobilizarea armatei. Actele de violenţă propriu-zisă au fost rare, dar opinia publică a atribuit şefilor mişcării responsabilitatea pentru moartea celor 3 000 de soldaţi, victime ale epidemiei de gripă ce bântuia în perioada respectivă[269]. Altminteri, cei 250 000 de grevişti s-au supus fără condiţii, şefii lor au primit pedepse relativ uşoare[270], iar unele dintre revendicări — cum ar fi creşterea salariilor şi săptămâna de lucru de 48 de ore — au fost satisfăcute.

Tratatul de la Versailles a confirmat neutralitatea Elveţiei. Ţara abandona formal dreptul de ocupaţie asupra Savoiei de Nord, care îi fusese acordat în 1815, la cererea Sardiniei, şi pe care nu îl exercitase niciodată. Ea a renunţat şi la anexarea Vorarlbergului austriac, în ciuda dorinţei populaţiei de a transforma această regiune în al douăzeci şi treilea canton al Confederaţiei. În schimb, micul principat al Liechtensteinului, care îşi păstra independenţa, a încheiat o uniune vamală, monetară şi poştală cu Elveţia. Problema aderării la Societatea Naţiunilor a fost una mult mai delicată, din cauza incompatibilităţii dintre statutul de neutralitate şi unele dintre obligaţiile statelor

---

269 Mulţi nu i-au iertat niciodată lui Jules Humbert-Droz — fost pastor pacifist, devenit jurnalist şi viitor secretar al Internaţionalei comuniste — titlul unui articol pe care l-a redactat la câteva zile după înfrângerea grevei, „grăbit şi surmenat", după cum avea să declare: „Gripa îi răzbună pe muncitori" (n.a.)

270 „Clasa muncitoare a pierdut o bătălie şi a câştigat o victorie", scria unul dintre aceştia, Grimm, care va intra ceva mai târziu în guvernul de la Berna; la Zürich, un altul, pe nume Nobs, va fi primul consilier federal socialist. (n.a.)

membre. Şeful diplomaţiei helvetice, Giuseppe Motta, a reuşit să impună recunoaşterea situaţiei speciale a ţării sale; neutralitatea militară se justifica prin interesele păcii generale, fiind deci compatibilă cu pactul; în schimb, Elveţia se angaja să susţină de câte ori ar fi fost cazul politica sancţiunilor economice. Proiectul a întâmpinat o opoziţie destul de puternică în Elveţia germanică, unde se considera că astfel Confederaţia se înfeuda taberei învingătoare. Supus votului popular, el a fost însă aprobat, graţie sprijinului masiv al cantoanelor romanice, chiar dacă majoritatea astfel rezultată a fost mai degrabă slabă: 416 000 de voturi pentru, faţă de 323 000 contra, respectiv 11 cantoane şi jumătate contra 10 şi jumătate.

Majoritatea pe care Partidul radical o deţinea în Consiliul Naţional încă din 1848 a luat sfârşit în 1919. Cu un an înainte, poporul votase introducerea reprezentării proporţionale — o veche revendicare socialistă sprijinită şi de catolici. Pe de altă parte, aripa de dreapta a fostului partid majoritar se desprinsese de acesta pentru a constitui o nouă formaţiune, Partidul ţăranilor, meşteşugarilor şi burghezilor. De acum înainte, vreme de o jumătate de secol, raportul de forţe nu avea să mai sufere modificări sensibile în camerele federale. În Consiliul Naţional, partidele conservator-catolic, radical şi socialist deţineau un sfert dintre locuri, ţărăniştii a opta parte, iar câteva partide mici (liberalii, care se mută de la Geneva la Basel, sau Alianţa independenţilor, fondată în 1935 de promotorul unui lanţ de magazine alimentare) ceea ce rămânea. Sistemul federalist de alegeri pentru Consiliul Statelor îi conferea acestei camere o alură mai conservatoare.

În Consiliul federal, reprezentarea radicală s-a redus de la şase la patru mandate prin intrarea în guvern a unui

al doilea conservator, în 1920, şi a unui ţărănist în 1929. Partidul socialist a rămas în opoziţie, dar a suferit unele transformări, devenind din revoluţionar reformist. În 1936, el a abandonat formal principiul dictaturii proletariatului şi a renunţat la antimilitarism pentru a se ralia principiului apărării naţionale.

Reprezentarea partidelor în Adunarea federală după introducerea reprezentării proporţionale

	Consiliul naţional				Statele
	1919	1967	1991	1999	1999
Extrema dreaptă(1)		1	15	3	
Catolici — conservatori(2)	41	45	36	35	15
Liberali	9	6	10	6	
Ţărani, meşteşugari şi burghezi(3)	31	21	25	44	7
Evanghelici(4)		3	3	3	
Radicali	58	49	44	43	18
Democraţi(5)	5	3			
Alianţa independenţilor		16	5	1	
Ecologişti			14	9	
Socialişti	41	50	42	51	6
Extrema stângă(6)		5	3	3	
Diverse	4	1	3	2	
Total	189	200	200	200	46

(1) Acţiunea naţională sau Democraţii elveţieni. Liga din Ticino, Partidul automobiliştilor sau al Libertăţii.

(2) Democraţi-creştini începând din 1970. Ordinea partidelor, de la dreapta la stânga, este „istorică" şi „filosofică"

(3) Uniunea democratică de centru (UDC) din 1971.

(4) Acest mic partid protestant nu există decât în Elveţia germanică.

(5) Prezenţi în câteva cantoane orientale, au fuzionat în 1971 cu UDC (Graubünden, Glarus) sau cu radicalii (Zürich).

(6) Comunişti sau Partid al muncii, Organizaţii progresiste etc.

În perioada 1930–1935 au apărut în schimb „fronturile" de extremă dreaptă; aceste formaţiuni, destul de confuze, cuprindeau grupuri diverse, de la creştini antimarxişti până la fascişti declaraţi. Deşi nu au avut niciodată mai mult de un consilier naţional, ele au înregistrat unele succese locale la Zürich şi Schaffhausen, iar felul în care au repus în discuţie democraţia a influenţat unele formaţiuni de tineret ale partidelor guvernamentale. În anul 1935, poporul a respins o iniţiativă privitoare la revizuirea completă a Constituţiei, susţinută de întreaga dreaptă.

Situaţia cea mai tensionată s-a înregistrat la Geneva. Un jurnalist şi scriitor nu lipsit de talent, Geo Oltramare, era „şeful" (titulatura îi aparţine) *Uniunii naţionale*; ziarul său satiric ataca virulent clasa politică, stânga internaţionalistă şi mai ales evreii, ţinta predilectă fiind proprietarii israeliţi de mari magazine[271]. Un incident grav s-a petrecut în 1932: guvernul cantonal a făcut apel la trupele federale pentru a dispersa o manifestaţie de stânga care îşi propunea să împiedice o reuniune de extremă dreaptă legală, dar provocatoare. Armatele, neexperimentate, au deschis focul şi 13 manifestanţi şi-au pierdut viaţa. Între 1933 şi 1936, ca un fel de contralovitură, socialiştii, conduşi şi ei de un lider pasionat, pe nume Léon Nicole, au obţinut majoritatea în guvernul de la Geneva.

Economia elveţiană nu a mai reuşit să regăsească prosperitatea de dinainte de război. Industria textilă a intrat în declin — mai ales broderia, victimă a schimbării modei şi a concurenţei reprezentate de Extremul Orient. Crizele din 1921 şi din 1930 – 1936 au lovit puternic indus-

---

[271] În acelaşi sens „populist", la Lausanne, foaia intitulată *Le fasciste suisse* (Fascistul elveţian) denunţa în faţa şomerilor cuplurile în care atât soţul, cât şi soţia îşi practicau profesiunile. (n.a.)

triile bazate pe export, îndeosebi ceasornicăria şi industria hotelieră.

Între 1929 şi 1933, valoarea exporturilor a scăzut de la 2,1 miliarde la 750 de milioane de franci. Numărul şomerilor ajunge, în ianuarie 1936, la 124 000; în ceasornicărie nu mai sunt încadrate decât 38 000 de persoane, faţă de 48 000 înaintea crizei. Între 1920 şi 1941, populaţia din Appenzell Ausser Rhoden, centru al broderiei, scade cu 20 %.

Alte ramuri de activitate, precum industria de maşini sau industria chimică, sunt mai puţin afectate şi continuă să se dezvolte. Sunt puse în valoare resursele hidroenergetice, iar căile ferate sunt electrificate aproape în totalitate, ceea ce reduce simţitor dependenţa Elveţiei faţă de străinătate.

În 1936, francul elveţian, vreme îndelungată credincios parităţii faţă de aur, a suferit o devalorizare cu circa 30%, pentru a para dificultăţile exportului. Această măsură, precum şi reînarmarea, a contribuit la scăderea şomajului. Pe de altă parte, criza a determinat autorităţile federale să intervină şi mai accentuat în viaţa economică, prin sprijinul acordat anumitor bănci aflate în dificultate, prin crearea de locuri de muncă şi prin reglementarea oficială a mai multor sectoare economice, cum ar fi ceasornicăria, al cărei prim statut datează din 1931. Finanţele federale sunt grevate însă de noi şi noi sarcini, ceea ce face ca vechile taxe indirecte — mai cu seamă veniturile vamale — să nu mai fie suficiente. Se ia astfel decizia instituirii unui impozit federal direct, în marginea Constituţiei şi sub nume diverse.

Măsurile sociale adoptate sub presiunea crizei, coroborate cu evoluţia Partidului socialist, duc la o apropiere a claselor, care se concretizează în 1937 prin încheierea unei *păci a muncii*: organizaţiile muncitoreşti şi patronale

din metalurgie, urmate curând şi de altele, renunţau la arma grevei şi *a lock out*-ului[272], angajându-se să rezolve viitoarele conflicte pe calea concilierii şi a arbitrajului, înţelegerea fiind dublată de depunerea unei garanţii financiare însemnate. În viitor, acelaşi spirit avea să inspire redactarea unor numeroase contracte colective de muncă.

Motta a condus Departamentul Politic până la moartea sa, în 1940, iar Elveţia a rămas credincioasă principiilor Societăţii Naţiunilor, în măsura în care acestea erau compatibile cu statutul său de neutralitate. Ţara a recurs la procedura de arbitraj îndeosebi în problema zonelor libere, pe care guvernul Poincaré încercase să le suprime în mod unilateral[273]. Tot ea a furnizat organizaţiei un Înalt Comisar la Gdansk[274], în persoana lui Carl Burckhardt din Basel[275]. În timpul războiului din Etiopia însă, ea a refuzat să aplice sancţiunile economice dictate împotriva Italiei, limitându-se la interzicerea exportului de arme către cei doi beligeranţi şi la echilibrarea balanţei exporturilor şi

---

272 În lb. engleză, în original. Termenul provine din verbul *to lock out*, „a da (pe cineva) afară", şi desemnează practica patronilor de a-şi închide propriile ateliere sau uzine, refuzînd astfel dreptul la muncă al angajaţilor, pentru a înăbuşi o mişcare grevistă sau o manifestaţie de protest a acestora.

273 Este vorba de omul politic francez Raymond Poincaré, preşedinte al Consiliului de Stat al Franţei şi ministru de Externe, între 1922–1924. Măsurile respective, luate în timpul ultimului său mandat (1926–1929), aveau ca scop redresarea situaţiei financiare şi comerciale a Franţei.

274 Regiunea Gdansk (Danzig în germană) a făcut obiectul supravegherii internaţionale, culoarul Danzig fiind zonă de dispută între Germania şi Polonia.

275 Mai târziu, acesta a devenit preşedinte al CICR (Comitetul Internaţional al Crucii Roşii, n.tr.), iar între 1945 şi 1949 a fost ministru la Paris. (n.a.)

importurilor sale cu Italia[276]. Criticile pe care le stârnea această politică, dificultatea de a distinge între sancţiunile economice şi cele militare, precum şi slăbirea treptată a Societăţii Naţiunilor l-au determinat pe Motta să abandoneze, în 1938, neutralitatea *diferenţială*, care stătuse la baza politicii elveţiene încă din 1920, şi să revină la neutralitatea *integrală*. Decizia sa a fost recunoscută atât de Societatea Naţiunilor, cât şi de Germania şi Italia.

Viaţa intelectuală devine mult mai puţin „helvetistă”. Dacă aristocratul fribourghez Gonzague de Reynold îşi celebra patria în a sa *Cités et pays suisses* (*Oraşe şi ţinuturi elveţiene*), scrisă în 1914, alţi cărturari îşi pun întrebări (ca Ramuz, în *Besoin de grandeur* — *Nevoia de mărire* — din 1937) sau o analizează cu un ochi evident critic, ca Frisch[277] şi Dürrenmatt[278] după 1945. Unii creatori, simţindu-se încorsetaţi în ţară, îşi realizează opera în străinătate, cum se întâmplă cu arhitectul Le Corbusier[279] şi compozitorul Honegger — opera *Regele David* a acestuia din urmă este însă compusă în ţara sa, la fel ca şi

---

276 Deşi regimul hitlerist avea foarte puţini susţinători, Mussolini s-a bucurat mult timp de o imagine favorabilă în rândurile unei anumite părţi a opiniei publice, iar Universitatea din Lausanne, spre exemplu, i-a decernat titlul de *doctor honoris causa*. Anticomunismul era, în schimb, foarte răspândit, iar Elveţia nu întreţinea nici un fel de relaţii cu URSS. În 1923, un tânăr din Graubünden, a cărui familie fusese victima bolşevicilor, a asasinat la Lausanne un delegat sovietic, fiind însă achitat de către juraţi. (n.a.)

277 Max Frisch (1911–1991), scriitor elveţian de expresie germană, cunoscut pentru rigoarea deosebită a construcţiilor sale literare şi pentru tonul său critic la adresa societăţii.

278 Friedrich Dürrenmatt (1921–1991), scriitor şi dramaturg elveţian de limbă germană, exponent al expresionismului literar.

279 Pe numele său adevărat Charles-Edouard Jeanneret, marele arhitect, urbanist, pictor şi teoretician Le Corbusier (1887–1965) a influenţat decisiv teoria şi practica arhitecturii contemporane.

Nicolas de Flue, creată pentru Expoziţia naţională de la Zürich din 1939. În sens invers, unii artişti aleg Elveţia drept ţară de adopţie — Albert Cohen, impresionat de Geneva, „unde jandarmii şi poştaşii sunt atât de curaţi", Hermann Hesse, laureat al Premiului Nobel în 1946 — sau de refugiu: Romain Rolland, Rilke, Klee. Mişcarea dada[280] se naşte la Zürich. La Basel, dirijorul şi mecena Paul Sacher îi protejează pe muzicienii persecutaţi. Frank Martin se remarcă în muzică, Karl Barth în teologia protestantă, Leonhard Ragaz în etică socială, Jean Piaget în psihologie, C. G. Jung — discipol şi apoi adversar al lui Freud — în psihanaliză, fizicianul Auguste Piccard în explorarea spaţiului, actorul Michel Simon, clovnul Grock şi şansonetistul Jean Villard-Gilles în arta scenică. Principiul naţionalităţii pierde însă din importanţă: podul de la San Francisco al lui Othmar Ammann, picturile şi sculpturile „dinastiei" Giacometti pot fi oare numite „elveţiene"? Micuţa Heidi, născută în 1880 sub peniţa Johannei Spyri, va rămâne oare pentru totdeauna cea mai celebră dintre elveţiene?

Războiul din 1939 a găsit Elveţia mult mai bine pregătită decât cel din 1914, atât din punct de vedere material, cât şi moral. În caz de atac, armata — mică, dar bine antrenată şi mai ales motivată — urma să evacueze regiunile cele mai populate şi să se retragă în *reduta naţională* alpină (mereu mitul lui Gothard!). O potenţială invazie germană reprezenta evident pericolul principal, dar în 1944 existau şi unele

280 Mişcare artistică şi literară ale cărei origini trimit la un cabaret din Zürich şi la Tristan Tzara, scriitor de origine română. Mişcarea acuză impactul Primului Război Mondial asupra conştiinţelor artistice şi se distinge printr-un nihilism pronunţat, care vizează renunţarea la normele estetice acceptate.

temeri că americanii în ofensivă sau unele trupe germane în retragere ar fi putut dori să scurteze drumul traversând Podişul[281]; la momentul respectiv, ideea „redutei" a fost abandonată. Dar, în pofida câtorva semnale de alarmă, neutralitatea nu a fost violată decât în spaţiul aerian, la început mai ales de către germani, apoi de către Aliaţi. Incidentul cel mai grav a avut loc în 1944: un bombardament american, în regiunea Schaffhausen, a făcut 40 de morţi.

Unitatea poporului şi a armatei a fost incarnată în personalitatea deosebit de populară a generalului Guisan, originar din Vaud. Desigur, acesta nu era un tehnician desăvârşit, având la activ şi o serie de imprudenţe: o convenţie militară încheiată cu Franţa în 1939 a căzut în mâinile nemţilor, în 1940; în 1943, el a acceptat să se întâlnească cu un ofiţer SS, pentru a-i „sonda" intenţiile. De asemenea, s-a înconjurat de un stat major personal care punea întrucâtva în umbră ierarhia oficială. Profund uman însă, el era un conducător de oameni care a ştiut să-şi transmită mesajul către soldaţi şi civili. Astfel, în iulie 1940, i-a reunit pe toţi ofiţerii superiori pe pajiştea simbolică Rütli; ştia însă să se ocupe şi de problemele personale ale soldaţilor de rând. Şeful Departamentului Politic, şi el tot din Vaud, s-a dovedit mai autoritar faţă de compatrioţi şi mai suplu în relaţiile cu Reichul[282]. În sânul armatei, trădătorii erau puţini (17 au fost împuşcaţi), dar unii ofiţeri germanofili ţeseau intrigi împotriva lui Guisan; alt ofiţer conducea, sub patronajul unui comitet privat, „misiuni medicale" pe Frontul de Est, având desigur

---

281 Elveţia putea conta pe prietenia pe care i-o purta generalul francez de Lattre de Tassigny. Să spunem totuşi că după război a fost găsit, într-un sertar al arhivelor din Berlin, un plan *italian* de împărţire a ţării. (n.a.)

282 Nuanţa care separă cele două atitudini ar putea fi exprimată prin formula următoare: pentru unul dintre ei, cuvântul de ordine era „a rezista", pentru celălalt „ a dura". (n.a.)

un scop umanitar, doar că punctul lor de plecare era tabăra germană. În rândurile populaţiei, moralul creştea şi scădea, oscilând între defetism şi spirit de rezistenţă.

Voinţa de unitate a căpătat un contur şi mai ferm după intrarea unui socialist în Consiliul federal, în 1943. N-au fost luate în seamă nici „bariera" lingvistică — din contră, încă din 1938, romanşa fusese ridicată la rangul de a patra limbă naţională —, nici conflictul social. Partidele extremiste (Mişcarea naţională şi Partidul comunist) au fost interzise în 1940 şi s-a instaurat controlul presei („critica e permisă cu condiţia ca ea să se facă în mod obiectiv şi cu măsură", precizau instrucţiunile).

Apărarea naţională s-a organizat şi pe plan economic. Bazele juridice ale „economiei de război" fuseseră puse încă din 1938, astfel încât în momentul deschiderii conflictului fuseseră deja acumulate rezerve considerabile. După capitularea Franţei, în 1940, şi mai ales după ocuparea de către Germania a zonei de sud, apoi a Italiei de Nord, Elveţia era complet încercuită de o singură putere. Neutralitatea economică a fost şi mai greu de păstrat decât fusese în 1914, doar că, de această dată, dezechilibrul era în favoarea Germaniei. Au urmat negocieri extrem de delicate cu Reichul, precum şi altele, încă şi mai delicate, cu Marea Britanie: Germania cerea credite mereu mai mari în schimbul livrării de fier şi cărbune şi procura valută din vânzarea de aur către Banca Naţională elveţiană[283], în vreme

283 Acest aur fusese în parte luat — „jefuit", după părerea unora, „preluat prin drept de război", după părerea altora — de la victimele regimului nazist sau de la statele ocupate, mai ales Belgia şi Olanda. Se poate pune întrebarea dacă Banca Naţională cunoştea provenienţa respectivului metal. Este sigur însă că politica monetară a fost un element care n-a avut darul de a-i convinge pe Aliaţi de bunele intenţii ale Elveţiei, dimpotrivă chiar. La sfârşitul războiului, Elveţia le-a înapoiat Aliaţilor mai multe sute de milioane. (n.a.)

ce britanicii se pregăteau să instaureze blocada împotriva unei ţări pe care o socoteau „înfeudată” din punct de vedere economic Germaniei. În trei rânduri, importurile de grâu au fost întrerupte vreme de câteva luni.

Aşadar, Elveţia se străduia să ajungă la o autarhie cât mai completă posibil prin fabricarea unor succedanee şi prin creşterea producţiei agricole.

Una dintre soluţii în această din urmă direcţie a fost planul Wahlen (după numele autorului său), care prevedea îndeosebi extinderea culturilor prin defrişarea pădurilor, asanarea mlaştinilor, folosirea păşunilor şi a parcurilor: suprafaţa cultivată cu cereale a crescut astfel de la 126 000 ha în 1938 — adică 3% din teritoriu — la 216 000 în 1946. Anii de război au fost prosperi din punctul de vedere al venitului agricol; tot atunci s-a creat un serviciu obligatoriu de muncă la câmp, la care participau, printre alţii, şi studenţii de ambe sexe. Cumpărarea unei mici flote maritime (150 000 t), raţionalizarea alimentelor şi instituirea unui control al preţurilor completau aceste măsuri.

Confederaţia a avut parte de un serviciu diplomatic de calitate, cu o singură gravă excepţie: ministrul de la Berlin, timorat şi uşor de impresionat, înclinat să-i creadă pe cuvânt pe interlocutorii lui germani; şeful misiunii de la Vichy, în schimb, a reuşit, în august 1944, să asigure în acest oraş transferul de putere între ceea ce rămăsese din administraţia lui Pétain şi luptătorii din Rezistenţă[284].

Modul în care sunt descrise activităţile umanitare ale

---

284 Regimul zis „de la Vichy” reprezenta compromisul dintre Franţa înfrântă şi ocupantul nazist. În fruntea lui a fost la început mareşalul Henri Philippe Pétain (1940–1942), apoi Pierre Laval (1942–1944), ambii promotori ai unei politici de extremă dreapta. Rezistenţa franceză — organizată clandestin în teritoriul ocupat de Germania — a luptat atât împotriva Reichului, cât şi împotriva regimului de la Vichy.

Elveţiei reflectă subiectivitatea percepţiei asupra istoriei. Vreme îndelungată, au fost apreciate mai ales adăpostirea răniţilor şi a refugiaţilor civili, găzduirea de copii în familiile elveţiene[285], expedierea de daruri şi ajutoare în regiunile devastate de război. Mai târziu, şi-au făcut însă apariţia criticile: s-a dovedit că infamanta literă J[286], care a apărut din 1938 pe paşapoartele evreilor germani, îşi datora existenţa unui demers al autorităţilor helvetice, preocupate să stabilească o distincţie între turişti şi persoanele care cereau azil politic. După anexarea Austriei la Reich, un ofiţer de poliţie din Sankt Gallen, care şi-a depăşit atribuţiile deschizând prea mult frontiera, a fost suspendat din funcţie, memoria sa fiind reabilitată abia de curând.

Începând din 1996, atacurile provenite mai ales din partea Statelor Unite şi a Congresului mondial al evreilor s-au înmulţit. Pe lângă chestiunea aurului de la Reichsbank, ele se referă şi la atitudinea generală în timpul conflictului — neutralitatea elveţiană a contribuit sau nu la „prelungirea războiului"? —, la politica privitoare la acordarea azilului, la problema averilor evreieşti şi a lipsei de succesiune. S-a creat o comisie internaţională de istorici, prezidată de un elveţian; raportul său, predat în anul 2000, a pus la fel de multe probleme pe cât a rezolvat. Cât despre bunurile atinse de lipsa de succesiune, băncile, ameninţate cu boicotul, au încheiat în 1998 un acord global cu reprezentanţii celor în drept şi au plătit despăgubiri în valoare de 1,25 miliarde de dolari.

Elveţia a găzduit totuşi un număr de 23 000 de evrei — dintre care aproape 3 000 salvaţi din lagărele naziste de

---

[285] Numărul acestor persoane varia între 10 000 şi 40 000; în 1940, ele erau îndeosebi francezi şi polonezi; la sfârşitul războiului, numărul refugiaţilor civili era de 55 000; 150 000 de copii, dintre care 67 000 provenind din Franţa, au primit găzduire, în general pentru perioade de trei luni. (n.a.)

[286] De la cuvîntul francez *Juif* — „evreu" (n.tr.)

la Bergen-Belsen şi Theresienstadt —, în vreme ce Suedia, prin comparaţie, nu a primit decât 12 000. Cât despre numărul de cereri respinse, care, conform datelor oficiale, a fost multă vreme estimat la 10 000, acesta se ridică, conform aceleiaşi comisii, la 24 000.

În limitele pe care i le impuneau Convenţiile internaţionale, refuzul adesea inflexibil al naziştilor şi propriile concepţii asupra ajutorului acordat ţărilor beligerante şi populaţiilor civile, Comitetul Internaţional al Crucii Roşii a desfăşurat o activitate impresionantă şi dezamăgitoare totodată, dovedindu-se aproape neputincios în privinţa victimelor din lagărele de concentrare.

Capitolul XII

ELVEŢIA DUPĂ 1945

După sfârşitul războiului, Elveţia a traversat o perioadă de treizeci de ani caracterizată de o prosperitate remarcabilă. Industria, printre foarte puţinele din Europa care nu avuseseră de suferit din cauza conflictului, s-a dezvoltat într-o manieră uluitoare, accentuată de abundenţa capitalurilor, de datorii sociale şi de o fiscalitate moderate, de posibilitatea de a procura mână de lucru din ţările mai puţin favorizate şi de un sistem bancar bine pus la punct[287]. Soldul balanţei comerciale — în general pasiv — era compensat în mare măsură de veniturile provenite din capitalurile plasate în străinătate, din turism şi transportul de mărfuri în regim de tranzit. În timp, valoarea exporturilor de maşini, de produse chimice şi farmaceutice a depăşit-o pe aceea a exportului de ceasuri. Concentrarea economică s-a accentuat, iar câteva întreprinderi, cum ar fi Nestlé, au căpătat dimensiuni multinaţionale: la un moment dat, această societate atingea o cifră de afaceri superioară bugetului federal, încadrând, în 1999, 230 000 de persoane peste tot în lume, dintre care numai 6 375 în Elveţia.

---

287 Imaginea băncilor elveţiene, manipulate de „gnomii de la Zürich" şi loc de refugiu al miliardelor adunate de dictatorii din lumea întreagă, are aspecte de mit; „poporul de bancheri" nu e cu nimic mai real decât acela de păstori. Secretul bancar şi conturile numerice au fost introduse în 1933, în scopul protecţiei clienţilor faţă de spionajul practicat de regimurile totalitare. Nu este însă mai puţin adevărat că se simţea şi nevoia unei legislaţii mai severe care să împiedice „spălarea banilor" (n.a.)

În urma fuziunilor, numărul intreprinderilor din industria chimică de la Basel s-a redus la două fabrici gigant.

Efortul în direcţia echipării cu utilaj hidroelectric s-a intensificat; producţia, de 5 miliarde de kilowaţi-oră în 1938, a urcat la 40,6 miliarde în 1999. Construirea de baraje, dintre care cel mai grandios este acela de la Grande-Dixence, al cărui lac de acumulare măsoară 400 de milioane de metri cubi şi permite producerea a 1 600 de milioane de kilowaţi-oră, a avut drept consecinţă dezvoltarea regiunilor alpine, precum Valais. Dar cărbunele alb nu mai era de ajuns; Elveţia a început să construiască rafinării de petrol, orientându-se simultan către energiile termoelectrică (2,5 miliarde de kilowaţi-oră) şi atomică (23,5 miliarde). Producerea acesteia din urmă a stârnit valuri de proteste şi de manifestaţii, cum a fost cazul în 1975, când manifestanţii au ocupat locul prevăzut pentru amplasarea celei de-a cincea centrale, al cărei proiect a fost abandonat ceva mai târziu. În 1990, poporul a votat un „moratoriu nuclear": timp de zece ani nu va mai fi acordată nici o nouă autorizaţie.

Căile de comunicaţie constituie un alt aspect al acestei mutaţii: în transportul petrolului, portul Basel, „plămânul" Elveţiei, este concurat acum de oleoducte; construirea de autostrăzi, mult timp amânată din raţiuni economice (aşteptarea unei conjuncturi mai favorabile) şi politice (suveranitatea cantoanelor), a început în 1959 prin linia Geneva–Lausanne; au fost deschise tunelele rutiere din Marele Saint Bernard, San Bernardino şi Gothard. Căile ferate federale s-au modernizat, iar în 1987 a fost adoptat un proiect numit Rail 2000, a cărui realizare s-a izbit însă de nenumărate opoziţii locale şi de o explozie a costurilor; s-a hotărât, de asemenea, şi construirea de noi tuneluri feroviare „de bază" în Gothard şi Lötschberg.

Ţăranii, care nu mai reprezintă decât 5% din populaţie, au obţinut garantarea legală a unui venit echitabil şi, o dată cu aceasta, a unei protecţii din partea statului, prin susţinerea preţurilor, restricţii la import şi acordarea unor diverse subvenţii; productivitatea agriculturii a crescut vizibil, astfel încât uneori se ajunge chiar la crize de supraproducţie. Scăderea preţurilor, datorată acordurilor încheiate cu Organizaţia Mondială a Comerţului, este compensată prin „plăţi directe" destinate unor agricultori în parte transformaţi în „grădinari peisagişti" Puternica Uniune elveţiană a ţăranilor, interlocutoare numită de guvern pentru relaţia cu asociaţiile sindicale şi patronale, este adeseori depăşită în dinamism de către asociaţii mai mici şi mai combative.

Începând din 1959, expansiunea economică s-a accentuat, fiind calificată drept o „supraîncălzire", caracterizată printr-o lipsă generalizată de mână de lucru şi tendinţe inflaţioniste. Din 1971, creşterea preţurilor a devenit îngrijorătoare: Consiliul federal a recurs la măsuri de urgenţă, printre care o reevaluare pozitivă a francului cu 7%, limitarea cumpărării de bunuri imobile de către străini, restricţii de construire în anumite regiuni.

Ca şi în restul lumii industrializate, anul 1974 a adus schimbări radicale în situaţia economică generală: criza petrolului s-a aflat la originea unei recesiuni agravate şi de creşterea incontrolabilă a monedei — francul elveţian, „plutind" liber, devine o monedă-refugiu. Numeroşi muncitori sezonieri italieni sau spanioli nu au mai fost reangajaţi. Anii următori înregistrează o creştere economică, întreruptă apoi de o nouă recesiune, în anii 1991–1999, marcată de numeroase falimente şi de reapariţia unui fenomen pe care numai cei bătrâni şi-l mai aduceau aminte, şi anume şomajul: la finele anului 1993, numărul

şomerilor era de 185 000, adică 5,1% din numărul muncitorilor, cu vârfuri de 8% în cantoanele romanice. Recenta îmbunătăţire a situaţiei a redus rata şomajului la 2%, dar restructurările şi „mondializarea” duc la pierderi constante de locuri de muncă, costurile de producţie sunt prea mari[288], unele drepturi sociale sunt ameninţate prin abandonarea statutului de funcţionar, munca pe bază de ofertă, şi salariul de merit.

Deşi a provocat o creştere fără precedent a nivelului de trai, dezvoltarea economică a adus şi unele inconveniente: apariţia unei „societăţi de consum” atestate de semnele vizibile pe care le constituie centrele comerciale aflate în vecinătatea oraşelor, urâţirea peisajului, poluarea aerului şi a lacurilor. Prin 1970 începe să se manifeste un interes particular pentru problemele ecologice[289]; amenajarea teritoriului antrenează o colaborare mai strânsă între Confederaţie, cantoane şi comune.

Conflictul politic cel mai serios a fost provocat de problema jurasiană. Asimilarea vechii episcopii de Basel de către cantonul Berna nu se realizase niciodată pe deplin. În 1947, problema devine spinoasă: ca urmare a unei intervenţii neinspirate a unui deputat de la Berna, cantonul Jura este cuprins de un val de furie, creându-se chiar o

---

288 În prezent are loc o delocalizare a industriei: o întreprindere de textile a închis două uzine în Elveţia pentru a-şi deschide altele în Ungaria şi Portugalia; compania Swissair îşi stabileşte serviciile de contabilitate la Bombay. (n.a.)

289 Deşi Legea federală privind protecţia pădurilor datează din 1910. Se poate constata însă o modificare a raportului cu natura, a cărei fragilitate începe să fie altfel percepută: dacă ultimul lup a fost ucis în 1848 şi ultimul urs în 1904, au fost, în schimb, reintroduse specii ca muflonul, râsul, pisica sălbatică şi zăganul. Reapariţia spontană a lupului duce însă la creşterea tensiunilor dintre iubitorii necondiţionaţi ai naturii şi crescătorii de oi. (n.a)

mişcare numită Reunificarea Jurasiană, care milita pentru desprinderea de Berna. Alţi jurasieni s-au opus, în vreme ce un al treilea partid încerca să obţină un statut de autonomie în interiorul cantonului. În ciuda câtorva concesii, guvernul de la Berna a negat multă vreme existenţa problemei, refugiindu-se în spatele principiului intangibilităţii frontierelor cantonale. În 1956, cantonul „istoric" — de o manieră clară — şi Jura — la limită — au refuzat organizarea unei consultări populare, dar în urma scrutinului s-a dovedit că nordul cantonului Jura, catolic, pasionat şi „exterior" din punct de vedere geografic, era net separatist, pe când văile ceasornicarilor din sud, protestante, aşezate şi legate istoric de Berna şi economic de Biel, cuprinzând şi un oarecare număr de imigranţi de origine germanică, erau pentru păstrarea *statu quo*-ului.

Spiritele au evoluat încetul cu încetul. În 1970, ansamblul cantonului a admis principiul autodeterminării pentru Jura. Între 1974 şi 1975 au avut loc trei referendumuri, organizate la nivelul întregului canton (care de data aceasta s-a pronunţat cu o slabă majoritate pentru separare), la nivelul districtelor şi la acela al comunelor, conducând în cele din urmă la împărţire. Nordul a format un nou canton, admis oficial în Confederaţie în 1978. Sudul s-a reorganizat în interiorul cantonului Berna, dar minoritatea separatistă încă mai speră să se realipească într-o bună zi la Jura. Tensiunea a scăzut în 1994, graţie deciziei de a deschide un dialog în cadrul unei adunări intrajurasiene la care au participat deputaţii din cele două regiuni. În fine, Valea Laufon, de limbă germană şi de confesiune catolică, este legată, din 1994, la Basel Rural (Baselland).

În sens invers, reunificarea celor două cantoane Basel a eşuat de două ori, în 1948 în faţa opoziţiei federale, iar

în 1969 din cauza refuzului semicantonului Baselland[290]. În anul 1973, şi-a găsit în fine rezolvarea o veche problemă confesională, populaţia pronunţându-se prin vot pentru abrogarea „articolelor de excepţie" din Constituţie (privitoare la interzicerea activităţii iezuiţilor şi a întemeierii de noi mănăstiri). Numărul catolicilor l-a depăşit pe acela al protestanţilor, dar nici una dintre cele două confesiuni nu este clar majoritară: migraţiile au adus un mare număr de ortodocşi şi de musulmani (150 000), iar la recensămintele recente mulţi dintre cetăţeni se declară „fără confesiune" Practicarea religiei a slăbit simţitor în rândurile celor 7,1 milioane de locuitori, dintre care 1,4 milioane sunt străini (19,3 %). În ceea ce priveşte regimul ecleziastic, el variază de la un canton la altul, de la unire — cultul Bisericii sau al Bisericilor recunoscute oficial este întreţinut de către stat — la separare (aşa stau lucrurile la Geneva şi Neuchâtel), trecând prin impozitul ecleziastic pe care contribuabilii îl plătesc comunităţilor respective.

În perioada de după război s-a trecut la lichidarea regimului „puterilor depline", iar controlul asupra chiriilor a fost suspendat treptat. Este asigurată protecţia chiriaşilor împotriva creşterii preţurilor şi a abuzurilor proprietarilor, iar din 1972 s-a reintrodus supravegherea preţurilor. Dreptul de intervenţie a Confederaţiei în viaţa economică a fost sancţionat prin introducerea în Constituţie, în anul 1947, a unor *noi articole economice*, menite să restrângă într-o oarecare măsură libertatea comerţului şi a industriei.

---

290 De atunci, cele două Basel şi-ar dori mai degrabă, deşi fără succes deocamdată, să obţină statutul de canton de sine stătător; ele colaborează într-un regim numit *regio basiliensis* (în lb. latină, în original. Basilea era numele antic al oraşului Basel; sintagma s-ar traduce, deci, prin „lege, regulament din Basel" — n.tr.), care cuprinde şi unele comune din Baden şi Alsacia. (n.a)

În acelaşi an a fost instituită *asigurarea de bătrâneţe şi de urmaş*, completată în 1960 prin *asigurarea pentru invaliditate*; asigurarea pentru maternitate nu există încă decât pe hârtie, dar aceea pentru boală a devenit obligatorie din anul 1994, cu prime de bază egale pentru toţi asiguraţii, indiferent de sex şi de vârstă.

Pacea socială a fost păstrată, deşi este adesea repusă în discuţie de câţiva ani încoace, iar sindicatele au tendinţa să o considere drept o platformă de negocieri şi nu drept un bun definitiv dobândit; din când în când au loc greve[291]. Cât despre patronat, el preferă adesea discuţiile directe cu personalul, evitând sindicatele.

Sufragiul feminin a fost introdus foarte greu în Elveţia. Cruţată de război, această ţară a fost mai puţin sensibilă decât altele la răsturnările lumii contemporane; pe de altă parte, o astfel de inovaţie era mai dificil de acceptat într-un stat cu veche tradiţie democratică decât în regiunile în care sufragiul universal fusese introdus recent. În 1959, corpul electoral s-a pronunţat net împotriva votului feminin, dar, în aceeaşi zi, acesta a fost acceptat în Vaud pentru problemele cantonale. Au urmat alte state, iar în 1971 Confederaţia a adoptat sufragiul feminin, cu o majoritate inversă aceleia din 1959. Câteva cantoane i-au urmat exemplul, iar cele din urmă „bastioane” masculine, cele două Appenzell, au sfârşit prin a ceda: Ausser Rhoden la *Landsgemeinde* din 1989, iar Inner Rhoden printr-o hotărâre a Tribunalului federal din 1990.

Poziţia femeilor în dreptul federal şi în realitatea socială evoluează continuu: în 1981, s-a adoptat prin referendum principiul egalităţii dintre cele două sexe, concretizat ulte-

---

[291] În deceniul 1980–1989, „orele pierdute” din cauza mişcărilor revendicative au fost, proporţional, de 170 de ori mai puţine decât în Statele Unite şi de 800 de ori mai puţine decât în Italia. (n.a.)

rior prin modificarea dreptului familiei, la care ar mai trebui însă să se adauge şi egalizarea completă a salariilor. Numărul femeilor alese în instituţiile politice de stat începe şi el să crească.

În 1984, Elisabeth Kopp, politiciană radicală din Zürich, a devenit prima femeie consilier federal; ea a fost însă nevoită să demisioneze patru ani mai târziu, în urma unei erori politice, fiind chiar chemată în faţa Tribunalului federal, care a achitat-o. O altă femeie a intrat în guvern în 1993, iar o a treia în 1999.

Cea mai gravă dintre problemele sociale este aceea a drogurilor, Zürich fiind unul dintre centrele europene de trafic şi de „turism” în domeniu. Atitudinea „liberală” care predomină în Elveţia germanică — unde autorităţile confederale au făcut unele încercări de a distribui heroina sub control medical — este contrabalansată de politica mai represivă din cantoanele romanice. Elveţia s-a confruntat, de asemenea, cu mişcări contestatare ale tinerilor, după 1968 şi în anii ’80, mai ales la Zürich. Modificarea vârstei pentru majorat de la 20 la 18 ani s-a făcut treptat: mai întâi politic, în mai multe cantoane, din 1991 pe plan federal, iar din 1996 în dreptul civil.

Se observă un puternic contrast între o oarecare toropeală politică — Constituţia adoptată în 1999 nu reprezintă, de fapt, decât o actualizare a legii în funcţie de evoluţia societăţii şi o clarificare a unora dintre articole, care deveniseră extrem de prolixe în urma trecerii timpului şi a revizuirilor parţiale — şi o inflaţie de iniţiative şi de cereri de referendum. Aşa se face că poporul suveran votează pentru crearea de către Confederaţie a unei reţele de poteci pietonale, pentru portul obligatoriu al centurii de siguranţă, pentru introducerea orei de vară etc. Calendarul scrutinurilor a devenit din ce în ce mai

încărcat, dar participarea la vot depăşeşte rareori cote de 50%; în Elveţia romanică, ea este adesea inferioară procentului de 25%. Se remarcă, de asemenea, şi un oarecare clivaj între societatea „legală” (aşa cum e conturată ea de legile federale) şi realitatea socială: în 1970, iniţiativa destinată să limiteze numărul de străini la 10% din populaţia fiecărui canton nu s-a bucurat în Parlament de nici un vot, în afara aceluia al promotorului său, deputatul de Zürich, Schwarzenbach, dar poporul nu a respins-o decât cu o majoritate de 54%, şi asta după o campanie foarte animată. „Xenofobii” au mai avut şi alte iniţiative, toate respinse.

În anii ’80, acentul problemei s-a deplasat: xenofobia nu-i mai viza pe imigranţii din sudul Europei, ci pe cei din fosta Iugoslavie, pe turci şi pe africani, pe refugiaţii politici sau „economici” şi pe cei care cereau azil; politica federală pe această temă este puţin generoasă în privinţa unora dintre aceştia, dar destul de laxă în privinţa altora. Din loc în loc apar incidente cu tentă rasistă.

Votul federal: proporţia voturilor favorabile, pe cantoane

(cifrele îngroşate marchează votul favorabil)

	1920[1]	1970[2]	1992[3]	2000[4]
Zürich	40	44	48	**70**
Berna	**53**	**52**	48	**69**
Lucerna	**55**	**55**	39	**63**
Uri	23	**63**	25	**52**
Schwyz	23	**52**	25	49,8
Obwald	**60**	**54**	28	**56**
Nidwald	**58**	**56**	34	**56**
Glarus	33	46	32	**57**
Zug	47	48	44	**69**
Fribourg	**76**	**50,3**	**65**	**75**
Solothurn	39	**51**	43	**67**
Basel Urban	47	47	**55**	**72**

Basel Rural (Baselland)	37	39	**53**	**71**
Schaffhausen	43	40	38	**61**
Appenzell Ausser Rhoden	**51**	43	37	**62**
Appenzell Inner Rhoden	49	49,7	29	**52**
Sankt Gallen	47	46	38	**63**
Graubünden	**53**	40	32	**59**
Aargau	34	47	40	**62**
Thurgau	**58**	40	36	**57**
Ticino	**85**	36	38	43
Vaud	**93**	41	**78**	**80**
Valais	**76**	46	**56**	**66**
Neuchâtel	**84**	39	**80**	**79**
Geneva	**81**	40	**78**	**79**
Jura [5]			**77**	**77**
Elveţia (total)	**56,3**	46	49,7	**67,2**
Cantoane favorabile	**11,5**	7	7	**21**

[1] Aderarea la Societatea Naţiunilor.

[2] Prima iniţiativă privitoare la excesul de populaţie străină.

[3] Aderarea la Spaţiul economic european.

[4] Acordurile bilaterale cu Uniunea Europeană.

[5] Aparţinând cantonului Berna; în 1920, votul din Jura a înclinat balanţa la Berna, şi deci în toată Elveţia, pentru „da".

Centralizarea a continuat să avanseze, iar competenţa guvernului federal s-a extins la noi şi noi domenii: drumurile naţionale, energia atomică, reproducerea asistată medical. Pentru îndeplinirea funcţiei lor de cercetare, universităţile au la rându-le nevoie de sprijin din partea puterii centrale; a doua şcoală politehnică din ţară, cea de la Lausanne, a fost cumpărată de către Confederaţie de la cantonul Vaud, în 1968; un nou institut universitar s-a deschis în Ticino, în 1996, iar proiectul pentru un altul, la Lucerna, este deocamdată în fază de studiu.

Problemele financiare şi militare rămân mereu în centrul dezbaterilor. În prima chestiune, stânga şi pacifiştii au

lansat — fără succes — mai multe iniţiative privind reducerea bugetului militar (1954–1956), interzicerea armelor atomice sau măcar instituirea controlului popular asupra eventualelor achiziţii (1962–1963), interzicerea exportului de armament (1972) şi chiar desfiinţarea pur şi simplu a armatei (1989). Urmând evoluţia generală a Europei, armata tinde să devină mai puţin numeroasă şi mai modernă, instruindu-se, de exemplu, pe baza simulărilor strategice realizate pe computer. După mai multe refuzuri, în 1992 s-a decis, prin referendum, introducerea unui serviciu civil care să substituie serviciul miltar.

În ceea ce priveşte problemele financiare, conflictul dintre federalişti, care resping principiul impozitului federal direct, şi centralişti a dus la legalizarea celor două principale impozite, direct şi indirect; cel din urmă s-a transformat, în 1995, în TVA, acceptat prin vot popular la a patra încercare.

Cheltuielile publice au crescut mult. Dacă anii de după război creaseră excedente ce permiteau rambursarea unei părţi din datoriile contractate în timpul mobilizării, situaţia s-a răsturnat în 1971. Au fost instituite noi impozite, privitoare în special la circulaţia automobilelor: creşterea preţurilor carburanţilor, vinieta pentru autostradă, taxa pentru transporturile de gabarit depăşit. Recesiunea din anii '90 a agravat şi mai mult situaţia: 45,6 miliarde de franci cheltuiţi contra 43 de miliarde încasaţi în 1999; în prezent, deficitul bugetar se ridică la 72 de miliarde. Profitul rezultat din diverse privatizări, cum ar fi aceea a reţelei de telecomunicaţii, reprezintă o promisiune de redresare; de asemenea, este în discuţie vânzarea unei părţi a rezervei de aur a Băncii naţionale, a cărei valoare este subevaluată în buget.

Reprezentantul socialist din Consiliul federal s-a retras

din guvern în 1953, în urma eşecului proiectului financiar pe care îl propusese, Consiliul federal devenind astfel complet „burghez” vreme de câţiva ani. Socialiştii, care revendicau o reprezentare dublă, au avut câştig de cauză la alegerile din 1959, în urma cărora fiecare dintre cele trei partide principale, precum şi acela al „ţăranilor”, a obţinut câte două locuri; astfel, în sânul guvernului a fost introdusă reprezentarea proporţională — numită adesea „formula magică” Din când în când, ea este repusă în discuţie, iar proverbiala colegialitate din Consiliul federal — ai cărui membri trebuie adesea să apere proiecte cu care personal nu sunt de acord — are câteva fisuri. *Democraţia consensului*, în care fiecare este consultat în toate problemele (societăţile corale în problema imnului naţional, de exemplu), ceea ce face ca deciziile să fie luate mai lent, dar duce la diminuarea antagonismelor, rămâne totuşi puternic ancorată în mentalităţi. Au apărut noi partide — ecologişti şi mişcări de extremă dreaptă, ultimele în declin astăzi —, în vreme ce Alianţa independenţilor s-a dizolvat în 1999. Grupările politice tradiţionale şi-au schimbat adesea numele şi înfăţişarea: conservatorii catolici au adoptat eticheta democrat-creştină, operând prin 1970 o evoluţie spre centru, pe plan economic şi social; foştii ţărănişti se numesc acum Uniunea democratică de centru şi au o aripă „populistă” antieuropeană, chiar xenofobă. Profitând de tensiunile datorate temerii de schimbare, acest partid a făcut un salt important la alegerile din 1999. Socialiştii sunt pentru o economie de piaţă ale cărei inegalităţi să fie corectate prin legi sociale; adesea, ei sunt întrecuţi în intransigenţă de mici formaţiuni care refuză complet colaborarea cu „capitalul”. Rămânând în primul rând regională, presa este în acelaşi timp mai puţin politizată — de exemplu, nu există nici un mare ziar

de stânga — şi mai agresivă, prin practicarea jurnalismului „de investigare"; numărul de titluri a scăzut însă vizibil.

În politica externă, Confederaţia a rămas fidelă tradiţiei sale de prudenţă. Nu a intrat în ONU, care nu admitea statutul său de neutralitate integrală şi care, de altfel, în momentul creării sale, nici nu a invitat statele care rămăseseră în afara conflictului mondial. Încetul cu încetul, Consiliul federal şi clasa politică au adoptat cauza aderării la această instituţie, făcând eforturi pentru a convinge corpul electoral; dar, la votul popular din 1986, au întâmpinat un refuz masiv. În 1994 a fost respinsă, în aceeaşi manieră, prezenţa elveţienilor printre „căştile albastre" internaţionale. Cu toate acestea, Elveţia este membră a organizaţiilor cu caracter tehnic şi umanitar (Organizaţia Internaţională a Muncii, UNESCO etc.). În 1990, ea a participat la embargoul economic declarat de ONU împotriva Irakului, dar a refuzat, în momentul în care conflictul s-a ascuţit, să permită survolarea teritoriului său de către avioanele americane. Elveţia îşi asumă adesea reprezentarea ca ţară mediatoare pe lângă state care au rupt relaţiile diplomatice, cum e cazul Statelor Unite şi al Iranului, iar la Geneva se derulează nenumărate conferinţe internaţionale.

În fine, integrarea europeană a pus Elveţia într-o situaţie cu totul inedită. Încă de la început, Confederaţia a fost membră a instituţiilor cu caracter pur economic; din 1963, ea este reprezentată în Consiliul Europei; a ratificat Convenţia europeană pentru drepturile omului şi a fost adesea nevoită să adopte hotărârile Curţii de la Strasbourg. Totuşi, ţara nu a aderat la Piaţa Comună, fiind, în 1959, unul dintre membrii fondatori ai Asociaţiei Europene a Liberului Schimb, mai puţin constrângătoare. În aceste condiţii, părea să se contureze o evoluţie clară:

în 1992, Elveţia a depus o cerere de negociere în vederea unei eventuale aderări la Uniunea Europeană; au fost adoptate reglementări în sensul racordării la legislaţia europeană; s-a găsit chiar o soluţie de tranzitare a Spaţiului economic european. Lovitura de teatru s-a produs în decembrie 1992: acordul a fost respins cu o majoritate infimă de către popor şi cu o majoritate largă în cantoane; votul a scos la suprafaţă o „prăpastie" între romanici, favorabili aderării în proporţie de 80%, şi germanici, dintre care se opuneau 60%, precum şi între oraşe şi Elveţia „profundă"[292]. Foarte izolată (partenerii săi din Asociaţia Europeană a Liberului Schimb sunt Norvegia, Islanda şi Liechstenstein, care au acceptat însă aderarea la UE), ţara a întreprins dificile negocieri bilaterale, care au dus la încheierea unei serii de acorduri privind libera circulaţie a persoanelor, liberalizarea traficului de camioane şi a transporturilor aeriene, cooperarea ştiinţifică, recunoaşterea diplomelor. Prevăzute cu „măsuri suplimentare", destinate să faciliteze tranziţia, acestea au fost ratificate, în mai 2000, de către 67% dintre persoanele cu drept de vot, în 21 de cantoane[293]. Să fie acesta semnul că negocierile pentru aderarea la Uniunea Europeană trebuie „reactivate" sau, pur şi simplu — aşa cum crede majoritatea Parlamentului — că, „da"-ul popular nu priveşte decât acordurile bilaterale şi nimic altceva?

[292] „Generozităţii politice" a majorităţii germanice — cu trei consilieri federali latinofoni, minorităţile sunt întotdeauna reprezentate — i se opune supremaţia economică a „triunghiului de aur", Zürich – Basel – Berna, care este adesea percepută ca o manifestare arogantă de către regiunile ameninţate cu marginalizarea. (n.a.)

[293] Ticino a fost singurul canton care s-a opus net, de teama concurenţei din partea unor întreprinderi italiene, a presiunii asupra salariilor şi a infiltrării crimei organizate. Geneva şi Basel au câte o periferie în Franţa şi în Germania; Ticino nu doreşte să devină o periferie a Milanului. (n.a.)

BIBLIOGRAFIE

Année politique suisse, Berna, Institut de science politique de l'Université, 1965 sq.

Aubert, Jean-François, *Traité de droit constitutionnel suisse*, 2 vol., Neuchâtel, Ides et Calendes, 1967.

Aubert, Jean-François, *Exposé des institutions politiques de la Suisse à partir de quelques affaires controversées*, Lausanne, Payot, 1978.

Berchtold, Alfred, *La Suisse romande au cap du XXe siècle*, Lausanne, Payot, 1963.

Berchtold, Alfred, *Bâle et l'Europe*, 2 vol, Lausanne, Payot, 1990.

Bergier, Jean-François, *Naissance et croissance de la Suisse industrielle*, Berna, Francke, 1974.

Bergier, Jean-François, *Histoire économique de la Suisse*, Lausanne, Payot, 1984.

Bergier, Jean-François, *Guillaume Tell*, Paris, Fayard, 1988.

Bonjour, Edgar, *Histoire de la neutralité suisse*, traducere în limba franceză de Ch. Oser; 1 volum, 1979, rezumat al tomurilor I-III din ediţia germană; tomurile IV-VI ale acestei ediţii, 4 volume în limba franceză, 1970, Neuchâtel, A la Baconnière.

Dieraurer, Johannes, *Histoire de la Confédération suisse*, traducere în limba franceză de A. Reymond, 6 vol., Lausanne, Payot, 1911–1919.

Favez, Jean-Claude, *Une mission impossible? Le CICR, les déportations et les camps de concentration nazis*, Lausanne, Payot, 1988.

Fellmann, Rudolf, *La Suisse gallo-romaine*, traducere în limba franceză de U. Gaillard, Lausanne, Payot, 1992.

Gautschi, Willi, *Le général Guisan*, traducere în limba franceză de C. Giroud, Lausanne, Payot, 1991.

Colecţia „Les Grands Suisses", Lucerna-Lausanne, Coeckelberghs, 1988 sq; dintre volumele apărute: *Paracelse*, *Gessner*, *Lavater*, *Pestalozzi*, *Dufour*, *Dunant*, *Jung*.

Grüner, Erich, *Die Arbeiter in der Schwiz im XIX Jahrhundert*, Berna, Francke, 1968.

Hilty, C(arl), *Les constitutions fédérales de la Suisse*, traducere în limba franceză de F.-H. Mentha, 1891, retipărită la Lausanne, L'Aire, 1991.

Itinera, fascicule publicate de Société générale suisse d'histoire, Basel, în special numerele 9: *Histoires et belles histoires de la Suisse*, 1989, şi 12: *La découverte des Alpes*, 1992.

Lasserre, André, *La Suisse des années sombres. Courants d'opinion pendant la Deuxième Guerre mondiale*, Lausanne, Payot, 1989.

Lasserre, André, *Frontières et camps. Le refuge en Suisse de 1933 à 1945,* Lausanne, Payot, 1995.

Martin, William, *Histoire de la Suisse*, Lausanne, Payot, ediţia a VIII-a, adăugită de P. Béguin, 1980.

Meyer, Werner, *1291, L'Histoire*, Zürich, Silva, 1990.

Meyer, Werner, *La Suisse dans l'histoire*, Zürich, Silva, 1995.

Nouvelle Histoire de la Suisse et des Suisses, 3 volume, Lausanne, Payot, 1982.

Ruffieux, Roland, *La Suisse de l'entre-deux-guerres*, Lausanne, Payot, 1974.

La Suisse au quotidien depuis 1300, Geneva, Zoé, 1991.

Walter, François, *Les Suisses et l'environnement*, Geneva, Zoé, 1990.

Walter, François, *La Suisse urbaine, 1750-1950*, Geneva, Zoé, 1994.

Zurfluh, Anselm, *Un monde contre le changement. Une culture au cœur des Alpes: Uri en Suisse, XVIIe-XXe siècles*, Paris, Economica, 1993.

CUPRINS

Istorie universală Microsinteze

Istoria Elveţiei este povestea unui experiment îndrăzneţ, al cărui proiect s-a construit în timp, prin efortul şi încrederea multor generaţii. Nimic nu a fost premeditat — poate doar dorinţa de libertate —, nimic nu a fost primit fără trudă; fie şi numai din acest punct de vedere, tenacitatea muntenilor făuritori de ceasornice de înaltă precizie este de admirat. Dar Elveţia nu este numai atât; ea reprezintă exemplul viu al unui permanent şi remarcabil exerciţiu de convieţuire între oameni care vorbesc patru limbi oficiale (franceza, germana, italiana şi retoromana) şi care practică două mari confesiuni (catolică şi protestantă), pentru a nu mai vorbi de o sumă întreagă de particularităţi regionale şi locale de care locuitorii „Ţării cantoanelor" se simt încă şi azi deosebit de ataşaţi.

Colecţie coordonată de ŞERBAN PAPACOSTEA,
membru corespondent al Academiei Române

În curs de apariţie:

- *HITLER ŞI NAZISMUL*
  de Claude David
- *ISTORIA BULGARIEI*
  de P. Pavlov, I. Ianev, D. Cain
- *ISTORIA BERLINULUI*
  de Cyril Buffet

ISBN: 973-653-221-6

